

Nacionalne konsultacije sa novinarima
O inicijativi za osnivanje Regionalne komisije za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima
u bivšoj Jugoslaviji

11.10.2008.

Fruška Gora, Srbija

Organizatori: Impunity Watch i Nezavisno društvo novinara Vojvodine

Dnevni red:

- 10:30-11:00 **Uvodne reči:** Dinko Gruhonjić, predsednik Nezavisnog društva novinara Vojvodine
- Inicijativa za osnivanje Regionalne komisije za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima (REKOM): predstavljanje inicijative i tok konsultacija**
 Nataša Kandić, Fond za humanitarno pravo
- 11:00 – 12:00 **Izveštaj Impunity Watch-a o uzrocima nekažnjivosti**
 Ljiljana Hellman, Impunity Watch
- 12:00 – 13:00 **Istražne komisije kao mehanizam za utvrđivanje i javno kazivanje istine o prošlosti**
 Marijana Toma
- 13:00 – 13:30 Pauza
- 13:30 – 15:00 **Rasprava o regionalnoj inicijativi i drugim načinima utvrđivanja istine o ratnim zločinima**
 Moderator: Eugen Jakovčić, urednik *Cenzure Plus*
- Potreba za zvaničnim utvrđivanjem i javnim saopštavanjem činjenica o ratnim zločinima iz ugla novinara;
 Uloga i odgovornost novinara za pridobijanje javnosti za utvrđivanje i javno saopštavanje činjenica o ratnim zločinima;
 Uloga medija u percepciji REKOM-a u javnosti.
- 15:00 – 16:30 **Ručak**
- 16:30 – 18:00 **Rasprava o regionalnoj inicijativi i drugim načinima utvrđivanja istine o ratnim zločinima:** nastavak debate
- 18:00 **Zaključne reči**

Impunity Watch

Učesnici

	Ime i prezime	Redakcija
1.	Duško Medić	NDNV
2.	Niku Čobanu	Libertatea
3.	Miomirka Mila Melank	Dnevnik/Kikindske
4.	Nenad Vulović	Novinska agencija FoNet
5.	Ivana Jovanović	Novinska agencija Beta
6.	Zlatko Romić	Subotičke/Dnevnik
7.	Nenad Živadinović	TV Kragujevac
8.	Dragan Banjac	Oslobođenje
9.	Gizella Stanyo Toth	Magyar Szo
10.	Smiljana Milinkov	Radio 021
11.	Gordana Petrović	RTS
12.	Boro Lazukić	RTV Panonija
13.	Larisa Inić	Radio Subotica/NDNV/Radio Subotica/Beta
14.	Tamara Kaliterna	Monitor
15.	Maja Leđenac	Radio Zenit 92
16.	Dragan Gmizić	Voice of America
17.	Noemi Sabo	Hrvatska riječ
18.	Ivan Benašić	TV Apolo
19.	Senka Vlatković	TV B92
20.	Aleksandar Roknić	Danas
21.	Jelena Perković	Ruske slovo
22.	Dorotea Čarnić	Politika
23.	Vuk Cvijić	Blic
24.	Gordana Perunović Fijat	Kikindske novine
	Uvodničari	
25.	Dinko Gruhonjić	NDNV/Beta

26.	Eugen Jakovčić	Cenzura Plus-Udruga za promicanje ljudskih prava i građanskih sloboda
27.	Aleksandar Trifunović	Medijski projekat <i>Buka</i>
28.	Ljiljana Hellman	Impunity Watch
29.	Marijana Toma	Impunity Watch
	Organizatori	
30.	Nataša Kandić	Fond za humanitarno pravo
31.	Sandra Orlović	Fond za humanitarno pravo
32.	Jelena Simić	Fond za humanitarno pravo
	Posmatrači	
33.	Bogdan Ivanišević	Međunarodni centar za tranzicionu pravdu
34.	Milan Antonijević	Komitet pravnika za ljudska prava

Uvodne reči

Inicijativa za osnivanje Regionalne komisije za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima (REKOM): predstavljanje inicijative i tok konsultacija

Dinko Gruhonjić: Dobro jutro kolege, dobrodošli na Frušku Goru, na Nacionalne konsultacije sa novinarima povodom Inicijative nevladinih organizacija iz regiona za formiranje Koalicije za regionalnu komisiju za istinu i pomirenje u regionu. Ovo su prve nacionalne konsultacije sa novinarima u Srbiji, imali smo već regionalne konsultacije sa novinarima, imali smo i nacionalne i regionalne konsultacije sa organizacijama mladih, imali smo regionalne konsultacije sa udruženjima žrtava. Ovu današnju konferenciju organizuje Koalicija za REKOM, REKOM je skraćenica za Regionalnu komisiju za istinu i pomirenje, u saradnji sa Impunity Watch-om i sa Nezavisnim društvom novinara Vojvodine. Za početak ja ću se predstaviti i onda ću zamoliti vas, da krenemo redom, da se predstavite, da kažete iz kojeg medija dolazite, iz kojeg grada, pa ćemo onda da nastavimo rad, a ja ću vas upoznati i sa agendom. Dakle ja sam Dinko Gruhonjić, predsednik Nezavisnog društva novinara Vojvodine i novinar agencije Beta. Pa možemo krenuti, recimo odavde.

Larisa Inić: Larisa Inić, novinarka Radio Subotice i dopisnica agencije Beta i Radija B92.

Duško Medić: Duško Medić, *freelancer*, član Nezavisnog društva novinara Vojvodine.

Niku Ciobanu: Niku Ciobanu, direktor novinsko izdavačke ustanove *Libertatea* iz Pančeva.

Tamara Kaliterna: Crnogorski nedeljnik Monitor i Inicijativa mladih za ljudska prava.

Vuk Cvijić: Vuk Cvijić, Blic.

Noemi Sabo: Hrvatska riječ, Subotica.

Ivan Bernešić: Ivan Bernešić, Televizija Apolo, Novi Sad.

Boro Lazukić: Boro Lazukić, TV Panonija, Novi Sad.

Bogdan Ivanišević: Ja sam Bogdan Ivanišević, konsultant sam u Međunarodnom centru za tranzicionu pravdu. Nisam novinar, ovde sam ispred te organizacije pošto mi saradujemo sa tim organizacijama iz regiona na razne načine povodom inicijative za formiranje Komisije za istinu.

Milan Antonijević: Milan Antonijević, Komitet pravnika za ljudska prava YUKOM.

Jelena Perković: Jelena Perković, urednica regionalnih novina na rusinskom jeziku *Ruske slovo* i urednica dnevne informativne agencije Ruten pres, takođe na rusinskom jeziku.

Gordana Perunović Fijat: Gordana Perunović Fijat, novinarka Kikindskih novina iz Kikinde, saradnica Helsinške povelje.

Miomirka Mila Melank: Mila Melank, Dnevnik, Kikindske.

Nenad Živadinović: Nenad Živadinović, urednik informativnog Televizije Kragujevac.

Mirjana Milenkov: Mirjana Milenkov, Radio 021, Novi Sad.

Nenad Vulović: Agencija Fonet, Beograd

Ivana Jovanović: Ivana Jovanović, Novinska agencija Beta.

Zlatko Romić: Zlatko Romić, Nove subotičke i dopisnik Dnevnika iz Subotice.

Dragan Banjac: Dragan Banjac, donedavno beogradski dopisnik sarajevskog Oslobođenja i nekoliko listova iz Hrvatske i Slovenije.

Dorotea Čarnić: Dorotea Čarnić, dnevni list Politika.

Aleksandar Roknić: Aleksandar Roknić, Danas.

Gizella Stanyo Tot: Gizella Stanyo Tot, Magjar Szo.

Dragan Gmizić: Dragan Gmizić, Glas Amerike.

Nataša Kandić: Nataša Kandić, Fond za humanitarno pravo.

Maja Leđenac: Maja Leđenac, Radio Zenit.

Jelena Simić: Jelena Simić, Fond za humanitarno pravo.

Ljiljana Hellman: Ljiljana Hellman, Impunity Watch.

Senka Vlatković: Senka Vlatković, B-92.

Sandra Orlović: Sandra Orlović, Fond za humanitarno pravo.

Jelena Stevančević: Jelena Stevančević, Misija OEBS u Srbiji.

Dinko Gruhonjić: OK, hvala svima i sad možemo polako da krenemo sa radom. Nakon mojih uvodnih reči obratiće vam se i Nataša Kandić iz Fonda za humanitarno pravo. Potom ćemo od 11 do 12, odnosno bolje rečeno od 11.15 do 12.15 slušati Ljiljanu Hellman, zatim Marijanu Toma, pa ćemo imati jednu kafe pauzu, ne ručak dakle, od 13 do 13.30, zatim od pola dva do tri će mesto moderatora preuzeti kolega Eugen Jakovčić iz splitske Cenzure i od tri do pola pet ćemo imati pauzu za ručak, potom raspravu, dakle o svemu onome što smo čuli, o onome što su vaše ideje, kritike i tome slično i na kraju ćemo pokušati da donesemo neke zaključke. Dakle, inicijativa za formiranje regionalne komisije za istinu i pomirenje ima zapravo konačni cilj da okupi što više nevladinih organizacija, medija, udruženja žrtava, udruženja za ljudska prava, da u jednu veliku koaliciju, naravno i uglednih pojedinaca, da u jednu veliku koaliciju koja će imati tu

specifičnu težinu da će zapravo moći da ponudi vladama u regionu, putem javnog zagovaranja, putem potpisa na peticiju za formiranje regionalne komisije za istinu, da se jedno ovakvo telo formira. Ja sam mislio da vam možda pročitam tekst Inicijative ali možda to i nije potrebno s obzirom da je on prilično dugačak, a dobili ste materijal, imate ga u materijalu. Dakle u materijalu koji ste dobili naći ćete i Izjavu o pristupanju Koaliciji za osnivanje regionalne komisije za istinu i pomirenje koju mogu dakle da potpišu i pojedinci i organizacije, i o tom potom, pa se upoznate onda ćete i videti da li ćete se priključiti našoj inicijativi. Do sada su održana ukupno tri Regionalna foruma o inicijativi za formiranje regionalne komisije za istinu i pomirenje. Čitava priča je krenula 5. i 6. maja 2006. godine u Sarajevu. Zatim, 7. i 8. februara 2007. godine održan je Drugi regionalni forum u Zagrebu i ove godine 11. i 12. februara održan je Treći regionalni forum u Beogradu. Četvrti regionalni forum biće održan krajem oktobra, odnosno 28. i 29. oktobra u Prištini/Prishtinë. Mislim da ne treba posebno naglašavati zašto je ovom regionu potrebna regionalna komisija za istinu i pomirenje, s obzirom da ruku na srce, u proteklim godinama iako su se u regionu desile izvesne demokratske promene, nije se puno odmaklo u procesu zajedničkog traganja za onim što se dešavalo u ratovima od Slovenije, preko Hrvatske, Bosne i Hercegovine, do Kosova. I ne samo to, nego u regionu je priča o pomirenju manje ili više deklarativna jer svake godine prisustvujemo sve novim i novim napetostima. Ovih dana opet imamo zatezanje odnosa u regionu zbog priznavanja nezavisnosti Kosova od strane Crne Gore i Makedonije. Potom na sceni imamo već dugi niz godina ono što je bila neka vrsta pripreme za rat u regionu, istorijski revizionizam, dakle danas recimo opet imamo u Beogradu najavljeni skup neonacista i očigledno je da su te rane apsolutno nepreboljene, da je trauma još uvek prisutna i naša zapravo želja, intencija i ovo što smo do sada radili bila je da čujemo iskustva drugih zemalja koje su imale komisiju za istinu i pomirenje. Neka su bila uspešnija, neka manje uspešna. Polazimo sa stanovišta da je nemoguće preslikati bilo koji model komisije za istinu i pomirenje, bilo da su to modeli iz, ne znam, Južne Afrike, bilo da je to bilo kao model iz Latinske ili Centralne Amerike ali u svakom slučaju ta iskustva su vrlo dragocena i potpuno su različita od zemlje do zemlje. Ja bih sada prepustio reč Nataši Kandić koja će verovatno reći još nešto više o onome što su naši planovi i onome što smo do sada radili, pa ćemo nastaviti dalje po agendi. Izvolite.

Nataša Kandić: Dobar dan svima. Neki od vas ponešto i znaju o ovoj inicijativi. Kao što je Dinko rekao, mi smo sa tim krenuli u maju 2006. godine i to je rezultat razmišljanja nekoliko organizacija za ljudska prava iz Srbije, Hrvatske i Bosne i Hercegovine o tome kako mi da pomognemo da se stvore uslovi u kojima će vlade preuzeti taj proces suočavanja sa prošlošću. Imali smo u vidu iskustvo drugih post-konfliktnih i post-totalitarnih režima, videli smo da je inicijativa uvek dolazila od organizacija za ljudska prava, od udruženja žrtava i da je uspeh u odnosu na nove vlasti zapravo dolazio i bio rezultat toga koliko je taj pokret organizacija za ljudska prava i udruženja žrtava bio jak, koliko je bilo među organizacijama za ljudska prava onih jakih organizacija koje su spremne da pokažu, da uvere, da su činjenice o onome što se događalo u prošlosti najvažnije, da su veoma važne upravo za te demokratske vlasti koje su smenile ratne vlasti. U međuvremenu videli smo da postoji i jedan odgovor, pokušaj vlada u regionu da odgovore na to masovno kršenje ljudskih prava u prošlosti. Svuda su započela nacionalna suđenja za ratne zločine što je zapravo rezultat činjenice da su Ujedinjene nacije donele rezoluciju o prestanku mandata Haškog tribunala i ta rezolucija je sadržala jednu da kažem preporuku o prenošenju nadležnosti sa Haškog tribunala na nacionalne sudove i tužilaštva. Počela su ta suđenja, mi smo veoma redovno pratili ta suđenja, videli smo da je

veoma važno i neposredno angažovanje organizacija za ljudska prava u tim suđenjima ali to je prvi dobar zvanični odgovor u odnosu na ono što se događalo u prošlosti. Inicirali smo saradnju među nacionalnim tužilaštvima tako da se danas ta saradnja odvija bez pomoći nevladinih organizacija što je takođe jedna dobra činjenica, jedan dobar znak dobar odgovor zvaničnih vlasti u odnosu na nasleđe ratne prošlosti. Ali ono što se nikako ne menja, a to je ta slika o tome šta se događalo u prošlosti. Mi imamo i dalje sliku koju... Svako društvo ima svoju sliku o tome šta se dogodilo u celini ali u vezi sa pojedinačnim najtežim zločinima... Mi dan danas imamo srpsku interpretaciju Srebrenice, genocida, presude Međunarodnog suda pravde i to nimalo nije u saglasnosti sa činjenicama koje su utvrđene u presudi generalu Krstiću ili sa činjenicama koje je utvrdio Međunarodni sud pravde i u onakvoj manjkavoj presudi ali i te činjenice, utvrđene, zapravo ne nalaze se u zvaničnoj interpretaciji Srbije o Srebrenici. Interpretacija Srebrenice je daleko od činjenica čak i tamo, u toj Banja Luci odakle je potekao taj izveštaj Vlade Republike Srpske o događajima u Srebrenici od 11. do 19. jula 1995. godine. Prošle nedelje je održan skup u organizaciji člana tima za odbranu Karadžića, Milivoja Ivaniševića, o tom događaju u Srebrenici gde on potpuno odbacuje sve činjenice utvrđene Haškim presudama, potpuno ignoriše, negira i poriče ono što je utvrđeno u izveštaju Komisije Vlade Republike Srpske. Nikoga nije bilo da o tome iznese druge činjenice, čak ni među onima koji su radili na tom izveštaju Komisije Vlade Republike Srpske. To je oćutano, a znači u javnosti je bila prisutna ponovo da kažem jedna netačna, jedna potpuno suluda interpretacija događaja koji je i Haškom presudama i u presudi Međunarodnog suda pravde okarakterisano kao genocid. I u takvoj jednoj situaciji, znači suočeni sa tim da svako društvo ima neku svoju istinu, mi smo počeli da razmišljamo kako sada doći do te situacije, klime, na regionalnom nivou u kojoj možemo da govorimo o tome da postoji minimum utvrđenih činjenica koje svi prihvataju, za koje ne postoji način da budu osporene i da zapravo formiramo zvanični, merodavan, tačan, objektivan zapis koji će pomoći da se udžbenici pišu na jedan drugačiji način, znači daleko od nekog političkog pristupa, a na osnovu činjenica. I onda ta zapravo ideja, da mi, imajući naše iskustvo ovde na Balkanu, imajući u vidu tu jednu užasnu činjenicu da svakih 50 godina dolazi do ponavljanja zločina, mi smo došli, a mislim na Fond za humanitarno pravo, Istraživačko-dokumentacioni centar iz Sarajeva i Documenta koju su nekoliko organizacija za ljudska prava iz Hrvatske, upravo osnovale u vezi sa ovom inicijativom, došli do toga da ako mi na regionalnom nivou insistiramo na utvrđivanju činjenica, na javnom saopštavanju tih činjenica da će to biti način na koji mi možemo da privolimo vlade i nacionalne parlamente u regiji, a da ukoliko bismo išli sa dosta često isticanim zahtevom u javnosti da se utvrđuju uzroci rata, da se mi zapravo nigde nećemo pomeriti nego da ćemo onda ostaviti potpuno da kažem neomeđeno, neuokvireno nasleđe prošlosti, da ćemo ostaviti ponovo jedan prostor pogodan za nove sukobe, nove zločine za nekih dve, tri, nekoliko decenija. I konačno, došli smo do saglasnosti da pokušamo da u ravnodušnim društvima, svuda su ta društva ravnodušna u odnosu na ono što se dogodilo, da pokušamo da stvorimo klimu u kojoj će biti saosećanja, solidarnosti za žrtve, u kojoj ćemo podstaći društvenu potrebu da se sa počinocima razgovara u odnosu na počinjena krivična dela, da pokušamo da sklonimo sa javne scene mitove koji su obično predstavljali one ratne vođe koje su u jednoj sredini viđeni kao najveći zločinci, a u drugoj sredini su stvarani mitovi o njihovom herojstvu. Sva sreća, pa je došlo do hapšenja Radovana Karadžića, pa je to jako pomoglo upravo u toj našoj težnji da stvorimo neku klimu u kojoj će biti najmanje moguće tih mitova. On je taj mit o herojima svojim rečima prilikom pojavljivanja pred Haškim tribunalom potpuno rasturio tako da mi danas, ne znam ko bi se više usudio da priča o heroju Radovanu Karadžiću. Naravno, osim onih 150 koji danima protestuju na ulicama Beograda. I naš neki odgovor konačno je dobio

i neke, da kažem konkretne elemente. Smatrali smo da inicijativa mora da prevaziđe ove organizacije, da mi moramo po ugledu, naročito po ugledu na argentinska događanja da učinimo jakom tu jednu koaliciju koja će stajati iza te inicijative, da stvorimo pokret, Koaliciju za osnivanje Regionalne komisije za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima i drugim teškim povredama ljudskih prava u prošlosti, da ta inicijativa postane vlasništvo koalicije, da koaliciju gradimo na učesničkom odnosu i primer za to su ove današnje konsultacije. Iza ovog sastanka stoji Koalicija u kojoj do sada već na samom početku i sa tim brojem izlazimo na taj Forum u Prištini/Prishtinë, ima negde 60, 70 članica i ove konsultacije organizuje Koalicija za REKOM, Nezavisno društvo novinara Vojvodine i Impunity Watch kao neko ko jako podržava ovu inicijativu za osnivanje REKOM-a. I sve ubuduće što će se odigravati u vezi sa Koalicijom, u vezi sa osnivanjem REKOM-a, biće pod znakom Koalicije za REKOM i organizacije, odnosno udruženja koje konkretnu konsultaciju ili konkretnu aktivnost sprovodi. Naše neko mišljenje, viđenje je da mi moramo ovim regionalnim telom, ovom Regionalnom komisijom da prevladamo probleme koji postoje. Suđenja za ratne zločine jesu najvažniji pravni odgovor na počinjene ratne zločine ali oni objektivno imaju ograničenja koja ne mogu da dovedu do toga da mi imamo zbilja prekid sa prošlošću, da imamo situaciju u kojoj će se javno, transparentno prezentovati sve činjenice koje se odnose na ratne zločine, nego sa tim suđenjima imaćemo kao do sada situaciju da se o suđenjima jako malo govori, da ona nisu predmet političke pažnje, da ona nisu nešto jako važno u medijima, da građani o tome jako malo znaju, da imamo situaciju kao u Srbiji, u parlamentima gde se sudije i tužioci koji sude za ratne zločine izlažu neargumentovanoj kritici, napadima, podsticanju na neprijateljsvo, čak i na nasilje prema njima. Imaćemo situaciju u kojoj ta suđenja vrede utoliko što stvaraju jedan relevantan materijal ali kada se izađe iz te zgrade više ništa ne postoji što može da govori o tim suđenjima. Ako uspemo da izgradimo jednu jaku koaliciju, ja mislim da mi onda imamo šanse da privolimo i da pridobijemo nacionalne vlade i nacionalne parlamente da donesu odluku o osnivanju tog jednog regionalnog tela. Ono što mi smatramo važnim, a što je bilo na početku, kada smo razmišljali o ovoj ideji, veliki problem, da li ćemo da dobijemo udruženja žrtava za ovu našu inicijativu. Posebno smo bili uplašeni mi u Srbiji imajući u vidu činjenicu da su ta udruženja, naročito udruženja porodica nestalih, stradalih i ubijenih sa Kosova imali višegodišnje veliko i otvoreno neprijateljstvo prema organizacijama za ljudska prava, naročito prema Fondu za humanitarno pravo i onda smo se pitali kako ćemo zapravo sa ovom našom inicijativom ako smo mi u jednom, zapravo neprijateljskom okruženju u odnosu na one koji su jako važni za tu inicijativu. Ali teško mi je da objasnim kako se dogodilo ali možda ta naša upornost i taj naš pokušaj da pokažemo šta znači u stvari stavljanje žrtava jednih pored drugih, stvaranja situacije u kojima će žrtve moći da čuju jedni druge, koliko to zapravo ima jedno vanredno dejstvo i koliko je zapravo to pomoglo da mi danas ta udruženja imamo u ovoj koaliciji i da oni smatraju da to regionalno telo, ta Regionalna komisija, Regionalna koalicija, da jesu najvažnije stvari koje su se dogodile u vezi sa zločinima koji su počinjeni prema njihovim najbližim u vreme oružanih sukoba. Mi danas imamo jaku podršku udruženja žrtava iz Bosne i Hercegovine, iz Hrvatske, iz Srbije. Ono što je bio problem, iako smo očekivali da će udruženja porodica stradalih sa Kosova, mislim na albanska udruženja, da će svi oni jako podržati ovu inicijativu, pokazalo se da smo tu naišli na jedno prvenstveno nerazumevanje, na jedan strah, zato što inicijativa dolazi iz Srbije, Hrvatske i Bosne i Hercegovine, da tu nema nikoga originalnog sa Kosova, imali su jedan strah da neko hoće sa njima na neki neravnopravan način... Sve je to bio jedan užas, jedan strah, a mi smo to videli i tumačili upravo na osnovu toga što smo videli na Kosovu poslednjih godina i vrlo zapravo regionalno izolovano i da nekako sve više ta činjenica, očekivanje nezavisnosti, pa

sticanje nezavisnosti, da je uticala na njihovo samozatvaranje, šta će im ko uraditi, da li se neko iskreno odnosi prema njima ili ne. Imali smo jedan veoma težak sastanak, konsultacije u junu u Mitrovici/Mitrovicë. Naravno, pošto je to bilo pre Vidovdana udruženja Srba sa Kosova iz Srbije nisu išla ali je bilo dobro da su došli predstavnici organizacija iz severne Mitrovice, znači srpskih organizacija i to je bio jedan dobar znak. Onda je ono što je jedino bila neka nada na tom sastanku da su mladi sa Kosova videli veliki značaj u utvrđivanju tih činjenica. Naravno onda smo preko leta organizovali još dva sastanka, jedna organizacija mladih organizovala je takođe jedan skup, tako da na kraju mi smo dobili i udruženja porodica žrtava sa Kosova kao jednog važnog saveznika i partnera zapravo u čitavoj ovoj aktivnosti koju mi nazivamo zapravo sprovođenje konsultativnog procesa. Veliki izazov je organizovanje četvrtog Regionalnog foruma u Prištini/Prishtinë i naravno, računamo sa problemima da mi tamo nećemo moći da dovedemo tužioce i sudije iz Srbije, mada su neki od njih rekli da hoće da dođu, zato što će na njih biti izvršen pritisak, njihov odlazak i učešće tamo tumačiće se kao priznanje nezavisnog Kosova i ja verujem da će se oni prikloniti toj opciji da će se onda smatrati da nije dobro da idu. Mi ovog puta nećemo zvati predstavnike vlasti, nećemo zvati članove političkih partija, biće puno članica Koalicije iz Hrvatske, Bosne i Hercegovine, iz Srbije će ići osamdesetoro, iz Hrvatske šezdesetoro, iz Bosne šezdesetoro i ne možemo organizovati veći skup od 350 učesnika, tako da očekujemo da na Kosovu čujemo koje su potrebe i očekivanja udruženja žrtava i žrtava na Kosovu ali takođe očekujemo od učesnika iz Srbije, iz Bosne, iz Hrvatske, da zapravo svi se tamo borimo za ovu našu inicijativu i da obzanimmo formiranje Koalicije, da pročitamo imena članica Koalicije i da znači tada objavimo da je to početak izgradnje jedne jake, velike Koalicije na regionalnom nivou koje će stajati iza ove inicijative i koja će završiti svoj mandat onda kada se formira... kada nacionalni parlamenti donesu odluku o osnivanju, a tada, onda kao već ekspertska Koalicija, tada će, nakon te odluke, Koalicija biti u službi REKOM-a odnosno u pružanju podrške za sprovođenje mandata, bilo kao pomoć u pribavljanju i prikupljanju, uzimanju izjava od svedoka žrtava, bilo nekim drugim poslovima ali uglavnom već sada, za naredne dve, tri godine, Koalicija vidi jasno šta je njen zadatak. Naravno, kao što smo jako brinuli i najveća nam je briga bila kako će udruženja žrtava se odnositi prema inicijativi organizacija za ljudska prava, drugi neki naš problem je... E, da pozdravimo Eugena koji je ko zna kada krenuo iz Splita. Kada si krenuo Eugene?

Eugen Jakovčić: Jutros u pet sati

Nataša Kandić: Dobro, ako zadremaš imaćemo razumevanja. Počeli smo da razmišljamo, videli smo zapravo da osim te jedne pobede koju smo dobili sa udruženjima žrtava da zapravo imamo jedan problem koji je drugačije vrste i nećemo ga moći baš tako lako rešavati kao što smo sa udruženjima gde smo zapravo išli na to da žrtve mogu da prepoznaju jedna drugu i da će uvek imati poštovanja da saslušaju jedni druge. Novinari. Mi smo u septembru 2007. godine organizovali regionalne konsultacije sa novinarima u Sarajevu i videli smo zapravo da ne postoji interesovanje, da postoji jedno manje-više priznanje koje smo i razumeli, da oni najviše mogu da urade ukoliko postoji politička volja. Mi sve to nemamo nego zapravo sve to treba da stvaramo, da ima jako malo novinara i naravno ti novinari su fantastični, vredni, posvećeni, to su novinari koji više od decenije, skoro dve decenije pišu o stvarima koje su s jedne strane bili užasi ali su takođe pričali i o nekoj dobroj strani koja je svih ovih godina bila nevidljiva, da ima dosta zločina u tim ratovima, ali svih ovih godina bilo je ljudi koji su iznad svega imali ljudskost koja se nije mogla videti ali da polako dolazi vreme i da posvetimo pažnju i tim ljudima i da to

iznosimo u javnost. Videli smo i onda smo mi kao organizacija za ljudska prava jednostavno shvatili da nekako nemamo tu snagu, to znanje, tu strategiju kako bismo zapravo sada pridobili novinare, njih kao pojedince u nekom profesionalnom smislu, da ih pridobijemo da oni takođe krenu da zagovaraju u svojim medijima i da promovišu ovu ideju i da je nekako... da naprave neki put i da tamo gde postoji nezainteresovanost, da pokušaju da stvore neko polje koje će biti otvoreno za ovu inicijativu. I mi smo svi otišli jako uplašeni sa tih konsultacija sa novinarima i od tada zbilja nismo uspeli da osmislimo strategije o tome kako, na koji način novinare pridobiti za ovu našu Koaliciju, kako učiniti da oni imaju učesnički odnos, da učestvuju u tome i da ne pomažu samo nama nego da pomažu toj inicijativi koja je, ako se u ovom trenutku dovoljno ne vidi akoja će u nekom sledećoj fazi biti vredan, važan, ne samo istorijski događaj nego događaj koji zahteva da se mnogi angažuju profesionalno a i na jedan ličan način. I danas, ono što ja očekujem, da nas malo oslobodite tog straha koji mi imamo od vas i od toga da ne znamo kako da vas pridobijemo na ovu našu stranu, kako da vam pokažemo da mi imamo stvarno nezainteresovane političare koji su se izveštili u tome da s vremena na vreme daju neka prazna izvinjenja i da odmah iza toga daju neko obrazloženje koje onda znači pokrije čak i delić onoga što je bilo dobro u tim nekim izvinjenjima, koji će da nam pomognu da tu temu činjenica nametnemo kao uslov izgradnje demokratski odgovornih institucija. Mi imamo zbilja jedno raspadnuto društvo i nema drugačijeg društva ukoliko mi ne pokušamo da odgovorne institucije pridobijemo za odnos prema prošlosti na temelju činjenica. I čini mi se da upravo zato što insistiramo na činjenicama da mi to možemo, da možemo u tome da uspemo ali bez novinara, bez jake uloge, jakog učestvovanja novinara ne samo u onoj nekoj fazi koja će doći kada bude formirana ta, eventualno ta Regionalna komisija nego i u ovoj predfazi, u ovom vremenu kada gradimo Koaliciju, kada pokušavamo da nametnemo temu činjenice, ne zato što mi imamo neke političke koristi nego zato što je to neophodno, to je kao neki uslov za život, elementarni život nekih budućih generacija. Mi, organizacije za ljudska prava, shvatili smo da mi moramo da pokažemo da imamo snagu da možemo nešto jako vredno da uradimo i uradili smo. Pogledajte Istraživačko-dokumentacioni centar. On je napravio poimenični popis žrtava, on je rasturio onu sliku političkih procena o broju žrtava. Oni sada raspolažu dokumentom, bazom podataka u kojoj su imenom i prezimenom navedene sve žrtve. Po ugledu na to pre dve godine mi smo počeli poimenični popis žrtava na Kosovu. Sada smo na kraju druge faze. Pa to je nešto što možemo da uradimo, što znamo sigurno da država nikada ne bi uradila jer ona... da kažem ovakvi političari, ovakve političke partije, oni profitiraju upravo na tim brojkama, što mogu da se igraju brojkama. Da li se sećate nekog političara koji je nekada govoreći o žrtvama pomenuo neko ime? Ne, oni ne znaju ni jedno ime. Oni ponekad kažu, ne znam, u Jasenovcu je bilo, kako ko, neko će da kaže 700.000 žrtava, neko drugi će, zavisno odakle, iz koje sredine će da kaže 70.000, ali ne znaju imena, oni ne znaju imena. Mi imamo našeg predsednika koji će, ne znam, za Kosovo verovatno sve da učini ali ne verujem da bi mogao da nabroji deset žrtava. Možda bi dve-tri mogao ali deset ne bi mogao. I nema ni jednog tog političara koji imenom zna više od dve, tri žrtve. Mi ćemo napraviti taj poimenični popis, prvo na Kosovu, a onda državljana Srbije i Crne Gore koji su stradali, poginuli ili nestali u oružanim sukobima u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj. Neće biti lako to utvrditi, lako će biti utvrditi za stradale pripadnike Jugoslovenske narodne armije ali za dobrovoljce, za razne grupe koje su pod pokroviteljstvom institucija Srbije išli u rat, za njih će biti teško skupiti podatke zato što se oni danas skrivaju, njih će skrivatu svi, institucije i njihove porodice ali ćemo pokušati da utvrdimo zato što oni jesu na neki način žrtve ovog sistema, zato što ih je, ovaj prethodni sistem, zato što ih jesu oni slali, oni su ih organizovali, oni su im objasnili, uverili, da ubijanje jeste državni posao. E, time što ćemo to uraditi, to isto će biti

urađeno i sa Hrvatskom, mi smo onda učinili nešto što je uslov za prekid sa tom prošlošću da se zna koji je to naš bilans. Nikada to na ovim prostorima nije postojalo, ni posle Prvog, ni posle Drugog svetskog rata, postojale su samo demografske procene gubitaka stanovništva, nikada poimenični popis stvarnih žrtava. Tek ako smo u stanju to da uradimo, onda smo valjda u stanju da stvorimo tu čvrstu Koaliciju, onda smo valjda u stanju da ne samo lobiramo nego da učinimo sve da pridobijemo te nacionalne vlade za formiranje te Regionalne komisije. E ono što ja lično očekujem, očekujem od vas da učestvujete u tome, da razumete da ovo nisu nikakvi projekti organizacija za ljudska prava i nevladinih organizacija. Ovo je neko delovanje, neka... to sve pripada nekoj misiji, to je nešto što treba svako od nas i pojedinačno da ima kao neku viziju, nešto što ćemo ostaviti tim budućim generacijama, nešto za šta ćemo reći „e pa jesmo, sve vreme smo posmatrali, bili tu, palili one sveće ipred predsedništva Srbije, izgovarali ona imena do kojih smo dolazili, koji su poginuli ali nismo ništa sprečili ali smo sada u situaciji da jednim odgovornim radom sprečimo da se to ponovi, u situaciji smo da obezbedimo da se to zna, da se formira tačan istorijski zapis i da to bude zvanično prihvaćen i da na taj način budemo sigurni da će buduće generacije imati nešto što je pouzdana građa, da izvode sami zaključke i da znaju da to sprečava da se bilo kada ponovi nešto slično. Eto, ja mislim da sam rekla, da kažem nešto s čim ja živim, što mi se čini da bih bila u stanju da to ponovim 5.000 puta, i danas, kada se setim tog početka, danas mi se čini da smo uspeli jako puno da postignemo, možda malo sporo, možda će još malo, nekoliko meseci ići sporije ali mi se čini da već početkom sledeće godine da ćemo mi biti dovoljno jaki kao Koalicija da kada budemo počeli sa prikupljanjem milion potpisa, da ćemo to uspeti u čitavoj regiji da organizujemo, da nemamo više strahova da li će u ovoj državi to biti prihvaćeno, što se tiče civilnog društva danas je sve to jasno... Različite grupe unutar civilnog društva nas podržavaju, hoće angažovanje, neposredno učestvovanje u ovome, ne znam naravno još, ima još tu puno nedoumica da li će Slovenija prihvatiti na neki način da učestvuje, mi smo za sada na nivou civilnog društva i što se tiče civilnog društva čini mi se da postoji podrška, samo sada treba širiti tu podršku na nekom nacionalnom, lokalnom nivou, učiniti da ova inicijativa postane tema unutar civilnog društva i da dobije snagu kojom će onda izaći pred političke aktere u Srbiji i u drugim državama naslednicama bivše Jugoslavije.

Dinko Gruhonjić: Hvala Nataša. Pre nego što nastavimo dalje sa radom, dakle kao što ste videli ovaj prvi deo dana zamišljen je ovako, *ex cathedra*. Posle toga, dakle posle ove pauze za kafu, kolega Jakovčić koji je stigao iz prijateljskog i nesvrstanog Splita, koji ima isti pozivni znak kao Novi Sad, ako se ne varam, će preuzeti ovaj zanimljiviji deo, uvek za nas novinare zanimljiviji deo priče, a to je dakle diskusija, a to su vaši predlozi, a to je zapravo ono zbog čega smo danas i ovde. Ja ću vam pročitati sada delove zaključaka sa regionalnog foruma, regionalnih konsultacija u Sarajevu, dakle sa novinarima iz čitavog regiona, čisto da vam posluži kao neka vrsta recimo inspiracije da se ne bismo ponavljali kada vi budete predlagali neke svoje ideje. Prvi zaključak je bio da je potrebno stvoriti regionalni javni kontekst u kojem će se utvrđivati i saopštavati činjenice o ratnim zločinima, dakle regionalni javni kontekst u smislu medijskog konteksta i da je to uslov prekida sa nasleđem prošlosti i izgradnje demokratske budućnosti. Potrebno je stvoriti javno mnjenje na regionalnom nivou koje podržava utvrđivanje i saopštavanje istine koju govore činjenice i to je jedini pristup kojim se mogu sprečiti manipulacije žrtvama i ponavljanje zločina u budućnosti. Na žalost, mi smo danas svedoci da ne samo političari nego i pojedini ultranacionalistički mediji čiji je očigledno jedini zadatak da se istina nikada ne sazna, zapravo manipulišu na najbestidniji način, ne samo brojem žrtava nego i kako su se ti zločini uopšte dešavali i iako, kao što je Nataša rekla, recimo samo u slučaju Istraživačko-dokumentacionog

centra iz Sarajeva postoji čitava baza podataka, ne samo sa imenima žrtava nego i sa mestom pogibije, sa načinom pogibije i sa svim ostalim. Dakle mi smo prosto, na žalost, i u tome su ti mediji dosta krivi i snose veliki deo odgovornosti zato što se ovaj naš region ponaša kao neko ostrvo unutar čitavog sveta s obzirom da smo na žalost na mnogim univerzitetima u svetu već predmet izučavanja odavno zbog toga što su ovo naprosto činjenice, dakle ne samo činjenice Istraživačko-dokumentacionog centra nego činjenice koje je doneo i ustanovio Haški tribunal, koje su dostupne svima, dakle putem interneta, koje su javne, region se i dalje ponaša i mediji u regionu pojedini kao pravo pravcato ostrvo i potpuno ignoriše te činjenice i manipuliše na sve moguće načine. I sledeći zaključak je bio da bi bilo dobro i potrebno ustanoviti neku vrstu, kako su to nazvale kolege u Sarajevu, regionalnog žurnala sa priložima o suđenjima za ratne zločine, dokumentarnim zapisima i reportažama koje se tiču ratnih zločina i koje bi se emitovale jednom mesečno na javnim servisima u regionu. Dakle ovo je vrlo ambiciozan zadatak s obzirom da znamo da javni servisi u regionu... tradicija javnih servisa u regionu je jako kratka, a samim tim je nemoguće očekivati da oni funkcionišu već sada kao javni servisi, em naravno tu još uvek postoje ogromne naslage prošlosti i na žalost još uvek ogroman uticaj vladajućih politika na uređivačke politike javnih servisa. Učesnici su u Sarajevu takođe predložili da se formira regionalni internet portal koji bi nosio radni naziv *Suočavanje sa prošlošću* na kojem bi se zapravo na jednom mestu sačuvali i čuvali svi materijali koji se bave ratnim zločinima i prekidima sa prošlošću i to bi bilo to što se tiče Sarajeva. Na ovim ostalim konsultacijama naravno mediji su bili spominjani, pa je rečeno na primer na trećem Regionalnom forumu u Beogradu da mediji imaju obavezu da opominju, podsećaju i drže javnu pažnju na pitanjima ratnih zločina u čemu istraživačko novinarstvo ima posebnu ulogu. Kao novinar ja se naravno ne slažem sa onim što je vrlo često teza u javnosti da su mediji krivi za sve, da su mediji zakuvali rat. Jesmo doprineli, definitivno da smo doprineli da se taj rat desi. Mislim ne pledirajući pri tome da mediji treba da imaju edukativnu ili prosvetiteljsku ulogu, mislim da ipak možemo da upotrebimo onu izanđalu frazu da mi zaista jesmo sedma sila i da toga budemo svesni i da možemo da preokrenemo javno mnjenje samo ukoliko to želimo i ukoliko se ne pravdamo tiražima i gledanošću možemo da okrenemo javno mnjenje na taj put suočavanja sa prošlošću, suočavanja sa traumom da se sve ovo ne bi ponovilo. Ono što mene posebno, kako bih rekao nervira u pristupu medija kada su ratni zločina u pitanju, to je samo jedan od primera, jesu izveštavanja sa suđenja recimo bilo da su suđenja pred nacionalnim sudovima ili pred Haškim tribunalom gde mediji neprestano u prvi plan stavljaju zapravo optuženike, dakle one koji su optuženi za ratne zločine dok se reč žrtava apsolutno ne čuje. Mi smo na regionalnim forumima i na konsultacijama imali prilike da po prvi put u Srbiji organizujemo takozvana javna saslušanja žrtava što je zapravo princip koji je preuzet iz određenih drugih zemalja koje su to isto radile u okviru svojih komisija za istinu i pomirenje ne bismo li dakle na taj način probudili neku vrstu empatije, odnosno saosećanja prema žrtvama koje apsolutno nije dovoljno prisutno u javnosti, a nije tačno da ne može da bude prisutno. I sada, još samo jedan primer. Nataša je spominjala da je bilo i pozitivnih primera. Sada ću najaviti da će novosadska Komisija za davanje imena ulicama, na sednici 16. oktobra, nadam se, imamo čvrsta uveravanja za to, to smo mi javno zagovarali, jednoj ulici u glavnom gradu Vojvodine dati ime Srđana Aleksića. To je mladić iz Trebinja kojeg su ubili 1993. godine u januaru zato što je branio svoga komšiju Bošnjaka, zatukli su ga kundacima dakle u centru Trebinja, 10 metara od policijske stanice. Mi smo insistirali kod gradskih vlasti da na taj način, dakle kroz ovaj jedan simboličan gest zapravo pokažu da njihovo javno i deklarativno zalaganje za pomirenje i ta priča da je Novi Sad, što zaista jeste bilo pre dolaska radikala na vlast postao neka vrsta regionalnog centra za dobre odnose sa susedima, bilo

da je u pitanju Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Mađarska, Rumunija i tako dalje, da sada pokažu i kroz ovaj gest da se Novi Sad vraća svojim korenima, da Novi Sad nije samo onaj grad koji je rušio Vukovar, da Novi Sad nije Novosadski korpus i eto, nadam se da ćemo imati prilike i da to ispratimo. Zašto to govorim? Govorim zbog toga što je priča o Srđanu Aleksiću koju smo plasirali januara 2007. godine, plasirali pod navodnicima, ružna reč, do tada je bila potpuno gurnuta pod tepih, bilo je možda tek nekoliko novinskih napisa o slučaju Srđana Aleksića, međutim u januaru prošle godine ta priča je odjeknula u svim medijima u regionu i čak je Radio Televizija Srbije napravila jedan vrlo potresan film koji se zove *Srđo* i koji je na programu RTS-a bio repriziran u nekoliko navrata na zahtev gledalaca. Ono što je mene fasciniralo i time ću završiti ovu priču, jesu komentari, dakle čitalaca, gledalaca, koga god hoćete, a baš sam pratio, dakle i sve moguće informativne portale u regionu i mogu vam reći da nije bio ni jedan jedini negativan komentar. Tako da to je pravi primer, zapravo da mediji mogu da probude empatiju jer jedina reakcija koja je bila kod ljudi je da Srđanov primer, primer pokojnog Srđana pokazuje da i u ratu ima ljudi i da mi možemo da živimo zajedno i da mediji mogu apsolutno da probude tu svest i savest samo ako žele. Dakle ta priča o komercijalnosti, čitanosti i tako dalje, ja sad ne znam, koleginica iz RTS-a možda zna da li je film *Srđo* dobio već neke međunarodne nagrade, ako nije ja sam siguran da će dobiti ali ako hoćete i sa aspekta gledanosti taj dokumentarni film je bio više nego gledan, tako da ja mislim da je to čisto jedan jeftin izgovor, što bi rekli *da se Vlasi ne dosete* i da se ne vraćamo u prošlost sada kada smo na putu nacionalnog pomirenja. OK, nećemo više, sada bih prepustio reč Ljiljani Hellman iz Impunity Watch-a koja će predstaviti izveštaj o uzrocima nekažnjivosti.

Izveštaj Impunity Watch-a o uzrocima nekažnjivosti

Ljiljana Hellman, Impunity Watch

Ljiljana Hellman: Dobar dan i dobrodošli. Ja sam Ljiljana Hellman, Impunity Watch. Mi smo holandska organizacija koja se bavi utvrđivanjem uzroka nekažnjivosti u postkonfliktnim društvima. Način na koji mi posmatramo nekažnjivost jeste širi od onoga što nam na prvi pogled pada na pamet, znači mi gledamo šta je to sve što država treba da učini za žrtve i koja su sva prava koja žrtva ima. Tako je naše istraživanje podeljeno na osnovna prava žrtava koja su pravo na istinu, pravo na pravdu, pravo na reparaciju i pravo na garancije da se takvi zločini neće ponoviti. Istraživanja koje smo radili i koja radimo u postkonfliktnim zemljama radimo sa organizacijama civilnog društva koje se inače bave pitanjima zločina odnosno u našem slučaju to su isključivo ratni zločini. Organizacije sa kojima smo radili naše istraživanje su Fond za humanitarno pravo, Komitet pravnika za ljudska prava, Helsinški odbor za ljudska prava, Incijativa mladih za ljudska prava. Naš izveštaj koji radio sastoji se u ispitivanju svih ovih spekata, znači na koji način je država odgovorila na tu svoju obavezu prema žrtvama, kroz tu detaljnu analizu mi smo došli do određenih zaključaka, na osnovu njih dali neke preporuke, faza u kojoj se sada nalazimo, znači ovo još nije zatvoren proces jeste izrada neke preporuke, strategije, na koji način mi, na osnovu svega što smo istražili preporučujemo da se situacija popravi. Zbog toga vam sada i predstavljamo ovaj izveštaj da bismo mogli da čujemo kakve su vaše reakcije, kakva su vaša razmišljanja. Ono na šta smo mi naišli, znači u građenju naše strategije jeste upravo ova incijativa za koju smo zaključili da se u velikoj meri poklapa sa onim ští su naše prepreke, pa u tom smilu ona predstavlja jedan jako značajan, odnosno najveći deo naše preporuke i strategije. E sad, vratiću se znači, pokušaću da vam dam jedan kratki pregled

onoga što smo mi istražili i do kakvih smo zaključaka došli. Kada je u pitanju pravo na istinu, ono prvo što smo krenuli da istražujemo jedu komisije za istinu. Ovde je postojala ta jedna Komisija, državna komisija koju je osnovao predsednik Koštunica, mi smo je znači analizirali, pokušali smo da dođemo do svih podataka oko toga kako je ona osnovana, a kako je došlo do nje, na koji način je funkcionisala, kako je bila regulisana, ko su bili ljudi koji su radili u toj Komisiji, šta su radili, šta su planirali da urade, kakav su mandat imali i sad na osnovu te cele slike, mi smo uporedili to znači kakva je ona bila i kakva je mogla da bude sa nekim postojećim standardima kako bi otprilike komisija trebalo da izgleda i zaista se ispostavilo da ona definitivno, skoro ni u jednom aspektu nije odgovarala tim standardima, znači ne bi mogla na pravi način, čak i kada bi se nešto u njoj popravilo, ne bi mogla da ispuni svrhu, znači ostvarivanja prava na istinu. Ono drugo što je postojalo, to je Regionalna inicijativa za osnivanje komisije. Znači tu nemamo komisiju, imamo nešto što je započeti proces, proces formiranja nečega što može biti i mi smo analizirali ono što je do tada urađeno, analizirali smo ono što ta komisija treba da bude i zaključak je da ona u ovoj fazi ima zaista veliko kapacitet da bude stvarno na najadekvatniji način da se ispuni, s jedne strane pravi model komisije, da se iznađe pravi model komisije za istinu i da se odgovori na potrebu žrtava za pravom na istinu. Dalje, u okviru našeg istraživanja znači prošli smo kroz proces ekshumacija koje su bile na prostoru Srbije. Tu, u principu, pošto nije bilo ni mnogo slučajeva, način na koji su se one odvijale bio je manje više u redu, a ono što ostaje problem jeste pitanje da postoji indicija da postoji još grobnica ali da ne postoji ta neka... da ne postoji način niti volja da se dalje to istražuje. Znači zaključak je da u principu, ako bi postojala volja da se lociraju grobnice ne bi s neke tehničke strane ili bilo koje druge profesionalne bio problem da se to uradi. A ono što je bio mnogo problematičniji deo jesu arhive. Pitanje znači arhiva. To je ono što je nas zanimalo je da u svakoj državi sve državne institucije u periodu, period koji nas interesuje je taj period sukoba, sve što rade, sve aktivnosti proizvode određene dokumente, zapisnike, tragove znači svog rada i funkcionisanja i da bismo imali pravu sliku oko toga kakav je odnos države i kakvu je ulogu država imala u tom periodu sukoba, kakav je odnos bio prema zločinima, prema svemu što se dešavalo. Ti dokumenti mogu biti potencijalno veoma značajni za utvrđivanje pune istine. Mi smo pokušali da saznamo gde se oni nalaze, kada i kako bi oni mogli biti dostupni. Ono što smo utvrdili, znači svi ti dokumenti koji se proizvode unutar državnih institucija, posle određenog vremena postaju arhivska građa u trenutku kada dolaze u određene arhive, u određene državne arhive gde se oni klasifikuju i posle proteka 30 godina, u nekim slučajevima mogu da se daju i duži rokovi ukoliko se odredi da je to potrebno, one postaju dostupne. Pošto od perioda sukoba još nije bilo prošlo 30 godina, mi smo pokušali da bar saznamo gde se oni potencijalno interesantni za nas u arhivi nalaze, šta se tu nalazi, kada su, koji su to datumi, kada će oni biti dostupni i na koji način će biti dostupni, znači da napravimo tu neku sliku. Drugo koliko su oni sigurni, da li su oni obezbeđeni. Tu potencijalno može biti dokumentacije koja može biti predmet uništavanja, skrivanja i tako dalje. Ono što smo zaključili je da smo naišli na jedan potpuni haos. Znači sami arhivi koji su to i dobijali ne znaju čime raspolažu, niti imaju vremena, niti nameru da se bave tom klasifikacijom. Što se tiče mera bezbednosti za te arhive one apsolutno ne postoje. Ono što već svi znamo, bilo je... arhivi Službe državne bezbednosti su uništavane posle 5. oktobra i to duži period vremena nesmetano, a kada je u pitanju arhiv Vojske, Vojska je bila osnovala jednu Komisiju koja se bavila saradnjom sa Međunarodnim tribunalom. U principu ta komisija je imala pristup tim vojnim arhivima i raspolagala je njima na taj način što je tu dokumentaciju sortirala i pripremala odbrani za Slobodana Miloševića i druge haške optuženike. To je funkcionisalo u tajnosti, kada je to izašlo u javnost, ta Komisija je zatvorena ali je ostalo

pitanje šta se desilo sa tim arhivama... da li su ljudi koji su imali pristup njima to ostavili ili uništili. Znači na osnovu takvih situacija vidimo da ta dokumentacija nije dostupna javnosti ali s druge strane, oni koji mogu da dođu do nje nekim drugim kanalima je prilično dostupna. Ne postoje mere bezbednosti koje smo mi mogli da vidimo, niti postoji informacija za javnost da mi možemo da saznamo gde se oni nalaze, šta se nalazi, šta i kada će biti dostupno i na koji način za nas odnosno za potpunu javnost. Ono što smo takođe konstatovali kako za stručne krugove ovde tako i za ceo region jeste značajno pitanje te Haške arhive, ono u čemu su svi saglasni jeste da je bitno da taj arhiv postane dostupan državama u regionu ali način na koji i gde bi on trebalo da bude smešten, kako bi to bilo organizovano, tu ne postoji neka zajednička, neko zajedničko rešenje. I poslednja stvar koju smo analizirali kada je u pitanju pravo na isinu jeste sistem pružanja informacija od javnog značaja koji od nedavno postoji kod nas i tu smo došli do zaključka da ta institucija koja je osnovana je užasno važna, način na koji ona funkcioniše je ne samo time što je otvorena mogućnost da se na neki način dođe do tih informacija nego time što ona zapravo gradi tu jednu kulturu kako sa strane građana, tako i sa strane institucija, tako da građani imaju pravo na informacije, institucije imaju obavezu da im daju te informacije. Znači kroz izveštaje, kroz razgovore videli smo kako je to u početku svima bilo strano ali vremenom to počinje svuda da funkcioniše. Ono što je ostao problem naravno jeste da je potrebno još dosta jačati ulogu i jačati tu samu instituciju. Sad već znači ulazimo u domen onoga što su naši zaključci i preporuke na osnovu kojih pokušavamo da izgradimo strategiju. Znači prva preporuka je zapravo Koalicija za REKOM odnosno stvaranje te jedne Komisije. Ono što smi mi zaključili odnosno na koji način smo došli do toga da je Komisija naophodna jeste da smo prvo videli da sama suđenja nisu dovoljna. Suđenja imaju jednu formu koja ne može da pruži dovoljno prostora žrtvama, da one kažu sve što se njima dogodilo, na jedan potpun način kao i da to dopre do društva. Znači to je jedna dvostrana potreba, potreba žrtve da ima jedan prostor da kaže ono što se desilo, kao i potreba društva da to sazna. Znači kroz suđenja to ne može u potpunosti da se dogodi. To je s jedne strane ograničeno znači samom formom suđenja koja je takva, rigidna, dok s druge strane postoji svest kod ljudi koji rade na tim procesima da treba u stvari dati veću ulogu žrtvama odnosno više prostora. I videli smo da je u stvari to bilo jasno, da je ta potreba za paralelnim osnivanjem uz proces suđenja osnivanjem nekog mehanizma za zakazivanje i utvrđivanje istine potreban, da je postojala još jako rano dali da ni jednog trenutka nije do sada došlo do te faze da se nađe pravi put, pravi mehanizam kako bi ona mogla da se osnuje, da da taj dodatni prostor žrtvama, da da tu mogućnost da se činjenice utvrde ali i da one dođu do javnosti. To je ono što je užasno bitno. Jer kao što vidimo kroz suđenja, javnost jako malo zna o njima. Imamo suđenje pred Tribunalom za koje nam se čini da su najvidljivija u stvari i o njima građani dosta znaju. Kada su u pitanju suđenja koja su se prema univerzalnoj jurisdikciji dešavala u trećim zemljama, to gotovo da niko ne zna, koja su to suđenja bila, šta se tamo dešavalo, ko su ti ljudi koji su osuđeni, to ljudi ne znaju. U nekoj meri greška je što države koje su imale ta suđenja... jako je bitno da oni imaju, prepoznaju taj princip univerzalne jurisdikcije ali mislim da ni su shvatili da možda treba te presude, da te predmete predaju državama ovde da bi s videlo šta se tamo desilo i koliko je u stvari taj princip, znači taj princip univerzalne jurisdikcije je bitan da država prepozna da su ratni zločini univerzalni i da su usmereni protiv čovečanstva kao takvog i da u trenutku kada se neka osoba za koji se sumnja da je izvršila takav zločin nađe na teritoriji takve države, ukoliko ona dođe do dokaza za to, počinje postupak protiv tog lica iako se ništa od toga nije desilo u toj državi. I treći, najveći problem koji ja vidim jeste da suđenja koja se dešavaju u Srbiji, da mnogi ljudi ne znaju za njih, ne znaju šta se dešava. Ja sam imala susret sa studentima prava koji su učestvovali u nekim inicijativama koja su se isto bavile pitanjima

tranzicione pravde, znači to su studenti prava koji su zainteresovani za ovu tematiku i ono što je bilo šokantno jeste da veliki broj tih mladih ljudi nije znao da postoje suđenja za ratne zločine, da postoji Veće za ratne zločine i Beogradu koje sudi za ratne zločine, a pogotovo nisu znali koji su to slučajevi. Čak i oni malobrojni koji su znali da postoje nisu znali da navedu ni jedan predmet koji se vodi pred tim Sudom i zašto se vodi. Znači to nam govori da suđenja ne mogu na adekvatan način da odgovore na pravo na istinu i otuda naš zaključak da je potreban dodatni prostor, dodatni mehanizam koji bi to pravo ostvario. Naravno, ništa od toga ne bi bilo moguće ukoliko ne bismo imali pristup upravo tim arhivama, pristup toj dokumentaciji. Znači naša sledeća preporuka bi bila upravo otvaranje arhiva, naravno otvaranje i dosijea, što je definitivno nesporno vezano pitanje za to. Ono što smo posebno izdvojili, znači otvaranje arhiva, ne da sutra budi svi otvoreni, naravno da postoje potrebe i procedure da oni ostanu zatvoreni 30 godine ali to nije toliko dug period, to je nešto što će se desiti ali da bude transparentan čitav taj proces, da znamo gde se oni nalaze, da znamo šta se tu nalazi, da znamo kada će i na koji način to postati dostupno, da li nešto od toga sada već može biti dostupno. To je moguće ali niko ne može da nam kaže gde šta postoji, znači da se uvede nekakav red, da se uvede prioritet organizovanja i klasifikacije upravo tih arhiva iz perioda sukoba i da se uvede njihova bezbednost. Znači ono što je ostalo, što do sada nije uništeno, da bar to bude zaštićeno u nekoj meri i ono što bismo izdvojili jeste vezano za Presudu Međunarodnog suda pravde gde je Srbija zapravo jedina zemlja u istoriji koja je osuđena pred ovim Sudom za nepoštovanje Konvencije o zabrani genocida. Osuđena je znači ne za izvršenje ali za nepoštovanje Konvencije zbog nesprečavanja i nekažnjavanja. Nakon te Presude otvorilo se pitanje da li su zapisnici Vrhovnog saveta odbrane koje je rukovodstvo naše zemlje učinilo zatvorenim za javnost, znači koji nisu otvoreni za suđenje, da li su oni zatvoreni zato što kriju nepobitni dokaz da je Srbija bila umešana u genocid. To otvara jedno jako neprijatno pitanje. Znači mi smo zemlja koja ima tu Presudu, koja je prva osuđena za nepoštovanje ove Konvencije, to pitanje u javnosti je otvoreno, smatramo da država duguje, kako žrtvama genocida tako i svojom građanima da ih na neki način uveri da ti, ukoliko kako tvrdi da ti zapisnici ne kriju nepobitne dokaze, odnosno da država nije bila umešana u izvršenje genocida a onda te zapisnike, da država ima obavezu da te zapisnike otvori svojim građanima i da ih razuveri da tu postoji nešto što je namerno bilo skriveno da se ne bi otkrilo učešće u genocidu. I konačno, kada je u pitanju pravo na istinu, to je ono što sam na kraju pomenula, ojačavanje institucije poverenika u smislu da je za njegovo dalje funkcionisanje potreban još čitav set zakona koji bi mu omogućili da funkcionise, pre svega to je donošenje Zakona o klasifikaciji tajnih podataka, znači da se državnim institucijama izbije taj argument da mogu bez ikakvih kriterijuma da odlučuju da je nešto tajna ili nije, da ne postoje nikakva ograničenja u tome. I da se taj deo rguliše što bi pristup informacijama učinio mnogo kvalitetnijim i paralelno sa tim takođe bi bilo potrebno, što sam poverenik često ističe, doneto zakon koji bi regulisao prava na zaštitu ličnosti, znači koji su to podaci koji se zbog zaštite ličnosti ne mogu otkrivati, znači da bi se na taj način stvorio jedan okvir u kome može da funkcionise i da se gradi taj sistem pristupa informacijama. Znači sledeće pravo kojim smo se mi bavili je pravo na pravdu. O tome sam već u stvari dosta i rekla kroz prethodno pravo. Analizirajući ove procese, analizirali smo znači postupke koji su bilo pred Međunarodnim sudom, prema univerzalnoj jurisdikciji i pred našim institucijama, ono što je zaključeno jeste taj jako slab protok tih informacija. Znači to što se dešava na sudovima, pogotovo domaćim sudovima koji su možda za domaću javnost još mnogo značajniji od ovih pred Međunarodnim tribunalom, ne stiže do javnosti na pravi način, ne stiže gotovo uopšte. Stvarno drastično iskustvo razgovora sa tim mladim ljudima, shvatamo da je to manje od onoga što smo stvarno

očekivali koliko može da se zna o tim procesima. Ono drugo, znači prošli smo kroz to kakvi su kapaciteti i resursi sa kojima se raspolaže, kako se vode ti predmeti, ono što smo zaključili jeste da pred domaćim sudovima normalno je da kada počnu takvi procesi koji su ipak drugačiji, da se ljudi navikavaju da istražuju jedan drugačiji tip zločina, da je potreban jedan period navikavanja da to sve ide sporije. Ali smo zaključili da u ovom trenutku, da bi dinamika istraga tih suđenja zaista trebalo, po svemu sudeći trebalo da bude mnogo veća, mnogo brža da bi više slučajeva moglo biti procesuirano. Takođe ono što smo zaključili jeste opasnost pokušaja da se ratni zločini svedu na nivo običnih zločina. Znači da se pokuša posmatrati, da se kroz čitav sistem pravosudnih istražnih organa, zapravo na neki način štiti država. Država se odvaja, njena uloga se odvaja od tog procesa iako znamo da je nemoguće odvojiti ratne zločine, velike zločine, nemoguće je odvojiti od države, od institucija, oni su prosto vezani, oni se dešavaju u jednom okviru, u okviru jednog plana, strategija. Znači to je sve povezano, mi njih ne možemo posmatrati kao izolovani zločin dok ovde se čini da postoji tendencija da se oni procesuiraju ko najnormalniji krivično pravni procesi da se na taj način istražuje odgovornost pojedinca u odnosu na jedni delo i tu se zaustavlja. Znači tu se potpuno saseče okvir koji bi trebalo da postoji u jednom procesu za ratne zločine. Znači to bi bila naša druga preporuka, da se ta veza, znači ti viši nivoi, ta veza sa državom i njenim institucijama ne zanemaruje u procesima za ratne zločine. Zato što je ona prosto neodvojiva od ovakvih postupaka. Treći deo koji smo istraživali jeste pravo na reparacije. Kao preduslov za pravo na reparacije jeste da država i društvo imaju odnosno prema zločinima, prema svojoj odgovornosti, odgovornosti države, odgovornosti društva za zločine koji su se dogodili. I potpuno je jasno da u našem društvu taj odnos ne postoji, odnos države na postoji. Znači to je ono što je kroz celo naše istraživanje stalno isakaklo, da država uvek, čak i društvo kao celina, uvek pokušava da zaobilazi taj deo. Bavi se nekim maim delovima ali odnosno prema tome, to je nešto što se desilo, možda su to neki pojedinci koji imaju veze ali neki sistematski odnosno prema tome, kompletan odnos prema tome ne postoji. I upravo znači da bi moglo na pravi način da se odgovori na pitanje pružanja reparacija žrtvama, neophodno je da se uspostavi prvo taj odnos i tu nam se opet javlja kao potreba jedna ovakva Komisija koja bi utvrđivanjem nepobitnih činjenica otvorila taj jedan prostor odnosno stavila i državu i društvo u poziciju da imaju jasnu sliku na osnovu koje prosto moraju da izrade svoj odnos i na osnovu koje moraju da regauju. Znači to je jedna potpuno prirodna osnova na kojoj bi onda trebalo izgraditi plan, stvarni plan za pružanje reparacija žrtvama, kako materjalnih tako i kroz sistem pružanja nematerjalnih reparacija. U ovom trenutku ništa od toga ne postoji niti postoje uslovi. Znači dokle god se taj deo ne reši koji potencijalno može biti rešen kroz ovakvu Komisiju, nema prostora za sistematsko rešavanje pitanja reparacije, znači usvajanje nekog programa. Za sada reparacije se postižu jedino naporom nevladinih organizacija, Fond za humanitarno pravo, koji pokušavaju da pomognu pojedinim žrtvama i da kroz postojeći pravni sistem izdejtstvuju materjalne reparacije za te žrtve ali čak i u tom minimumu mogućem, u tim minimalnim mogućnostima koje su jako teške i spore za svaku žrtvu pojedinačno, nailazimo na jako malo razumevanja i pomoći od strane državnih organa gde bi naša preporuka bila da Vrhovni sud koji je usvojio jedno mišljenje da se ne može produžiti rok, rok prava znači nezastarevnja prava na pružanje reparacija ovim žrtvama, da znači odustane, da promenu to svoje zauzeto mišljenje i da se tu ostavi makar malo više prostora u ovom trenutku da bi žrtve mogle da dođu, da ostvare svoja prava. Znači potpuno je besmisleno vezivati za rokove uopšte žrtve ratnih zločina, jer znamo da je potrebno jako puni vremena da prođe da bi se uopšte stvorili uslovi da ti ljudi mogu da traže reparacija. S druge strane kada su u pitanje nematerjalne reparacije, tu imamo ta razna izvinjenja koja su dobra li ono što vidimio da nedostaje jeste

uspostavljanje određenih memorijala, Dana sećanja, Sećanje na žrtve, na sve žrtve, bar za početak. Dok nema te osnove, dok nemamo jasne slike, dok nemamo tu jasnu regionalnu sliku svaga što se desilo, zločina koji su se desili, do tog trenutka bitno je da postoji, za našu državu bitno je da uspostavi sećanje, memorijale na sve žrtve ratova tokom 90-tih i druga stvar koja je opet vezana za Presudu Međunarodnog suda pravde jeste da država ima obavezu opet prema žrtvama genocida u Srebrenici, tako i prema svojim građanima, da uspostavi Dan sećanja, da uspostavi memorijal i na bilo koji način da obečez, znači da da poštovanje žrtvama zločina koji se dogodio u Srebrenici. To bi bilo otprilike, u najkaćim crtama ono što su naše preporuke vezane za pitanje reparacija. A najšira su, znači poslednji deo je pružanje garancija neponovljivosti. To je zapravo ćitav, jako širok niz mera koje država treba da uradi da bi vratila poverenje građana, žrtava, svih u institucije, znači da te institucije nisu više one koje su bile umešane u izvršenje, kreiranje i izvršenje i skrivanje zločina koji su se desili u prošlosti. Tu postoji u praksi niz mera kojima se to može postići. Nakon pada režima bilo je pokušaja da se izvrše lustracije i veting, znači usojen je taj Zakon o lustraciji koji je usvojen da važi deset godina, uskoro će isteći njegovo važenje ali nikada nije počeo da se primenjuje, nikada nije formirana komisija, nikada nije počeo da se primenjuje, svake godine država izdvaja iz budžeta novac za tu Komisiju koja nikad nije osnovana, izdvaja se znači, to nije neki veliki novac, izdvaja se oko 200.000 dinara svake godine za komisiju koja ne postoji, kada smo pitali kako se to dešava pošto bi da bi se svake godine... zašto komisija koja ne postoji ima budžet svake godine, prvo smo mislili da se to možda slučajno prepisuje, da su tada stavili, da neko nije konstatovao da komisija ne postoji i onda smo zaključili da budžet, da bi se svake godine nešto unelo u budžet da ta institucija kojoj on pripada mora da posnese izveštaj za prethodnu godinu i da predlog budžeta, ono što je bilo potrebno za sledeću godinu, što je onda postalo još interesantnije, kako institucija koja uopšte ne postoji podnosi svoj izveštaj i šta uopšte radi da bismo došli do odgovora da se to u stvari izdvaja svake godine za slučaj da im zatreba, da odluče da se osnuje, da imaju od čega da počnu da rade. Znači to je u stvari jedini odnosno države prema pitanju lustracije, da im se izdvaja novac za slučaj da im zatreba. Što se na samom početku, znači posle pada Miloševićevog režima postojali su razni pokušaji. Znači neke zakone, kao što je Zakon o univerzitetu, Zakon o sudijama, unošene su te male lustracione odedbe koje su važile kratko vreme da bi mogle da se izvrše... neka vrsta mini lustracije unutar tih institucija, međutim ono što vidimo jeste da te odredbe nisu funkcionisale najbolje, da je jako mali broj ljudi lustriran i da to zapravo nije dalo pravi efekat tih lustracija. Znači one nisu dale tu neku snažnu promenu, osnaživanje tih institucija koje bi vratilo poverenje u njih nego su bile samo neke sporadićne inicijative, kao što je bilo niz razrešenja sudija u pravosuđu koje je sprovodilo Ministarstvo pravde koji su bilo ionako osuđivani od javnosti zbog objavljivanja nekih spiskova ljudi koje Ministarstvo predlaže da treba da budu lustrirani i tako dalje, znači tu je bilo nekih pokušaja ali nije dao... pokušaja od strane državnih organa, a sada ovde govorimo, ni jedan nije dao taj pravi odgovor, znači ni jedna institucija nije prošla kroz neki proces lustracije koji bi zaista nju osnažio na način da mi kažemo da sad svi mi verujemo u nju, da je ona potpuno pouzdana, odvojena od prošlosti i onoga što se dešavalo. Drugi pokušaji bili su zapravo pokušaji civilnog društva da izvrše veting, znači pojedinih ljudi. Kada bi saznali da se na određenu poziciju dovodi neka osoba za koju poseduju informacije da su bili umešani u zloćine koji su se dogodili u prošlosti. Znači ovde ne govorimo da je nako bio odgovoran, da je bio zloćinac nego prosto da je bio deo institucija koja je bila deo ćitave strategije nekog zloćina. I u tom smislu vidimo da kada tako nešto dospe u javnost i kada bude potpuno jasno da ta osoba ne treba da bude na tom mestu, da to funkcioniše ali to je jako naporan i jako spor put, ima mislim samo

nekoliko slučajeva koji su na taj način uspjeli, neki nisu, nisu dali rezultate. Tako da to je ostalo jedno otvoreno pitanje, znači tu nemamo, nemamo još uvek jasno viđenje strategije na koji način bi trebalo odgovoriti na to pitanje, da li oživljavanjem ovog starog Zakona o lustraciji, usvajanjem novog ili nekim potpuno drugim... ili sada više nema mesta tome, možda nekim potpuno drugim principom, znači na koji način vratiti poverenje u te institucije. Ono drugo što je jako bitan deo garancije neponovljivosti jeste čitav taj sistem institucija zaštite ljudskih i manjinskih prava koji postoji u zemlji. Ono što smo uvideli jeste da kod nas postoji veliki broj institucije, veliki broj mehanizama za zaštitu ljudskih i manjinskih prava ali istovremeno ti mehanizmi nisu dovoljno snažni, nisu sinhronizovani i ne ispunjavaju ni minimum svojih kapaciteta. Ono što smo takođe zaključili jeste da kada se takvim institucijama pruži snažna podrška društva, civilnog društva, da to funkcioniše, da to daje više pozitivnih rezultata. Jedan je da se ta institucija osnažuje, da se problemi koje ima u svom funkcionisanju rešavaju, druga je da se gradi, kako kod društva potreba da se vraća poverenje u takvu jednu instituciju, s druge strane u samoj instituciji se gradi potreba da deluje, znači gradi se jedno zdravo telo koje se zaista bavi zaštitom ljudskih prava, a ne ostaje samo jedan pasivni državni mehanizam koji samo ispunjava svoju formu, znači nema tu aktivniju ulogu. I to se pokazalo na primeru poverenika za pristup informacijama od javnog znača. Naš zaključak bi bio da bi trebalo širiti i osnaživati druge mehanizme institucija za zaštitu ljudskih prava u zemlji, poput ombudsmana. Ono što je problem jeste način na koje su one regulisane. Pre 2006. godine država je napravila jednu analizu svih zakona i propisa koji nisu kodifikovani. Inače svi zakoni i propisi koji se odnose na zaštitu manjinskih i ljudskih prava nalaze se u malim odredbama koje regulišu neke male delove, znači da bi se sklopila ta cela slika, ona je razbijena kroz jako veliki broj zakona i urađena je jedna jako dobra analiza svih tih zakona gde je tačno zaključeno da oni nisu sinhronizovani, da u nekim delovima treba uneti neke zaista male izmene koje bi učinile da to bar ima mogućnost da funkcioniše kako treba i to je bio jedan jako dobar poduhvat, međutim kada smo pogledali te nalaze koji su tražili zaista minimalne izmene da bi ti propisi mogli da funkcionišu, do danas ništa od toga nije promenjeno. Znači ni jedna od tih preporuka nije usvojena, znači ništa nije izmenjeno da bi moglo da funkcioniše. Znači naša preporuka bi bila da se to uradi što je minimum, plus znači svako drugo osnaživanje tih institucija naravno. I to bi u principu bilo to. Znači sad naše prepruke bi bile mnogi dalje u nekim detaljima, znači pružanja garancija neponovljivosti su jako široke. Znači tu je pitanje prosvete gde treba usaglasiti te udžbenike, znači ono iz čega deca uče o tome šta se desilo u prošlosti, oni moraju imati jedan istinski, jedan koliko god je moguće ujednačen odnosno prema tome šta se dogodilo u prošlosti, kako ovde tako i u celom regionu što je opet jedan jako dugačak proces za šta je opet potrebno utvrđivanje činjenica koje se ne mogu opet dovoditi u pitanje na nivou bilo kog društva u regionu, može dovesti do uslova da se proces obrazovanja kako mladih ljudi, znači kako u osnovnim, srednjim školama, tako i proces obrazovanja na fakultetima, da se svuda ujednači taj odnos prema prošlosti, da više ne postoje fakulteti koji uče na jedan način, koji pružaju jednu sliku o nekim događajima, o zločinima, dok na možda drugom univerzitetu, ili da između dva profesora postoje različiti pristupi, znači da jednostavno pristup prema tome što se desilo, pristup prema zločinima, da se kroz taj jedan društveni odnos unese u prosvetni sisem. Eto, to bi bilo otprilike to, ja bih vas zamolila da kad dođemo u deo diskusije svak svoje ideje koje imate, komentare na ovo ili pitanja iznesete. Hvala vam.

Dinko Gruhonjić: Hvala Ljiljana. Jedna tehnička informacija. U ovom materijalu ste pored ovih dokumenata i članaka dobili i knjigu *Hag među nama*, a imali smo i selektivni pristup prilikom

deljenja DVD-a na kojem imate materijal sa javnih saslušanja žrtava. Pošto nismo imali dovoljno DVD-a podelili smo ih po principu ne novinarima iz Beograda pošto ćemo njima naknadno puno jednostavnije dostaviti, dakle dobile su kolege koje nisu iz Beograda, a Beograđanima se izvinjavamo i obećavamo da će dobiti taj materijal u najskorije moguće vreme. Dakle, u oružanim sukobima u bivšoj Jugoslaviji u periodu od 1991. godine do 1995. godine, od 1998. godine do 2000. godine stradalo je najmanje 120.000 ljudi, dakle precizne brojke još uvek ne znamo i još uvek nije razjašnjena sudbina 17.158 nestalih. Odgovornim po komandnoj odgovornosti i neposrednim počiniocima ratnih zločina se sudi pred Međunarodnim krivičnim tribunalom [u Hagu], međunarodnim sudskim većima na Kosovu, pred Sudom Bosne i Hercegovine i nacionalnim sudovima u Srbiji, Hrvatskoj i Crnoj Gori. Do sada je osuđeno 250 optuženih koji izdržavaju zatvorske kazne, dok je oko 400 Srba u Hrvatskoj osuđeno u odsustvu. Pred Haškim tribunalom u toku je suđenje 23 optuženih, a u državama bivše Jugoslavije za ratne zločine trenutno odgovara oko 200 optuženih. Jedno suđenje pred Haškim tribunalom prosečno traje dve godine dok na nacionalnom nivou ima slučajeva da postupak traje i po nekoliko godina, naročito kao što su slučajevi ponovljenih suđenja za *Ovčaru*, recimo u Srbiji i slučaj Lapska grupa, na Kosovu. Postojećom dinamikom, i to je poenta čitave priče, do 2020. godine u regionu se može procesuirati najviše 1.200 počinitelja ratnih zločina, dakle 1.200. To definitivno ne bi obezbedilo potpuni pregled počinjenih najtežih ratnih zločina, vraćanje ljudskog dostojanstva žrtvama i uspostavljanje poverenja među etničkim zajednicama u regionu. I mislim da je to ključna tačka zbog koje je ova inicijativa o formiranju regionalne komisije za istinu i pomirenje i počela. Dakle sada je na redu Marijana Toma, a ovo je bio kao neki uvod za tvoju priču o istražnim komisijama kao mehanizmu za utvrđivanje i javno kazivanje istine.

Istražne komisije kao mehanizam za utvrđivanje i javno kazivanje istine o prošlosti

Marijana Toma, Impunity Watch

Marijana Toma: Hvala. Dobar dan. Juče smo na konsultacijama koje su bile održane sa predstavnicima nevladinih organizacija pričali na temu komisija za istinu i prva stvar koju je veliki broj učesnika rekao, to je bilo „pa to je gotovo nemoguće, naš konflikt je suviše poseban, naši problemi su veliki i teški, suviše je vremena prošlo“ i to je reakcija koja se obično dobija u svim post-konfliktnim društvima. Obično kada počinju ovakve inicijative, recimo pre dve godine kada je jedna slična inicijativa, regionalna, o regionalnoj komisiji bila započeta od strane organizacija za ljudska prava u oblasti Velikih jezera u Africi koja obuhvataju Demokratsku Republiku Kongo, Ruandu i Burundi, a ticala su se konflikta u Ruandi i najmanje oko milion i po žrtava, isto je takva reakcija bila, da je to nemoguće i da je suviše veliki broj žrtava da bi se uopšte moglo govoriti o bilo kakvom telu koje je fokusirano na žrtve. Komisije za istinu su uz međunarodne tribunale, hibridne tribunale i domaća suđenja za ratne zločine u stvari plus programe za nadoknadu štete žrtvama, odnosno programe reparacija i reforme institucija, deo te šire strategije suočavanja sa prošlošću. Termin suočavanje sa prošlošću je u principu povezan u početku isključivo za Nemačku i njen način suočavanja sa nacističkim zločinima, međutim tek su tranzicije Latinske Amerike dovele u stvari to pitanje suočavanja sa prošlošću sa zločinima iz bliske prošlosti u taj kontekst tranzicije, jer je sama tranzicija, priroda tranzicije u Latinskoj Americi, u Centralnoj Americi uticala na to kako će se države odnositi prema pitanju zločina iz prošlosti. S obzirom da je u većini zemalja u pitanje bio kompromis gde su nove demokratske

vlade trebalo da naprave kompromis sa predstavnicima starog režima, pa čak i da se pomire sa opštim amnestijama i tako dalje, kao što je to recimo bio slučaj sa Čileom, kod njih kriviča suđenja nisu dolazila u obzir jer nije bilo moguće izvesti to i stoga su oni jednostavno morali da naprave neku vrstu zamene za suđenja s obzirom da nisu mogli na primer da uhapsu Pinočea, jedina šansa koju su oni mogli da imaju, to je da naprave neko telo koje će da bude vansudsko, koje neće imati mandat da bilo koga otera u zatvor ali koje će s jedne strane zadovoljiti žrtve koje su postale izuzetno glasne uz podršku organizacija za ljudska prava. Tako su nastaje komisije za istinu. Znači njihova prva funkcija je bila da se one pojave kao zamna suđenjima i dosta dugo će ova njihova funkcija i ostati s tim što će vremenom, znači posle konflikta u bivšoj Jugoslaviji i Ruandi, kada međunarodna zajednica konačno reši da se obračuna sa odgovornima za ove zločine kroz krivična suđenja, doći će do jednog sukoba između Komisije za istinu, pa će se tu postaviti pitanje ko je tu bolji, ko je kome zamena, ko je kome alternativa i šta isključuje šta, jednostavno nakon toga je ta dilema rešena na najbolji mogući način. Ova tela nisu međusobno isključiva, čak je ju jednom trenutku u Sijera Leone napravljen eksperiment gde su Komisija za istinu i hibridni tribunal odnosno Specijalni sud za Sijera Leone egzistirali u jenom istom trenutku. Naravno ovo je fenomenalan primer za to kako dolazi do tenzija između ovakva dva tela jer naravno, Komisija koja utvrđuje istinu i Sud koji utvrđuje odgovornost imaju tu potrebu da budu primarni. Ono što je najvažnija tekovina latino-američkih komisija je ta što su one tu tranziciju koja je tada stavljala pitanje budućnosti izgradnje demokratskog društva, dobrog, pristojnog društva i tako dalje, u prvi plan u stvari stavila prošlost i predstavile tu prošlost kao prepreku izgradni tog dobrog demokratskog društva. Znači pitanje žrtava i odgovore na njihove potrebe i na njihove zahteve, odgovore na zahteve organizacija za ljudska prava se postavilo kao prioritet u ovim društvima. Nije dolazilo u obzir da se kreće putem amnezije, mada je recimo to model koji je kod nas čak u jednom trenutku bio diskutovan to je onaj model "forgiven forget", znači oprostiti i zaboraviti potpuno, Španija je to pokušala i vrlo često se Španija, bar od strane onih koji su za neku vrstu nacionalnog pomirenja, a bez bilo kakvog utvrđivanja odgovornosti spominje kao fenomenalan model zemlje koja je izgradila demokratiju. Treba podsetiti njih da su pre godinu dana otvorena pitanje rehabilitacije Frankovih žrtava i da takva pitanja jednostavno ne zastarevaju i potresaju društvo konstantno bezbednosni da li je na njih stavljen zaborav ili ne. S obzirom da su nastele kao alternativa suđenjima, komisije za istinu su vremenom, znači ono što je sada prihvaćeno, jednostavno shvaćene kao deo jedne šire strategije tranzicione pravde, pa vi da biste imali jedno društvo, odnosno uspešan proces suočavanja sa prošlošću, da vam žrtve ne bi živele na periferiji društva, bile nezadovoljne i da bi se na njihove potrebe odgovorilo i prvenstveni da bi im se vratilo i priznalo njihovo dostojanstvo, vi morate da imate i suđenja i komisije za istinu. Ono što je recimo interesantno, to je da su komisije za istinu vrlo kreativna tela i njihovom organizovanju se može vrlo kreativno pristupiti, međutim nije sve komisija za istinu, one moraju ispuniti određene funkcije da bi u stvari imale ovu... da bi sebi mogle da dozvole da nose ovaj naziv. Ova tela imaju nekoliko zajedničkih osobina. Prva stvar je da su one fokusirane ne prošlost, one se ne mogu baviti pitanjem budućnosti. Komisije za istinu istražuju pravde kršenja ljudskih prava, ne pojedinačne incidente. Komisije za istraživanje uzroka događaja u i oko Srebrenice od 10. do 17. jula 1995. godine, ona je osnovana od strane Vlade Republike Srpske, nije komisija za istinu, ona je istražna komisija koju je činili nekoliko članova ali se bavila jednim pitanjem, jednog zločina, nije ga stavila u kontekst rata u Bosni. Treća stvar, te komisije su privremena tela, one moraju svoj rad da okončaju u jednom razumnom periodu. Neki razman period bi bio do tri godine. Imali ste primer jedne komisije u Ugandi koja je trajala sedam godina, niko nije znao šta se desilo sa njom na

kraju kada je ugešena. Imate primer Komisije za istinu i pomirenje u Saveznoj Republici Jugoslaviji koja pored katastrofalnog mandata i lošeg načina osnivanja jednostavno je tavorila da na kraju niko čak nije ni znao kada se ona ugasila. U stvari nisu se ni setili da je ugase. Četvrta osobina, i to je recimo vrlo bitno da bi se shvatilo ono što ćemo danas diskutovati, komisije osniva, ovlašćuje i sankcioniše država. Znači država osnuje i vrlo je potrebno da komisije budu državna tela. Nevladina organizacija igraju ogromnu ulogu u osnivanju ovih tela, u lobiranju, čak i u davanju članova komisija, u ogromnoj podršci koju pružaju u lobiranju države kasnije po završetju rada, da prihvati zaključke i preporuke rada komisija ali njihovi projekti ne mogu imati tu snagu i validnost kakvu imaju državne komisije koja osniva država, odnosno pre bih rekla parlament. Peto, komisije se fokusiraju na zločine iz bliske prošlosti. Ne treba ići suviše daleko u prošlost. Ono što je recimo bila jedna od glavnih mana mandata Koštunicine komisije, bilo je upravo to što je njoj dato za mandat da se bavi vremenskim rasponom od 78' ili 79' godine. To je potpuno idiotski kada imate u pitanju konflikt koji počinje od 1991. do 1999. odnosno 2000. godine, a vi dajete dajte mandat Komisiji da se bavi nekim socijalnim ili ekonomskim uzrocima iz 1979. godine odnosno završetkom Titovog režima. Šesta osobina komisija je da se one bave političkim zločinima. Komisije za istinu se ne mogu baviti pitanjima korupcije, transparentne vlasti i tako dalje. Druga stvar, one mogu da se bave nekim pitanjima iz prošlosti koja su otežala i teška su za to društvo, imate slučaj u Australiji, u Kanadi ali ovo nisu politički motivisani zločini, imate slične primere i u Americi koji su rezultirali zvaničnim izvinjenjem predsednika Klintona za ono što im se desilo ali to nisu komisije za istinu. Sedma osobina je da se komisije bave zločinima koji za posledicu imaju veliki broj žrtava. Znači one moraju istraživati zločine koji su masovni faktički. Njihova osam osobina je da su one prvenstveno istražna tela, njihova osnovan funkcija je da one istražuju zločine, odnosno uzimaju izjave svedoka, žrtava svedoka i negde počinilaca da bi istražile zločine koji su se desili u prošlosti odnosno istražili činjenice. Deveto, komisije su fokusirane na najteža kršenja ljudskih prava. Desto i ono što je recimo njihova prednost, po mom skromnom mišljenju u odnosu na sva ostala tela je da su one fokusirane prvenstveno na žrtve. U centru njihovog rada se nalazi žrtva. Žrtva tu nije samo svedok kao što je u velikoj većini bila na suđenjima, naravno da se taj odnos prema žrtvama uopšte u međunarodnom pravu ali komisije su te koje se prvenstveno vode oko žrtava i za njih je izjava žrtava primarni izvor, žrtve se ne mogu na komisijama ispitivati od strane advokata počinioaca ili nešto slično, znači njihova se izjava uzima kao potpuno tačna i validna i stoga ova tela za žrtve predstavljaju veliki način priznanja njihovog dostojanstva i njihove patnje i bola kroz koje su prošli. 1.45.22 Komisije istražuju činjenice, to je njihova jedanaesta osobina, e sad dolazimo na klizav teren. One mogu da utvrde uzroke ali to ne moraju da čine, ali ono što moraju da čine to je da utvrđuju činjenice o posledicama jednog konflikta, znači i činjenice o jednom konfliktu. Dvanesto, takođe odnos komisije u odnosu na recimo suđenja i to su kasnije shvatili kada su osnovali Sud u Sijera Leone, u Istočnom Timoru, a to je da se komisije osnivaju u kontekstu gde su se zločini desili. Komisije ne mogu biti neka tamo daleka tela koja sede u dalekoj zemlji i žrtve im nemaju pristup. To je ogroman problem. Žrtve i komisije imaju vrlo blizak odnos. Jednostavno vrlo je bitno, pošto komisija postoji zbog žrtava da ona bude stalno prisutna u tom kontekstu gde se nalaze žrtve. Daću vam jedan primer kasnije kad budemo govorili o jednoj od komisija koje je tu svoju funkciju vrlo dobro shvatila, pa je recimo za razliku od ostalih komisija gde su žrtve dolazile u prostorije komisije ili u neku veliku halu gde je komisija zasedala i svedočile pred njom, ova komisija je išla u gradove gde su se nalazila udruženja žrtava i tamo organizovala svoja saslušanja. I trinesto, komisije moraju svoj rad okončati finalnim izveštajem u kome se nalaze njihovi nalazi o prošlosti i preporuke za

budućnost, ova recimo Komisija Koštunicina nije imala, nije producirala ni jedan jedini papir tako da imate recimo nekih komisija koje si isto tako... one se u stvari izučavaju kao jako loši primeri kako ne treba osnovati jednu komisiju. Do sada ih je osnovano preko 35 u celom svetu. Prva je osnovana 1974. godine u Ugandi, nekoliko vrlo značajnih i za naš primer, gde možemo da učimo od njih od toga kako su oni organizovali stvari su Komisija za nestale u Argentini, to je 1983, 1984. godina, Komisija za istinu i pomirenje u Čileu, komisija sa jednim vrlo ograničenim mandatom, u groznim uslovima je radila, Pinoče je još uvek tada bio komandant vojske ali je posledica s obzirom da je postojala politička volja da se poslušaju njene preporuke, izvršila ogromne promene u Čileu. Imate Komisiju za istinu u El Salvadoru, vrlo interesantnu, osnovanu od strane faktički pod pokroviteljstvom Ujedinjenih nacija, imate Komisiju za istinu i pomirenje u Južnoj Africi koja je definitivno najpopularnija i najpoznatija, ona je radila u periodu znači osnovana je decembra 1995. godine, faktički počela 1996. godine. Prvih pet tomova izveštaja predala 1998. godine. I poslednja dva toma odnosno nalaza Odbora za amnestiju o počiniocima koji su aplicirali za amnestiju izdala je tek 2004. godine. Imate Komisiju za rasvetljavanje istorije u Gvatemali, 1997 do 1999. godine koja je nastala kao rezultat mirovnog sporazuma, imate Komisiju za istinu i pomirenje u Sijera Leone od 2000 do 2004. godine koja po svojoj unutrašnjoj organizaciji strašno liči na južnoafričku, interesantna je u načinu osnivanja i radi u kontekstu u kome postoji Specijalni sud. Ogromne su tenzije između ova dva tela i ogromni problemi za oba tela jer su jedan i drugi pokušavali da ukradu primat koje je telo bitnije. Naravno, poslednja koja je bila vrlo lepo organizovana, Komisija za istinu i pomirenje u Peruu. Jako puno žrtava je popisala, međutim imala je te neke osobine koje se mani lično ne dopadaju, kao što je način osnivanja, odnosno osnivač, koji je bio predsednik. Manje poznate komisije osnovane su širom sveta. Imate Nemačku, Burundi i Vandu, imate dve komisije Afričkog nacionalnog kongresa, to je jedini primer gde vam pobunjena oružana grupa organizuje svoju komisiju da istraži svoje zločine, imate Nigeriju, Ekvador, to su neki potpuno nevažni primeri, Istočni Timor sa dve komisije i Saveznu Republiku Jugoslaviju koju sam bar ja učila kao primer kako ne treba osnovati jednu komisiju. Ono što je recimo bitno je da postoje ta istražna tela koja ipak na neki način takođe, znači njih takođe osnivaju države ali one nisu komisije za istinu jer se one uglavnom bave nakim pojedinim stvarima. Takva je recimo bila ova Komisija Republike Srpske. Ono što takođe postoji i što treba napraviti tu razliku, to su projekti nevladinih organizacija odnosno nezvanične inicijative za traganje za istinom kojih je do sada bilo, ja mislim nekih desetak u svetu, počelo se sa Brazilom koji je imao velike pozitivne posledice, nevladina organizacija pod pokroviteljstvom Katoličke crkve je izdala izveštaj o slučajevima torture u Brazilu s obzirom da država nije bila zainteresovana da bilo šta reši i to se završilo time što je na kraju brazilski predsednik ratifikovao Konvenciju o zabrani primene torture. Znači da vi vidite kako jedan nevladin projekat u stvari utiče na državu da prihvati neke stvari koje su... i da promeni neke stvari. Imate jedan projekat u Urugvaju, takođe je nastao tek kad je Komisija za istinu koji je osnovala država potpuno propala i on je u stvari nastao kao zamena za taj događaj. Imate slične inicijative kakve postoje ovde u regionu sa REKOM-om, imate sličnu inicijativu koja postoji u Iraku, takođe grupa nevladinih organizacija, takođe jako dugo prikupljaju dokumenta a takođe, isto tako pokušavaju da čitav projekat tog... osnivanja te Komisije za utvrđivanje činjenica prenesu na državni nivo i da država stane iza toga rukovodeći se time da ćete samo ako imate državu iza ovakvog tela možete dobiti i priznanje države za ono što se desilo. Međutim to je drugačije u odnosu na ono gde mi možemo da učimo. Ja ću vam dati neke ilustrativne primere vezane za strukturalne osobenosti komisije za istinu, za metodološka pitanja gde ćemo govoriti nešto malo o načinima, o mandatu kakvi se daju komisijama, šta je bolje, veći ili manji mandat, o

predmetu istrage, pošto komisije ne moraju da istražuju sve zločine, mogu da istražuju samo jednu grupu zločina, o mandatima gde se govori o vremenskom i geografskom prostoru koji komisija istražuje i neke posebne stvari koje su vrlo interesantne za Balkan, a to je pitanje nestalih, kako su određene komisije rešile pitanje prisilnih nestanaka, da li su se njime bavile na poseban način ili u okviru svog mandata, na koji način se komisije za istinu odnose prema počinocima i kakav odnos mogu da imaju sa njima i sledeći je, ono što je vrlo bitno za nas danas, to je pitanje spoljnih činilaca i njihov uticaj na rad komisije za istinu, a to su prvenstveno nevladine organizacije i mediji. O tome ću nešto na kraju, ulogu medija uopšte u radu komisija za istinu i gde su se pojavljivali slučajevi gde je medijska... gde su mediji odnosno novinari izašli pred komisiju za istinu da svedoče o svojoj odgovornosti za ono što se dešavalo. Što se tiče strukturalnih osobenosti komisija za istinu, njihova prednost je u tome što su one u stvari, znači one se organizuju tako da odgovaraju potrebama tog društva u kome su organizovane. One komisije koje su se posle južnoafričkog primera stvorile kopirajući sve što se desilo tamo su naravno propale jer je nemoguće izvući Južnu Afriku iz Južne Afrike i premestiti je samo, copy-paste u neku drugu. Mi možemo da učimo od onog što je dobro, ali treba takođe da učimo i na njihovim greškama. Ono što je recimo interesantno za strukturalne osobenosti je način osnivanja komisije, to je izbor članova i kako je ona organizaciono struktuirana, za to su politički činioци u zemljama u kojima su komisije do sada osnivane uglavnom bili najviše zainteresovani, smatrajući to presudnim faktorom i mogućnošću da kontrolišu komisiju i ne shvatajući u stvari da su metodološkim, odnosno u pitanju mandata krije da li će komisija biti jaka ili slaba. Uglavnom za to i nisu bili zainteresovani. Do sada su komisije bile osnivane na tri načina. Najveći broj komisija je osnovan od strane predsednika, to su znači argentinska, čileanska, zbog čega su navukle na sebe gnev organizacija za ljudska prava, argentinska pogotovo, Uganda, Bolivija, Urugvaj, Zimbave, Čad i Šri Lanka, Haiti, Nigerija i Savezna Republika Jugoslavija. E sada, znači ovaj način osnivanja ima svoje prednosti, prvenstveno zato što je brz i efikasan, izbegavati političke tenzije. Jedan čovek osniva komisiju, eventualno se posavetuje sa svojim savetnicima koji će biti njeni članovi i tako se završi. Ono što je veliki problem ovog osnivanja je da ne postoji konsultativni proces sa onima koji treba da budu prvenstveno partneri komisije za istinu, to su organizacije za ljudska prava. Taj primer imate sa Koštuničinom komisijom koji je samo jednog dana imenovao članove Komisije, svojom predsedničkim ukazom, odnosno odlukom predsednika SRJ o osnivanju Komisije za istinu i pomirenje. Rezultat toga je bio da su dva člana momentalno podnela ostavke na članstvo u toj Komisiji, valjda nisu ni bili informisani o tome i treći je da su ljudi koji su imenovani u ovu Komisiju, pored različitih problema ali mnogi od njih su bili... ta Komisija nije ulivala poverenje nikome. Niti je imala poverenje žrtava, niti je imala saradnju organizacija za ljudska prava iz zemlje u kojoj je osnovana, prvenstveno mislim na organizacije za ljudska prava u Srbiji, nije imala saradnju s njima, niti je bilo ko bio konsultovan oko toga kako će ova Komisija izgledati, a to je stvorilo problem za ovu Komisiju s obzirom da su jedino organizacija za ljudska prava iz Savezne Republike Jugoslavije faktički uživala poverenje žrtava iz drugih zemalja. Ovoj Komisiji je takođe jedna od osnovnih mana što je nacionalni odgovor na regionalni konflikt, pa vi time ulazite u ogroman problem jer kako ćete vi da vršite saslušavanje žrtava iz drugih zemalja, a pri tom vam u komisiji sada ljudi koji sbili upleteni u određene stvari i bili bliski saradnici Miloševićevog režima. Što se tiče recimo Argentine, to je takođe interesantan primer da je Alfonsin koji osniva komisiju takođe pokušava da uštedi na vremenu i da se sada ne bavi velikim konsultativnim procesom sa organizacijama za ljudska prava i zbog toga nailazi na takav otpor organizacija da je Komisija svoj prvi period provela lobirajući predstavnike nevladinih organizacija da počnu saradnju sa Komisijom. Jer je

dokumentacija ovih organizacija bila od presudne važnosti za rad ove Komisije. S druge strane, recimo Udruženje žrtava, najveće argentinsko udruženje žrtava zbog ovakvog načina osnivanja Komisije nikada nije ni saradivalo sa ovom Komisijom, niti je ikada dozvolilo članovima ove Komisije da imaju pristup njenoj dokumentaciji. To su majke sa trga De Majo, najveća organizacija majki nestelih, kidnapovanih, otetih lica u Argentini. Nikada niko iz Komisije nije imao pristup njihovih dokumentaciji. Što je u stvari jednostavno rezultat ovako idiotskog, brzog osnivanja Komisije. Drugi način osnivanja Komisije je kada je komisija osnovana, odnosno kada je njeno osnivanje predviđeno mirovnim sporazumom. Tako imate komisiju u El Salvadoru, imate u Gvatemali, imate u Sjevernoj Americi i imate jednu u Burundiju. Što se tiče El Salvadora i Gvatemale, tu je takođe recimo interesantno, u El Salvadoru su se sve dogovorili na mirovnim pregovorima, organizacije za ljudska prava nisu imale nikakvo pravo da budu pitane o ovome dok su u Gvatemali nevladine organizacije izvršile ogroman pritisak na pregovarače i u stvari dobili najveći deo onoga što su hteli, čak su recimo dobili mogućnost da jednog od članova komisije, na predlog nevladinih organizacija, znači da imaju rektori gvatemalskih univerziteta. Što se tiče obe ove komisije, znači i u El Salvadoru i u Gvatemali, njih je osnovala Misija Ujedinjenih nacija u tim zemljama, a delimično je imenovala članove, mada se sami predstavnici Ujedinjenih nacija nisu preterano mešali u njihov rad. Što se tiče Sjeverne Americe, one je imao vrlo interesantan način. Jednom polovinom je preuzeo južnoafrički način, odnosno transparentan način imenovanja članova, a s druge strane, za drugi deo su bile odgovorne Ujedinjene nacije. Imate još nekoliko komisija koje su osnovale različite institucije unutar zemlje, međutim najbolji način osnivanja komisija, i samo tri su tako osnovane, od strane parlamenta. To su Urugvaj, Nemačka i Južna Afrika. Ja neću govoriti o Urugvaju i Nemačkoj ali ću vam govoriti znači o načinu osnivanja Komisije za istinu i pomirenje u Južnoj Africi. Znači ona ima sve velike prednosti u odnosu na ostale. Kada se razmišlja o njenom načinu osnivanja, prvenstveno je ti uloga organizacija za ljudska prava i drugi je sama uloga Parlamenta, odnosno činjenica da je osnovan od strane Parlamenta. Neću vam sada govoriti o konsultacijama sa nevladinim organizacijama koje su u Južnoj Africi imali ali je prva stvar koja je tu recimo bitna, da je Parlament u Južnoj Africi utrošio 300 sati parlamentarne diskusije za razgovor o osnivanju ove Komisije. Svaki aspekt rada ove Komisije je bio diskutovan od poslanika, zakon je bio pred poslanicima jako dugo, bio je pažljivo pripremljen, u njegovoj izradi su učestvovali Ministarstvo pravde u saradnji sa Centrom za pravne resurse iz Johannesburga, nevladinom organizacijom za ljudska prava i na ovaj način je u stvari ideja Komisije dobro prodiskutovana, dobro pretresena i sve ono što je bilo bitno, bilo je dogovoreno od strane Parlamenta. E sada, uloga parlamenta, kada komisiju osniva parlament, može da joj da i velike moći. Predsedničke komisije obično nisu imale ovakve ingerencije kakve je imala ova Komisija. Ova Komisija je imala pravo, na primer sve ono što ni jedna pre nje nije imala. Imala je pravo supena, odnosno pravo naloga obaveznog prisustvovanja. Znači kad vam komisija naloži da dođete i da date svoj iskaz, vi ste to morali da učinite. Ukoliko odbijete, imali ste pretnju da ćete biti izvedeni pred sud. Ova Komisija je imala pravo da dodeljuje amnestiju ljudima koji su individualno aplicirali, priznavali svoje zločine, ova Komisija je imala pravo da sprovodi program zaštite svedoka, ova Komisija je imala pravo da obavlja pretrese, imala pravo da obavlja plenidbu dokumenata, mada se to nije puno koristila ovim pravom s obzirom da je dokumentacija u državnim arhivama uglavnom već bila uništena. Znači to su sve ovlašćenja koja ni jedna komisija pre ove nije imala. 2000.10 Samim tim što je osnovana od strane Parlamenta ona je dobila mogućnost da ove moći, odnosno sam Parlament je stao i za nje. Što se tiče izbora članova Komisije i oko ovoga su se uglavnom, znači oni koji su političke činioce bitno nervirali... ovo jeste važno zato što je za funkcionisanje Komisije, članovi

Komisije su ti koji definišu njenu politiku, koji nastupaju u javnosti, koji rukovode istragama i koji na kraju odlučuju o tome šta će od prikupljenog materijala ući u izveštaj. Obično su njihovi predsednici, njihovi članovi moraju da budu ljudi od nekog ugleda u zemlji, imali ste recimo Ernesta Sabata na čelu Argentinske komisije, imali ste Dezmoda Tutua na čelu Južnoafričke komisije, imali ste Tomasa Vurgentala, na primer u Gvatemalskoj komisiji, znači izuzetno poznati ljudi koji uživaju određeni kredibilitet. E sada, kako se biraju članovi komisije to je takođe vrlo interesantno. Negde su oni samo imenovani od strane predsednika, međutim neke komisije su imale interesantne načine. Komisija u Ekvadoru je na primer imala takav način da je polovina njih bila imenovana od strane nevladinih organizacija, druga polovina iz vojske. S obzirom da su oni istraživali zločine koje je počinila vojska to je bilo vrlo interesantno. Imali ste recimo, Gvatemala je imala to da su rektori mogli da predlože jednog člana. Najkreativniji, najširi i najtransparentniji u stvari je onaj u kome je čitavo društvo učestvovalo imala je opet južnoafrička, naime imenovan je odbor za izbor članova Komisije u kome su sedeli predstavnici organizacija za ljudska prava, predstavnici države, parlamentarnih stranaka koji je zatim pozvao određene organizacije da nominuju nekoga za ovo, znači oko 299 ljudi se nominovalo za članove Komisije. Morali su da budu nepristrasni, da imaju dobru prošlost, znači da ne budu ljudi koji u bili upleteni u određene zloupotrebe. Svi oni su bili ispitivani, znači na javnim saslušanjima koja su prenosili mediji. Na taj način je kompletna Južna Afrika mogla da sluša i ljude koji su se kandidovali da budu članovi Komisije i eventualno da šalju neke... bilo je čak i nekih slučajeva gde su za određene ljude koji su se nominovali su neke od žrtava imale šta da kažu o njihovoj prošlosti. Od prethodnog broja ovih kandidata napravljen je broj 50, pa je zatim ovaj broj sužen os strane Odbora na nekih 25 i taj spisak je na kraju predat predsedniku Mendeli da izvrši imenovanja. Sa ovog spiska naime on je iskoristio svoje diskreciono pravo, pa je imenovao predsednika i zamenika predsednika Komisije ali je zatim imenovao i dvojicu članova pošto je ovaj Odbor za imenovanje morao da vodi računa da ljudi iz svih oblasti, iz svih etničkih grupa budu zastupljeni u ovoj Komisiji, pa je on zbog toga imenovao dvojicu novih članova, znači sam je iskoristio to pravo. Izbor komesara u Sijera Leoneu je takođe bio dosta komplikovan. Znači tamo gde je Vlada Sijera Leone, budući da je Misija Ujedinjenih nacija igrala ogromnu ulogu u osnivanju ove Komisije isti je sistem korišćen kao u Južnoj Africi, odnosno sličan, Odbor za izbor članova Komisije koji je zatim izabrao članove i rangiro po određenim stvarima i onda su na osnovu toga oni ušli u Komisiju dok je troje članova Komisije imenovala visoka komesarka za ljudska prava Meri Robinson. Tadašnja komesarka. Znači iskustva svih komisija do sada su pokazala da kada je izbor članova transparentan i javan, kada u njemu učestvuju ne samo organizacije za ljudska prava već i različite druge institucije, akademska javnost, mediji, kada je to pokriveno i kada je to na neki način predstavljeno samim žrtvama, znači i one na neki način mogu učestvovati u tome, imate recimo da su udruženja žrtava u Južnoj Africi nominovala neke svoje članove i nominovale neka imena, znači u takvim situacijama komisija uživa ogromno poverenje javnosti. To nisu neki ljudi koje je samo tako imenovao predsednik i o kojima svako ima nešto da kaže, koji mogu biti ovakvi ili onakvi. Naravno vi imate recimo u nekim situacijama, na primer u Čileu, gde imate neke predstavnike Pinočeovog režima koji su bili članovi Komisije ali jednostavno situacija je bila takva, odnosno Alvin je morao da prihvati ovakvu situaciju. Što se tiče strukture komisije i organizacione strukture komisije, ona prvenstveno zavisi od toga s koliko novaca raspolaže komisija za istinu. Prve komisije su imale uglavnom vrlo jednostavnu strukturu, nekoliko članova komisije, argentinska i čileanska su imali veći broj osoblja znači, a to moraju da budu i psiholozi i sociolozi i demografi, to moraju da budu... uglavnom ljudi iz organizacija za ljudska prava su se pokazali ako najbolji za uzimanje

izjava žrtava s obzirom da su jednostavno navikli na to ali su senzitivisani za ovu vrstu posla. Morate da imate kao članove komisije odnosno članove osoblja, redovno da imate nekoga ko se razume u forenziku, znači forenzičare ili angažujete određenu organizaciju koja se ovim bavi jer ćete morati da pokrenete pitanje prisilnih nestanaka i da radite istraživanja lokacija masovnih grobnica. Morate imati u komisijama za istinu psihologe koji će na neki način pružati usluge žrtvama, nakon svedočenja. Južna Afrika je imala takozvani confort ljude, utešitelje, to su uglavnom bili ljudi koji su isto bili neki članovi porodica žrtava koji su osetivši tu potrebu da učestvuju u ovom procesu jednostavno volontirali u ovoj Komisiji s obzirom da su prošli kroz sve to i da je njihova patnja bila više nego slična, znači ljudi koji su javno svedočili. Sve to... znači Južna Afrika ima najkompleksniju strukuru i najveći broj članova. 300 ljudi im radi kao stafofi Komisije, imaju četiri terenske kancelarije i 17 komesara koji su opet podeljeni na određene stvari. Ova Komisija nije bila klasično organizovana, horizontalno, pa imate sedam jedankih članova Komisije. Ova Komisij je radila u obliku tri odbora. Prvi je bio Odbor za ljudska prava, za istraživanje kršenja ljudskih prava gde je sam predsednik Komisije sebe imenovao da bude predsednik ovog Odbora i insistirao na tome. Ovaj Odbor je bio odgovoran za dokumentovanje izjava, znači saslušanje žrtava i svedoka i organizaciju znači tih javnih saslušanja. I pored toga, ovaj Odbor je bio zadužen za institucionalna i tematska saslušanja. Ova Komisija je takođe drugačija od svih ostalih zbog toga što je prva koja je uvela institucionalno saslušanje, pa je pozvala predstavnike sindikata, pravosuđa, predstavnike zdravstva, predstavnike religijskih zajednica da napišu svoje podneske o svom ponašanju za vreme aparthejda, da otkriju svoju ulogu u ovim događajima i da jednostavno govore o svojoj odgovornosti za ono. Naravno, tu su bili i predstavnici i novinarske struke, jedina grupa koja je odbila da dođe su bile sudije. Oni su smatrali da advokati jesu, pravosuđe jeste ali sudije su jedine odbile da svedoče pred Komisijom za istinu i pomirenje iako su mnoge njihove odluke bile problematične. Tako da su oni smatrali da kao predstavnici sudije nemaju šta da traže na nečemu ovakvom. Imate drugi Odbor u ovoj Komisiji, Odbor za obeštećenje, za reparacije i rehabilitaciju koji je prikupljao i obrađivao podatke koji su mu stizali iz Odbora za kršenje ljudskih prava što su same žrtve mogle da se prijave ovom Odboru i da kažu šta bi za njih bilo potrebno da im država dostavi, učini, da bi na neki način šteta bila nadoknađena. I imate interesantan i vrlo kontavaran Odbor za amnestiju, a ova Komisija je bila prva koja je davala amnestiju, prva i jedina do sada koja je davala amnestiju za počinjena dela u zamenu za puno priznanje. Ovaj Odbor su činila četvorica sudija i dva člana Komisije, Odbor je radio u sudnici. Ono što je vrlo interesantno kod ovoga to je da iako je počinilac u fokusu pažnje, ovde su počiniooci morali da popune aplikaciju za amnestiju, imali su određeni rok da dokažu da su njihovi zločini bili politički motivisani i da znači odgovaraju da daju puno priznanje. Međutim ono što je takođe bilo bitno, oni su ovde bili ispitivani od članova Odbora za amnestiju, oni su bili ispitivani od određenih advokata koje su određene organizacije eventualno angažovale, a takođe su bili ispitivani i od strane advokata žrtava i od strane samih žrtava. Tako da nisu imali načina, znači kada su pokušavali da prikriju nešto, tu su bile žrtve. Imate na primer vrlo dramatično svedočenje jednog policajca koga je ispitivala njegova žrtva o tome... to je ona slika, ako je neko gledao nešto vezano za Komisiju sa mučenjem mokrom kesom, gde žrtva ispituje svog mučitelja i gde mučitelj pokušava da izbegne konkretan odgovor do trenutka kada jednostavno to više nije bilo moguće i kada pravi scenu koja je potpuno srušila poricanje u Jučnoj Africi, a to je kada je oborio sudskog pomoćnika na pod i pokazao kako su policajci mučili i to je bilo emitovano na svim medijima u Jučnoj Africi i zaista je potpuno izuzelo oružje iz ruku onima koji su pokušavali da relativizuju ove zločine. Ovako komplikovana Komisija naravno je uspela, imala je dosta velike rezultate ako ne gledamo

preporuke, pokupila je izjave 22.000 žrtava, od toga je 2.000 žrtva javno svedočilo. Takođe je vrlo interesantno to što je ona jedina išla žrtvama, nisu žrtve dolazile njoj, obično je ona najavljivala unapred kada je u koji grad odlazila i tu su žrtve mogle da se okupe, znači Komisija je dolazila žrtvama, a nisu oni, znači nije bilo recimo kao što je bilo u Gani gde su žrtve svedočile, a članovi Komisije su sedeli na podijumu. Ova Komisija je takođe imala program zaštite svedoka kojim se bavila jedna mala jedinica. Neću više govoriti o tome, neću kasnije, samo ću sada napomenuti, znači nisu oni ništa novo uradili, oni su jednostavno preuzeli italijanski sistem zaštite svedoka i negde oko 230 ljudi je ušlo u ovaj program zaštite svedoka. Znači može, komisija može stvarno o mnogim stvarima da razmišlja kada je dobro osnovana. Što se tiče metodoloških osobenosti tu se uglavnom govori o mandatu komisije, znači mandat komisije je u stvari taj koji određuje predmet istraga, koji određuje vremesko i geografsko područje koje će komisija istraživati, određuje koje povrede, čije povrede istražuje komisija, mandat određuje preporuke i mandat daje ovlašćenja u istrazi. Što je takođe vrlo bitno. Što se tiče predmeta istraga ja mislim da je negde najbolje kada imate komisiju koja ima blagi nedefinisan mandat, znači ne onu koja ima suviše precizno definisan mandat kao što je to recimo bio slučaj sa Argentinom koja je istraživala samo prisilne nestanke. Ništa drugo osim prisilnih nestanaka ova Komisija nije istražila. Ovo ima svojih prednosti da je ova Komisija za samo sedam meseci pokupila neke oko 7.000 izjava ali vi ne istražujete ubistva, ne istražujete torturu i mnoge žrtve koje su bile žrtva ovih zločina se osećaju vrlo uskraćeno. Isti je slučaj bio sa Čileom koji istražuje nešto veći broj povreda ali sa smrtnim ishodom tako da su svi oni koji su na primer peživali torturu u Pinočeovim zatvorima, nisu bili žrtve po ovoj Komisiji za istinu i pomirenje. I toliko su bili nezadovoljni, ovo je naišlo na ogromne kritike organizacija za ljudska prava i udruženja žrtva da je na kraju Čile 2004. godine bio nateran da formira još jednu komisiju koja se zatim pozabavila ovim slučajevima preživelih. Tako da su ne samo oni bili priznati kao žrtve u ovom društvu već su moglo da učestvuju u programima za reparacije odnosno da dobiju nadoknadu štete za svoj bol. Što se tiče čijih povreda uglavnom su komisije, znači jedna Komisija u Čileu je istraživala zločine Pinočeovog režima, pokušali su neki da uvedu u to neke stvari koje je učinila naoružana levica ali jednostavno su organizacije za ljudska prava odigrale veliku ulogu u tome da spreče, oni su smatrali i bili su u pravu, da se time relativizuju zločini za koje je bio odgovoran Pinoče. 2.13.09 S druge strane imali ste u Južnoj Africi vrlo interesantnu situaciju, ona je osnovana od strane Parlamenta u kome je ogromnu većinu imao Nacionalni kongres ali je sebi dala za pravo da istražuje zločine koji su se desili u vojnim kampovima u egzilu, za koje je bio odgovoran, kojima je rukovodio Afrički Nacionalni kongres, naterao je partiju, stranku Nelsona Mendele da se pojavi kolektivno pred Komisijom i da da podnesak o svojoj odgovornosti za zločine koji su počinjeni za vreme takozvanog, kako su oni govorili, oslobodilačkog rata. Ovo nije naišlo na veliku podršku, ti jeste Menedala prihvatio to kao... smatrajući argument Komisije vrlo validnim, a to je da postoji pravedan rat ali postoje nepravedna sredstva i ona se ne smeju upotrebljavati, međutim s druge strane, kasnije, predsednik koji je prihvatio izveštaj Komisije se vrlo kritički odnosio prema ovim zaključcima Komisije i gotovo da ni jedna od preporuka koje je Komisija dala, koja se ticala, na primer počinjanja krivičnog gonjenja, znači sudskog gonjenja to nije još počelo iako je osnovano telo koje se bavi istraživanjem zločina za one kojima je amnestija odbijena. Pošto je amnestija davana pod pretnjom toga. Možete da aplicirate za amnestiju, ako ne budete ne aplicirate, bićete suđeni. Program reparacije je gotovo u potpunosti odbijen, tako je na primer preporuke Komisije da se udari porez za bogate odnosno belce u Južnoj Africi u skladu sa njihovim imovinskim mogućnostima i da se novac iz tog fonda daje u Fond za reparacije žrtvama naravno da nije

poslušan tako da je ovo recimo bila jedna od problematičnijih stvari vezano za Južnu Afriku. Što se tiče preporuka. Takođe one znači mogu da daju preporuke i njihove preporuke mogu da idu od toga da preporučite državi da organizuje suđenja, da dostavite dokumentaciju koju ste prikupili za vreme istraživačkog rada komisije odgovornima, takođe možete da date... komisije su davale preporuke vezene za reforme institucija što je jako bitno, znači da se izvrši jedna vrsta lustracije, jedna vrsta vetinga u sudstvu, policiji, da se ove snage reformišu, da se otvore određena dokumenta, određene komisije su davale preporuke i išle vrlo široko, ako je to recimo Južna Afrika uspela da ima neku pozitivnu posledicu, a to je menjanje udžbenika odnosno menjanje udžbenika iz istorije koji su jako bitni gde u kompletno zaključci Komisije ušli u nove udžbenike iz istorije i samim tim su nove, mlade generacije... mada sad eto, recimo problem kod njih, bleđi sećanje na aparhejd i zločine u smislu toga da je jednostavno diskusija o aparthejdu toliko postala deo svega oko njih da jednostavno oni... kad se govori o Komisiji oni mladi koji o tome sada uče to jednostavno prihvataju kao deo njihove istorije, to za njih nije ništa posebno. Možda je to dobro, možda i loše ali je svakako interesantno. Mandat daje i ovlašćenja o istrazi, da li će komisija biti jaka i li slaba zavisi od toga. Znači uglavnom većina komisija je imala pravo odnosno mandat da uzima izjave žrtava i svedoka, neke čak i počinitelaca gde su počinioci hteli dobrovoljno da se jave, to je bilo uglavnom retko, imate jednu koja je uključila počinioce i dobro, to sam već rekla, šta je Južna Afrika već imala od svojih ovlašćenja. Što se tiče načina rada, on može biti javan ili tajan. Uglavnom sve komisije su imale tajni način rada, prvenstveno zbog bezbednosti svedoka i radile su u takvim društvima gde je to bilo potrebno. U Čileu i Argentini teško da su mogla da budu organizovana javna saslušanja s obzirom da su predstavnici bivšeg režima bili itekako još uvek moćni tako da su žrtve uglavnom dolazile u tišini i davale svoje izjave. U stvari najvažnija stvar za ove komisije je u stvari bio njihov izveštaj. Dakle oni objave izveštaj pa to izađe u javnost, e onda su žrtve faktički mogle da vide odnosno da dobiju neku vrstu zvaničnog priznanja. Južna Afrika je opet uradila nešto potpuno drugačije. Oni su prvi organizovali javno saslušanje. Smatrajući da je poricanje u Južnoj Africi toliko jako da se ono mora slomiti upravo time. Da bi se probudila empatija za žrtve, žrtve moraju biti saslušane. Javna saslušanja su bila izuzetno dramatična. 2.000 ljudi je tamo svedočilo, 2.000 žrtava je tamo svedočilo i to je bilo izuzetno važno za njih same jer su oni dobili priliku da kažu u javnosti, da njihova priča bude prenesena širom zemlje i da oni budu prepoznati i prihvaćeni u društvu kao takvi. S obzirom da su so tada bili negirani u svakom smislu. Međutim, javna saslušanja nose sa sobom određeni problem. Kad se završila Južna Afrika i kad su svi odjednom rešili da je to sad to i to je taj recept koji svi treba da imaju, e onda su svi rešili da trebaju javna saslušanja. To je naravno nemoguće 2.18.13 mislim nije, ne može se to raditi za sve slučajeve, vi čak i o ovoj Komisiji imate slučajeve gde svedoče žene koje su bile žrtve silovanja, koje su imale potrebu da ispričaju svoju priču ali je njima dato pravo da svedoče iza paravana i njihov identitet nikada nije otkriven. Upravo zbog te neke stigme koju su mogle da dobiju. Tako da s jedne strane one su dobile to zadovoljenje da svedoče i da njihova priča bude čuta od strane Komisije odnosno predstavnika jednog državnog tela ali sve je učinjeno da bi se one spasila bilo kakvog problema. Još ću o pitanje prislnih nestanaka koje je jako bitno za naš primer jer mi imamo negde oko 17.000 nestalih, određene komisije su ovo rešavale na određene načine. Znači ili imate komisiju koja se bavi samo ovim pitanjem, pa onda imate problem sa ćrtvama drugih zločina ili kao što je to recimo bio slučaj sa Argentinom i još par komisija ili imate mogućnost da se u okviru mandata bavite ovim. U svakom slučaju vi možda nećete staviti u mandat prislnu nestanke ali će se zbog toga što se jednostavno ovakve, ovakvi zločini jednostavno isplivavaju u nekom trenutku na površinu, kada vi uzimate izjave vi ćete moratii da imate odbor, znači mora da postoji jedan deo

članova komisije koji će se baviti isključivo ovim, moraće da postoji zaseban odbor koji će se baviti pitanjem ekshumacije, lokacijama masovnih grobnica, koji će se baviti pitanjem identifikacije žrtava i prenosom posmrtnih ostataka žrtvama. Izuzetno je važno... pitanje nestanaka je ja mislim zločin sa posebnom težinom pošto niste u stanju da imate taj closer, kako se to kaže, kad porodice nisu u stanju da imaju to zadovoljenje, ta patnja njihova jako dugo traje bez ikakvog rešenja, međutim s druge strane, znači ono što je recimo bio slučaj sa tim komisijama koje su imale ovakve odbore, da su one bile u stanju da prilikom predaje posmrtnih ostataka i reše određene stvari koje su bile vezane da određene stvari isplivaju na površinu. Takav je slučaj, nekoliko slučajeva, imate slučaj nekoliko aktivista koji su bili prokazani kao izdajnici pokreta i koji su jednostavno bilo obeleženi kao saradnici. Njihove porodice su strašno živele i Južnoj Africi jer su oni jednostavno bili obeleženi kao izdajnici pokreta. A tek je Odbor za ekshumacije, kada su ekshumirali telo te jedne žene, ne mogu sad da se setim njenog imena, otkrili da one ne da nije bila izdajnik nego je bila mučena kada ih je policajac odveo, znači čovek koji je aplicirao za amnestiju ih je odveo do te lokacije, zatim je dao izjavu u kojoj je rečeno da je ona bila mučena do smrti, da je umrla u najgroznijim mukama ali da zasta nikada nije bio izdan s njene strane. Samim tim je njena porodica dobila ne samo zadovoljenje i dobila mogućnost da sahrani svoju kći i nejn sin da sahrani svoju majku već su dobili i tu mogućnost da dožive tu satisfakciju da ona sama nije bila upletena u bilo kakve loše stvari niti je bila počinilac već je bila priznata kao žrtva. Pitanje prisilnih nestanaka možete da rešite tako što na primer komisija neće sama raditi ovo već određene organizacije koje se time bave pruže svoje usluge komisij. Taj slučaj imate sa Gvatemalom i njihovom Gvatemalskom fondacijom forenzičara. Oni su jako puno lokacija, ja mislim nekoliko hiljada lokacija su do sada ekshumirali, imaju podatke. S obzirom da su se zločin u Gvatemali relativno daleko desili, sada sve više i više dobijaju podatke o lokacijama za masovne grobnice. Jedan od interesantih načina kako se o lokacijama za masovne grobnice može čuti ono što je uradila Komisija za Srebrenicu, a to je anonimni telefon gde su bili pozvani... ja mislim da je ta akcija bila poznata pod imenom "Vaša Srpska treba vašu pomoć" ili tako nešto i onda su ljudi bili pozvani da daju informacije o lokacijama masovnih grobnica. Ova Komisija mislim da je 35 grobnica otkrila, od toga su četiri bile primarne. Što je izuzetno važno ne samo za žrtve već i za istragu koja se bazira na forenzičkim ostacima. Što se tiče odnosa prema počinocima tu takođe imate znači dve vrste odnosa, imate tu vrstu koje su imale te ranije komisije gde oni nisu imali direktnog učešća u komisijama ali je komisija mogla njih da imenuje. I to je jedan vrlo lep način kako vi kada radite u situaciji da imate opštu amnestiju da jednostavno niko ne pokazuje volju da uhapsi počinioaca možete lepo da izađete na kraj sa njihovom odgovornošću, a to je da ih imenujete i da njihova imena objavite. Jednostavno to sad sa sobom nosi određene probleme, a to je bezbednosni za žrtve odnosno onih koji su dali izjave, to je bezbednost samih imenovanih jer oni vrlo često mogu da budu žrtve ulične pravde kao što se to dešavalo u Argentini gde ste imali ljude koji jednostavno nisu smeli da izađu iz kuće. Oni su bili imenovani u onom spisku koji je procureo u medije i imali su vrlo velikih problema. Imate naravno pitanje bezbednosti za članove same komisije koji o ovome govore. Imenovanje s druge strane pruža jednu vrsti satisfakcije žrtvama, pruža satisfakciju i zbog toga što komisija, te koje su mogle samo da imenuju su radile u situacijama ograničene odgovornosti i samim tim ovo je bio jedini način da se na nekoga uperi prstom i da se kaže da je on odgovoran. Kada je komisijama bilo striktno zabranjeno da imenuju, to je recimo bio slučaj sa Gvatemalskom, to je bio problem sa žrtvama. Onda je nastupao problem sa njima jer su oni imenovali svoje mučitelje. Na primer u centrima za toruru su prepoznavali ljude koji su ih mučili i onda je komisija jednostavno izašla sa tim da oni neće objaviti taj anvod. To je naišlo na

ogroman otpor žrtava. Druga stvar koju možete da uradite kada nekog hoćete da imenujete to je da ga obavestite unapred. To su recimo radili Južnoafrikanci pošto su prvo bili suđeni, dvojica policajaca se sudila da im zabrane da se njihova imena objave i onda su ovi napravili sistem po kome su nekog obavestili tri nedelje unapred da će biti imenovan kao odgovoran za neki zločin, za enju torturu negde, da će ga neka žrtve imenovati, njemu je jednostavno pruženo pravo da dođe i da i on bude saslušan i da kaže šta ima, a jednostavno ukoliko se to ticalo amnestije onda je žrtva naravno bila saslušavana pred Odborom za amnestiju. Znači oni su bili obavješteni da će njihovo ime pre, što se tiče onih 18.000 ljudi koji su bili samo... znači žrtava koje su bile saslušane, a nisu bile na javnim saslušanijima, svima je upućeno pismo pre nego što je izveštaj objavljen, da će se njihovo ime naći na spisku počinilaca, pa su odrđeni na primer FW Deklerk, bivši predsednik i dobitnik Nobelove nagrade pokušao da sudski zaustavi da se njegovo ime pojavi i u tome je na kratko uspeo ali je Komisija ipak kasnije objavila određena imena. I njegovo, da. Jednostavno oni su im dali za pravo da se odbrane na neki način ali... Nikome nije suđeno. Suđeno je Magnusu Malanu i ovom Judžinu de Koku ali on je dobio 220 godina, bukvalno je jedini na koga je pao sav teret. Što se tiče finalnog izveštaja on je jako bitn zbog toga što komisija koja na završi svoj rad finalnim izveštajem ona kao da nije ni postojala. Znači to je slučaj sa Koštuničinom komisijom. Vrlo je bitno da komisija da svoje zaključke i svoje preporuke. U principu u finalnom izveštaju se objavljuju nalazi komisije i objavljuju se preporuke. O preporukama sam nešto ranije govorila. Što se tiče nalaza komisije ti su nalazi činjenica o zločinima koju su se desili. E sada, ne može sve da uđe, naravno već komisija mora da ima određene parametre šta će ući od onoga što je rečeno prilikom uzimanja izjava u izveštaj komisije. Savudarska je recimo dala jednu lepu... oni su to uradili na jedan interesantan način, oni su jednostavno rangirali dokaze u tri vrste. Prvi su bili ubedljivi dokazi, odnosno neoborivi, drugi su bili bitni dokazi, znači oni koji su bili vrlo pouzdani i treći su bili dovoljni dokazi, to je slučaj gde imate više dokaza koji govore u prilog zaključka komisije nego onih koji su protiv. Naravno, što se tiče izjava žrtava i svedoka morate da imate najmanje dva svedoka o jednom incident, znači da bi taj incident ušao, da bi neki navod bio proglašen dokazom, a dokumentacija koja se koristi, zbog toga je saradnja sa organizacijama za ljudska prava neophodna komisijama za istinu prvenstveno, znači komisija uzima izjave, komisija prikuplja izjave od žrtva, svedoka i počinilaca ako hoće ili ako može i naravno od organizacija za ljudska prava koje su često u ovim društvima jedine institucije koje prikupljaju činjenice o zločinima u trenutku samog konflikta, u trenutku kada se ti zločini čine i neposredno nakon njih. Zbog toga je saradnja sa organizacijama za ljudska prava neophodna. I zbog toga znači treba vrlo pažljivo voditi računa o tome da u procesu formiranja ove organizacije igraju veliku ulogu i da se njihovo mišljenje sluša. Komisije takođe mogu da koriste različitu dokumentaciju, nalaze ekshumacija, medije, dokumenta zvanična poput kršetica, umrlica i tako dalje. Što se tiče uticaja spoljnih činilaca govoriću vam samo o ulozi nevladinih organizacija i udruženja žrtava. Kao što sam već rekla i ne mogu to dovoljno da naglasim, njihov uticaj je od presudne važnosti za život, uspešnost i funkcionisanja jedne komisije. Njihov doprinos ne leži samo u tome da one predaju svoju dokumentaciju jer nije samo to njihova funkcija, niti je njihova funkcija samo u tome da one daju svoje ljude komisiji an dve tri godine, pa da komisija završi svoj rad. Njihova uloga je prvenstveno u tome da pomognu državi da napravi jedan dobar Zakon o osnivanju komisije, u tome da osmisle jedan dobar proces za osnivanje komisije, o tome da nateraju državu da prihvati određene stvari, pa čak i onda kada ona nije voljna. U Južnoj Africi je jedna nevladina organizacija radila sa Ministarstvom pravde, kreirala zakon, taj vrlo dobar, taj akt o nacionalnom pomirenju gde se govori o komisiji. Međutim Ministarstvo pravde je u toku rada, pripremajući ga za Parlament

izmenilo član koji se ticao saslušanja pred Komitetom za amnestiju po kome su saslušanja za manestiju trebalo da budu tajna, potpuno jer su sudije rekly da one neće kamere u sudnici i njih to ne zanima i jednostavno Ministarstvo pravde je izvršilo tu promenu. Kada su nevladine organizacije saznale za ovo upućena je peticija Ministarstvu pravde, a u njihovo ime, neke 21 organizacije je otišao predstavnik koji je razgovarao sa ministrom pravde i predao taj zahtev nevladinih organizacija i bukvalno ucenio Ministarstvo pravde u smislu da ukoliko saslušanja pred Komitetom za amnestiju ne budu bila javna i ukoliko počinoci ne budu javno svedočili za svoja zlodela smatrajući to za jedno od najvažnijih oružja za slamnje poricanja, nevladine organizacije će prekunitu sardnju da ovom incijativom za osnivanje Komisije 2.30.42. Ta pretnja je vrlo ozbiljno shvaćena i član o javnost saslušanja pred Odboom za amnestiju je bio vraćen u ovaj Zakon tako da je to bila jedna vrlo velika pobeda nevladinih organizacija. S druge strane znači mnogo je bolje kada je saradnja dobra i kada organizacije za ljudska prava lepo seraduju sa komisijom odnosno kad komisija shvata njihovu vrednost. Ono što je takođe bitno gde je uloga nevladinih organizacija od presudne važnosti je lobiranje kasnije kada komisija završi svoj radi kada da svoj nalaz i preporuke. Jer upravo su nevladina organizacija one koje mogu da izkoberaju državu da prihvati ove preporuke. Zbog čega se to nije desilo u nekim zemljama bukvano nema odgovora, jednostavno nije postojala politička volja ili su same nevladine organizacije vremenom imale problema. Znači i te situacije u kojima nevladina organizacija ne saraduju, one su se pokazale kao vrlo loše. S obzirom da recimo, dala sam taj primer za Argentinu i najveće udruženje žrtava. Što se tiče medija to bi vama recimo bilo interesantno, oni su do sada imali dvostruku ulogu, pokrivanje rada komisija koje su do sada osnovane. U Latinskoj Americi nisu imali nikakvu ulogu u samom procesu rada, igrali su ulogu tek kada je objavljen izveštaj i igrali su ulogu u jednom incidentu koji je bio vrlo zanimljiv, a to je kada je Argentinska komisija odlučila da neće predati u javnost odnosno da neće uvrstiti u svoj izveštaj imena odgovornoih, neko od članova Komisije je preko medija proturio ovaj spisak javnosti i taj spisak je jednostavno izašao i bio objavljen pod imenom, prezimenom svih i tako dalje. Mediji su u stvari bili ti koji su ispopularisali izveštaj Nunca mas. Zahvaljujući sažetju izveštaja koji je objavljen u većini dnevnih listova u Argentini, to je uticalo na to da 40.000 primeraka ovog izveštaja bude prodato za jedan dan. Ovaj izveštaj je u stvari i dan danas na listi best selera, jednostavno imate mogućnost da kupite ovaj izveštaj na bilo kom movinskom štandu u Argentini. U Čileu je televizija odigrala veliku ulogu. To znači elektronski mediji koji su odigrali ulogu prvenstveno u tom jednom činu koji se desio, koji je predsednik Alvin učinio kada je dobio izveštaj. Naime, s obzirom da je Čileanska komisija stvarno radila u groznim uslovima, mada je imala i najviše pozitivnih posledica, oni su predali izveštaj predsedniku i on se prilikom preuzimanja izveštaja zaista u suzama, iako je i sam bio žrtva torture obratio građanima Čilea, a prvenstveno žrtvama izvinivši se za sve ono što im je počinjeno, pruživši im izvinjenje i preuzevši odgovornost kao predsednik Čilea za sve ono što je njegov prethodnik učinio. Pored toga, znači ova situacija u kojoj se predsednik u suzama izvinjava žrtvama je bila, smatra se, jednim od glavnih dokaz da je moć Avgusta Pinočea potpuno iščilela. Ono što je takođe recimo bilo vrlo bitno, to je da je i sam predsednik odigrao veliku ulogu u svemu ovome. Znači on je kada je izveštaj objavljen poslao po primerak izveštaja svekoj porodici, znači ličnim pismom u kome je u svakom pismu navedena stranica gde se nalazi ime člana njihove porodice u izveštaju. Što se tiče Južne Afrike, tu su mediji igrali ogromnu ulogu i tu da nije bilo medija ja mislim da ta Komisija ne bi imala ovoliki uticaj koji ima. Oni su zaista bili taj model koji je pomogao ovoj Komisiji da ima toliku popularnost i da ima toliku podršku žtvava i takođe da ima tu mogućnost da slomi poricanje, znači da izbaci mogućnost da vi sada u Jučnoj Africi u javnom diskursu ne možete da čujete reči

ili rečenice poput toga da je aparthejd bio dobar na bilo koji način. Ogroman broj novinara je pratio ova saslušanja. Ono što je recimo bilo interesantno to je da većina žrtava u Južnoj Africi dolazi iz jednog veoma siromašnog sloja, da većina nije imala televizore ali su imali radio aparate. Komisija je sklopila ugovor sa Nacionalnim radijom Južne Afrike po kome je Nacionalni radio svakog dana po četiri sata prenosio saslušanja pred Komisijom za istinu i pomirenje tako da su svi, pa čak i oni najsiromašniji i ljudi koji živeli u najzabitijim ruralnim oblastima mogli da čuju šta se to dešava i na koji način u stvari neko govori o žrtvama i o zločinima koji su se desili. Pored toga postojala je medijska ekipa, televizijske ekipe su pratile Komisiju po čitavom njenom putu, ono što je recimo bilo vrlo interesantno je da je postojala specijalna emisija koja je išla nedeljom uveče koji je uređivao Mak Dupre jedan od najboljih novinara, koja je u stvari bila, u jednom trenutku, posle prvog perioda je postala najgledanija emisija u Južnoj Africi. To se pratilo, upravo je medijska pokrivenost ove emisije i sama činjenica da su svi građani na neki način učestvovali u ovom, onemogućila onu mogućnost da kažete, ja nisam znao da se to desilo. Ili ja nisam nikada čuo za to. ono što je takođe interesantno za ovu Komisiju je da je ova Komisija bila jedina koja je pozvala predstavnike medija da daju svoje viđenje i odgovornosti odnosno njihove lične i njihove strukovne odgovornosti za ono što se desilo za vreme konflikta gde su predstavnici najvećih medijskih kuća u Južnoj Africi izašli grupno pred institucionalno svedočenje i morali su jednostavno da govore o tome na koji način i gde leži njihova odgovornost za sve ono što se dešavalo za vreme aparthejda. A ja bih volela da od vas čujem kasnije da li vi vidite ovako nešto kao moguće ako bi ova regionalna komisija bila osnovana. Kao potrebno, neophodno potrebno.

Dinko Gruhonjić: OK, hvala, hvala puno Marijana. U međuvremenu se pridružio i Aleksandar Trifunović koji je dodao još jednu međunarodnu dimenziju ovom skupu iz Banja Luke. Nataša.

Nataša Kandić: Ja samo, pošto ćemo sad imati pauzu, hoću da vas zamolim da bar pet minuta posvetite pažnju sledećem. Marijana je jako puno govorila o Južnoafričkoj komisiji i svedočenju počinilaca. Neko naše iskustvo u Fondu za humanitarno pravo govori da bi u našem slučaju možda mogli da razmišljamo o jednoj drugoj stvari. Bezbroj podataka koje smo mi dobili koji su bili dobro čuvani, bilo da je reč o masovnim grobnicama, o nekim počinioceima, došli su iz redova policajaca ili oficira Vojske Jugoslavije. Znači ja sam vremenom došla do tog zaključka da i u policiji i vojsci postoji veliki broj onih koji su se profesionalno držali u ratu, onima kojima je teško to ćutanje, koji su očekivali posle 5. oktobra 2000. godine da će stvarno doći do tog *vetting-a* u policiji, shvatili da od toga nema ništa, da su u policiji još uvek oni koji su ne samo činili zločine nego oni koji su organizovali, koji su na primer organizovali i to da policija ne nosi nikave oznake, da nosi neke trake na primer, da se voze vozila bez registracije, upravo da bi bila otežana ta identifikacija. Ti ljudi, znači u nekim uslovima kada bi došlo do te komisije bi ja mislim svedočili i mi možemo da računamo na neki način na počinioce da će da svedoče ovde ali na pripadnike vojske i policije koji imaju tu potrebu da dođe do reformisanja policije i smatraju da je važno sve te podatke i činjenice izneti ali naravno, potrebna je politička klima u kojoj će to njihovo svedočenje biti uzeto kao jedna stvar koje je zapravo obaveza onih koji su pripadnici policije i vojske i oni moraju da stvarno dobiju određeno priznanje ali znači da na njih možemo da računamo i mi bismo na taj način u stvari bili jedan prvi slučaj gde bi bilo svedočenja pripadnika policije, vojske i da kažemo tih dobrovoljačkih jedinica.

Dinko Gruhonjić: Hvala. Posle pauze sledi dakle zanimljiviji deo za sve vas pošto ćete konačno imati priliku da kažete svoje viđenje ovoga, a preuzeće kolega Jakovčić na hrvatskom, a pošto smo poliglote ja mislim da neće biti problema.

Rasprava o regionalnoj inicijativi i drugim načinima utvrđivanja istine o ratnim zločinima

Dinko Gruhonjić: Još jedan tehnički detalj. U 3:00 sata će biti ručak i taj će rok biti ispoštovan pošto pretpostavljam da ste već gladni. Nadam se da je kafa prijala, da ste se malo okrepili. Dakle ulogu moderatora preuzima Eugen Jakovčić, urednik nezavisne televizijske produkcije Cenzura Plus iz Splita. Eugene, izvoli.

Eugen Jakovčić: Da. Cijenjene kolegice i kolege, drago mi je da sam ovdje s vama i evo pošto smo prevalili ove velike razlike, mislim prometne i evo tu sam s vama. Inače također s kolegom Gruhonjićem i kolegom Trifunovićem sudjelujemo zapravo zajedno od početka, od samih početaka zapravo rada na ovoj inicijativi i pokušavamo u cijelu ovu priču o osnivanju Koalicije koja bi se trebala dogoditi, nadam se da imate tu informaciju, u Prištini/Prishtinë na Forumu krajem ovoga mjeseca, na neki način pratimo tu priču, pokušavamo u sve ovo unijeti taj novinarski pogled koji je, zaključili ste i po mojim prethodnicima i prethodnicama zapravo vrlo važan i vrlo bitan i to je negdje iskustvo zemalja koje su prošle ovu komisiju u onom formalnom smislu. Prije nego što zapravo otvorim debatu, ne mislim tu držati nikakav monolog, ja bih samo na neki način da nas sve skupa vratim u realnost, pa da time možda iščitajte odgovor na ono ključno pitanje čemu ova inicijativa i zašto ta inicijativa. Pa evo, na primeru Hrvatske koja je, ne znam koliko pratite pa evo, daću vam neke svježije informacije, Hrvatska je na neki način cijelu tu priču suočavanja sa prošlošću navodno ostavila iza sebe. Hrvatskoj nikakve komisije nisu potrebne, znači za razliku od Srbije koja je i osjetila potrebu od strane, doduše vidjeli smo kako je to prošlo, u Hrvatskoj zapravo od samih početaka, pa rekao bih i vlast i oporba na neki način imali su tu tezu da to Hrvatskoj naprosto nije potrebno i dogodio se ovaj tjedan. Tjedan u kojoj je Hrvatskoj ta prošlost bačena u lice na taj način da se zapravo gotovo cijelo društvo srušilo. I kad kažem društvo ne mislim samo na institucije vlasti nego zapravo mislim na gotovo sve, od zapravo institucija vlasti, pa do zapravo građana na ulici. Naprosto, ovaj tjedan je bio toliko razoran za hrvatsko društvo i sve ono što smo mislili da ćemo možda ostaviti iza sebe, svi oni koji su se nadali da nama ti procesi ne trebaju nakon ovog tjedna čini mi se priča neće biti više kao prije toga. Možda dvije usporedbe koje su bile vrlo česte u komentarima ovih dana to je da se Hrvatskoj dogodio neki naš 11. rujna/septembar ili da se dogodilo zapravo Hrvatskoj ono što se dogodilo Srbiji nakon Đinđića. Naravno, uslijedile su, ne znam koliko imate informacija, silne promijene, velike promjene, a ono što se zapravo u Hrvatskoj dogodilo, ono što joj se vratilo ovoga tjedna na tako jedan razoran način, po mnogima korak do ulaska u Evropsku uniju, je zapravo sve ono što je ona negirala, što je pokušala staviti sa strane, zapravo svi oni zločini koji su se događali 90-tih, a koji su se evo sve do nedavno predstavljali kao tek puki incidenti, su na neki način ponovno vraćeni u samu žižu javnosti i zapravo mislim da će ova priča sa Komisijom u Hrvatskoj itekako leći nakon ovog tjedna. Naprosto, nakon Aleksandre Zec koja je ubijena, ne znam koliko poznajete kolege taj slučaj, početkom 90-tih, riječ je o curici jedne zagrebačke obitelji, zagrebačkih Srba koji su ostali u Zagrebu, curica je odvedena, mučki ubijena van Zagreba, po njenom imenu se zove i nagrada Hrvatskog helsinškog odbora, godišnja, za ljudska

prava, a inače je taj cijeli slučaj kao državni odvjetnik vodio do nedavno, odnosno još uvek ključni čovjek Vladimir Šeks, znamo cijeli slučaj je bačen u zaborav i tako dalje. Ja sam jučer u svojoj televizijskoj emisiji upravo dao tu usporedbu da je Hrvatska naprosto, s obzirom da se nije suočila sa slučajem Aleksandre Zec morala doživjeti slučaj Ivane Hodak, pripadnice zlatne, ja bih rekao HDZ-ove mladeži i to je naprosto bio jedan proces koji je Hrvatsku vratio jako puno unatrag, otvorio neka ključna pitanja za naše društvo, a to je rad institucija, kako to sve funkcionira, kako je moguće da se stvari ne procesuiraju, je li moguće na ovaj način da sustav funkcionira sa kadrovima koji su isključivo politički podobni, a nema nigde profesionalizma. I zapravo, dogodilo se još jedno veliko čudo, a to je da je premijer u svoju Vladu primio prvi put zapravo ljude koji ni blizu nisu HDZ, a još što je ključno i za ovaj naš proces, u Vladu kao ravnatelja odnosno kao bitna karika u tom sustavu policije ušao je gospodin Faber, čovjek koji je otvorio kao policijski načelnik, načelnik Policijske uprave Osiječko-Baranjske, slučaj Glavaš. To je ono o čemu je govorila Nataša Kandić na kraju ovog prvog dijela našeg današnjeg susreta. Znači čovjek je naprosto došao u Osijek riješio tu stvar i nakon što je ipak uspio riješiti, maknut je sa strane, potpuno na marginu. On je bio prema mojim informacijama korak do odlaska u privatni sektor. Međutim on je ipak na svu sreću... ipak i njegovo iskustvo rada u Osijeku na slučaju Glavaš i na nekim drugim slučajevima tijekom 90-tih, a riječ je o onim ljudima u policiji i institucijama koji su ipak radili svoj posao, koji su bez obzira na sve što se događalo izlazili na lice mjesta, radili očevid i zapravo ostavili vrlo vrijedne i bitne informacije kako danas policiji, pravosuđu, tako zapravo i cijelom ovom procesu o kojem govorimo. Regionalni aspekt cijele ove komisije, cijele ove priče je mislim jako bitan, naprosto je bitan jer kako bih rekao, možda još jedna kratka crtica su ova događanja mafijaška u Zagrebu, ubojstva, obračuni, zapravo opet imaju onaj regionalni karakter, riječ je naime o procesima gdje mafija prodaje svoje poslove mafiji Srbije. Zapravo riječ je o onom procesu o kojem svjedočimo svih ovih godina gdje mafije i neke druge strukture imaju zapravo taj regionalni aspekt, imaju tu regionalnu suradnju i nemaju s tim nikakvih problema. Jedna bitna stvar koja je naravno jedno od bitnih ključnih pitanja koja se postavljaju, a koja negde nismo otvorili, pa bih volio da zapravo i vi tu izrazite neke svoje stavove, a to je bilo je razgovora o ovoj komisiji, pokušalo se u Bosni i Hercegovini napraviti tu komisiju. Pričalo se o tome na neki način, međutim ono, ili nije bilo vrijeme ali ja mislim da je bio problem u onima koji su cijelu inicijativu pokrenuli i više nego išta vjerujem zapravo da su ove tri organizacije pre svega Fond, Documenta i Istraživačko-dokumentacioni centar iz Sarajeva jako bitni, bitni su zbog te pozicije žrtve. Međutim prije nego što o tome još dam jednu riječ, možda samo da kažem ono gdje su ove tri organizacije već nešto i napravile u ovom pre-periodu. A to je čini mi se, ne znam Nataša da li griješim ali čini mi se da upravo vaša inicijativa i vaši forumi su doveli pre svega do suradnje tužilaštva. Prema tome ta stvar je... ako ne, ti su se tužitelji viđali, susretali na tim susretima poslednji put, upravo čini mi se ova inicijativa je pogurala i dala prostora nekim zaslužnim pojedincima i u Srbiji i u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini i u Crnoj Gori da surađuju. Jer zapravo bez toga nema apsolutno ničega. To je taj regionalni aspekt. Još ono što je bitno, a što sam ovdje naglasio, a to je zapravo da u cijeloj ovoj priči oko same komisije veliku ulogu imaju ove organizacije i ja mislim da će upravo ta pozicija iz koje oni polaze, a to je da su se oni godinama i da se još uvek bave onime što je jako bitno, a to je da se bave žrtvama. Mislim da je to jako bitno, za medije pogotovo. I tu bih volio, zapravo kolege ukazati vama, kad govorimo o tome kako cijelu ovi stvar pratiti, a to je da upravo krenemo od žrtve jer bilo je slučajeva i to je zapravo jedna klasična priča, ako se i govorilo o ratnim zločinima onda se isključivo govorilo o poziciji Glavaša, oni bili zvijezde, oni su bili ti kojima su se trebala zapravo prava, ljudska prava pre svega odbraniti, a imali ste također jedan

vrlo zanimljivi medijski pristup kojeg su gotovo svi *main stream* mediji u Hrvatskoj usvojili, pogotovo javna televizija, a to je da na primeru jednog konkretnog slučaja ratnog zločina u Osijeku ne govorite o tome da su tamo ljudi ubijani i da su vezani selotejpom, da su im ne znam... da su mučeni u garažama nego naprosto voditeljski odnosno novinarski prilozima bili obojeni tako da bi oni cijelo vrijeme govorili o slučaju Selotejp i slučaju Garaža, pa je zapravo bilo vrlo čudno, mislim neinformirana javnost je mogla misliti ko zna o čemu se radi, mislim je li neko imao problema sa automobilom tijekom 90-tih u Osijeku ili sa ne znam, uredskim materijalom i tako dalje. Tako da to je bilo jako loše i zato je ova pozicija žrtve u cijeloj ovoj poziciji jako bitna. Ja ne bih... Možda bih još spomenuo, tu sam, pripremajući se za ovaj susret s vama zapravo pokušao izvući dosta tih raznih tekstova odnosno iznjeti naprosto kako su mediji pristupali ovom proteklom periodu ... u ovoj priči. Naravno, tu se medijski i to je sasvim legitimno, da se otvaraju pitanja o tome treba li komisija, na koji način, kako, s kakvim mandatom, je li na regionalnoj razini ili samo za svaku državu posebno, znači to su sve legitimna pitanja. Međutim u ovoj cijeloj priči je jako bitno da se na neki način ne stvori jedna pogrešna medijska prezentacija, da se stvarno dobro prezentiraju javnosti jer mogu se unijeti zabune i njih je bilo zapravo. Žrtve su također bile osjetljive s obzirom na izveštavanje o tome, nisu znale hoće li te komisije po ovom principu Južne Afrike ili na neki drugi način... hoće li to dovesti do proceuiranja i tako dalje. Znači bilo je tu velikih pitanja, još uvijek ima velikih pitanja i mislim da je dobro da ih mediji, apsolutno da ih mediji otvaraju. Takođe jedno od pitanja koje se otvorilo u cijeloj ovoj priči je o tim ratnim huškačima kojih je bilo u medijima, svi to jako dobro poznajemo, svi smo pratili medije početkom 90-tih i to je možda jedno dobro pitanje za ovu komisiju. Jer na neki način stvara se dojam da bi se na neki način ipak ovakva komisija, ako dođe do njenog osnivanja, a već imamo suđenja u Hagu i sudske procese i tu već može komisija po meni ubrzati cijelu priču i dati podršku tužilaštvima i svima onima koji se time bave, a to je upravo da bi se komisija trebala time baviti, ovim blažim oblicima diskriminacije, pa između ostalih i ratnom propagandom u medijima. Pa ako već to, neće kolege, nećemo dolaziti pred sudove i tako dalje, nećemo ići tim drastičnim metodama, onda ćemo ih ovakvim komisijama i na ovakvim mjestima dovesti pred žarište problema i svega onoga što su uradili. Evo, to je bio možda malo smušen moj pristup s puno informacija različitih ali nekako evo... I dok sam slušao svoje prethodnice i prethodnike na neki način cijelo vreme radim paralelu kako priču zapravo prenet i u medije, prenet gledateljima i kako cijelu tu priču iznijeti, a to nije samo stvar prošlosti. Počeo sam sa ovom pričom o aktualnoj situaciji u Hrvatskoj, to je zapravo stvar naše sadašnjosti i mi zapravo ništa ne možemo napraviti u ovim našim društvima ako ta društva ne suočimo s tim muljem i sa svim tim stvarima koje su se događala u 90-tima, a opet naglašavam i vraćam se, Hrvatskoj se ovaj tjedan vratilo kao bumerang u tjednu kad je Hrvatska slavila eto, datum svoje nezavisnosti tako da je sve zaista poprimilo one karikaturalne obrise. I zaista bilo je naporno i mogu vam zaista reći, ne znam kakva je atmosfera bila u Beogradu, točnije u Srbiji nakon ubojstva Đinđića ali riječ je o atmosferi koja se naprosto može sijeći i koja je ono, zaista prisutna, koju osijecate kod kuće, sa svojim na poslu, sa prijateljima, s kolegama novinarima, znači zapravo nije riječ o nekakvom subjektivnom dojmu. Evo, toliko od mene. Znači idemo sada na temelju i ovog što ste sad čuli, zapravo i što smo slušali cijelo jutro, a dobili ste dosta informacija, pa evo, možda da krenu dve kolegice koje ja tu prepoznajem, a bile su na našim susretima u Sarajevu, jedna je lijevo od mene, jedna je desno, jedna RTS, druga je B-92. Gdje je, nema je, nije tu, bila je prije tu. Ne znam, evo kolegica s RTS-a možda. Da otvori ovu priču.

Gordana Petrović: Ja sam zagovornik ideje kada smo bili u Sarajevu, da javni servisi budu ti koji će emitovati jednom mesečno emisiju na temu suđenja ta ratne zločine a možda šire gledano suočavanja sa prošlošću i zapravo dolaska do neke i nečije odgovornosti. Ja razumem kad kolega ima bojazan da to možda ne bi urodilo plodom zato što su javni servisi još uvek pod velikim uticajem svojih prethodnika rekla bih i nekog šablona o informisanju, a ne bi trebalo da se nekoga, kako mi to kažemo, plaše. Međutim i dalje smatram da po definiciji javni servis jeste ta kuća koja mora da zadovolji potrebe građana za takvom jednom vrstom informacija koja se tiče nedavne prošlosti jer je to prosto u interesu svih nas. I konačno, uvek mi je ta definicija, ako nema suočavanja sa prošlošću i utvrđivanja činjenica, znači razmišljala sam, zaista ono što je činjenica, potpuno se sada slažem sa vama, ne da se bavimo uzrokom, ono što su činjenice o događajima na prostoru bivše Jugoslavije koje niko ne može pobiti, dakle onda bi trebalo da bude prvenstvo javnog servisa, bilo koji servis da je u pitanju, da to ljudima i saopšti da se ne bismo ovako traumatizovali kao što se traumatizuje hrvatska javnost, kao što smo u krajnjem slučaju i mi zato što nismo na vreme prepoznali gde su ti ljudi. Jer ja kažem Đinđića je ubio antihaški lobi, gde su ti ljudi koje treba eliminisati iz tog okruženja da bismo mi mogli da idemo dalje. Ne znam kada su u pitanju privatne televizije. Gledamo srpski medijski prostor, tu zaista ima ljudi koji su magnati, međutim njihova je neodgovornost tako velika da bi oni trebalo pred nekim istorijskim sudom časti zaista da odgovaraju za to što su unizili srpski narod, znači govorimo o medijskom prostoru, plasirajući takve neke vrednosti da mi je prosto nepojmljivo kako bi sada bilo koja privatna televizija ili televizija koja je dobila frekvenciju mogla da podnese takav jedan sadržaj. E sada, utvrđivanje činjenica. Naravno da novinari ovde treba da imaju presudnu ulogu i da nose taj teret u saradnji sa organizacijama poput Fonda za humanitarno pravo i naravno, prateći suđenja za ratne zločine, znači da iznesu taj teret i da dođemo do toga šta je ta kristalno jasna činjenica. Ali šta je problem? **Ne vidim zašto nemamo javna, otvorena suđenja za ratne zločine i za organizovani kriminal. Tužilac Vukčević je rekao da nema ništa protiv toga, čak zalaže se za to da suđenja budu javna. Siniša Važić, predsednik Okružnog suda u Beogradu, na onoliko seminara i skupova je rekao „nema nikakve prepreke da ta suđenja budu javna“.** Hajde da vidimo onda ko je prepreka. Ako neko smatra da treba da sudi daleko od očiju javnosti, onda on nije sudija koji je dorastao tom zadatku. Stavimo neke druge ljude koji će stajati iza onoga što rade i omogućiti novinarima da dobro odrade svoj posao, to je negde *b*, *c* ili *d* ali pod *a*, javnosti, sad govorim o Srbiji, javnosti Srbije da vidi ko su ti ljudi koji zbog toga što mi ne možemo direktno da prenesemo njihovu živu reč sa suđenja se i dalje plasiraju kroz neke druge pobočne medije kao heroji i nadrastaju one realne neke okvire i osobine koje idu do mita. Kada bismo mi mogli malo da pustimo neke ljude sa suđenja *Škorpionima*, pa kada bismo mogli da pustimo opet neke optužene ovde u Suvoj Reci šta to sve oni kažu u sudnici... Znači ja moram da kažem da sam jednu od navećih konsternacija doživela upravo na tom suđenju za zločin u Suvoj Reci. Znači, neko ubije 48 ljudi, 49 članova jedne porodice, o tome postoji dokumentacija i vrlo dobro podignuta optužica i obrazložena i na početku suđenja se pojavi da kažem krunski svedok koji zaista čovek ispriča ono što jeste istina i što jeste organizacija, policajac, ovo što ste rekli, upravo policajac nižeg ranga koji očito više nije mogao da se nosi sa teretom tih saznanja koje je imao, da bi kasnije svi drugi koji su dolazili bili čak višeg ranga govorili da ne znaju, nisu videli, čuli, pratili suđenja Miloševiću... Pa ja ne znam ko je taj čovek koji ih instruiše da tako govore ali bih volela da čuju ovo što pričam. Onda oni o sebi ostavljaju utisak kao o bezvrednoj ljudskoj masi koja prolazi pored brda leševa i uopšte se ne pita otkud to u njegovom policijskom ili vojnom reonu, ko je to ubio 48 civila. Ne možemo goru sliku o sebi da ostavljamo nego što ostavljamo pod naletom tako nekih instrukcija

od strane ne znam čije, možda političke vrhuške, policijske moći, ne mogu do kraja to da utvrdim. E sad znate, kad bi mi mogli da pustimo žrtve koje su to preživjele da bi bili primarni ili sekundarni očevidci, pa malo neku atmosferu sa suđenja, mislim da bi javnost drugačije reagovala i da bi bila prijemčivija za ovu priču i na neki način nam otvorila teren. U prilog tome je činjenica kada je išla završnica suđenja za ubistvo premijera, recimo emisija koja je bila da kažem satkana od toga jer se sve snimalo direktno, znači to je prvi put da nam je bilo dozvoljeno da sve snimimo, tužiočevu završnu reč, završnu reč optuženih i presudu koju je Nata Mesarević izrekla. Znači ta emisija koja je banula iznebuha, uopšte nije bila najavljivana jer se do poslednjeg dana nije znalo hoćemo li mi to moći da snimamo ili ne, je prvog dana emitovanja imala rejting 5 i dalje samo rasla. Rejting 5 je nešto što znači da emisija preživljava ali morate malo da se borite da biste imali rejting 5. Znači on ne dolazi sam ostajem pri tome da mora da bude obaveza javnih servisa da plasiraju takvu neku informaciju, da kažem takav jedan projekat ali da moramo da izvršimo pritisak na ljude koji su za to krajnje nadležni, da nam otvore sudnicu i da ta suđenja konačno postanu javna jer mi to dugujemo ljudima na prostoru bivše Jugoslavije od sebe. Ovde je rekla bih, došao sam od sebe. Šta znači kad kažete ljudima videćete toga i toga šta kaže na suđenju tom i tom. I mislim da bi to nama bio baš vetar u leđa. Znači i dalje. Toliko za sada.

Eugen Jakovčić: Pa naravno s javnim servisima je veliki problem. Riječ je o naravno kadrovskim problemima i naravno to su i naši unutarcehovski problemi na neki način. Naravno nitko nije za lov na viještice ali naprosto ne može se dogoditi da ljudi koji su bili predvodnici tog huškačkog novinarstva na neki način budu na odgovornim uredničkim pozicijama, a to je upravo situacija u Hrvatskoj. Vi naprosto imate urednicu koja trenutačno drma tom televizijom, a ona je zapravo bila jedna od onih koji su zapravo predvodili cijelu tu priču. Naravno nitko njoj ne brani da ona radi svoj televizijski posao a živi od novinarstva, ali ne može biti glavna i odgovorna urednica javne televizije. To je naprosto... To mislim da mi unutar cehovskih organizacija moramo dosta toga odraditi ali naprosto suočeni smo i s tim problemima ali naravno suočeni smo i da ovim generalnim medijskim trendovima gdje imate situaciju da je u Hrvatskoj ukinut Feral, novina koja se možda ponajviše i ponajbolje borila sa tom prošlošću na onaj pravi način tako da situacija nije niti malo obećavajuća, ali sve to zapravo čini mi se... Ja se cijelo vreme vraćam na tu priču zapravo da me cjela ta aktuelna situacija na neki način još više uvjerava da ovu stvar treba gurati i da naprosto treba stvoriti jedan front, jedan prostor da se te priče ispričaju, da se čuju i da zapravo tu razmjenimo neka svoja zajednička mišljenja. Aleksandar, imaš li ti?

Aleksandar Trifunović: Samo kratko ću zlopotrebiti to. Pre svega sve ću vas pozdraviti još jednom i nadam se da ćemo uspjeti ono što je Eugen rekao, u stvari da razmijenimo neke informacije kako vi gledate na ovu stvar. Ja vam govorim zaista kao kolega, kao neko ko, pa recimo tako unazad 10 godina pokušava na jedan drugačiji način da posmatra stvarnost. Zato sam i rekao „u Bosni i Hercegovini i Republici Srpskoj“, jer kad imate vijesti u Banja Luci, na našoj entitetskoj televiziji onda imate vremensku prognozu iz Republike Srpske i vremensku prognozu iz Bosne i Hercegovine tako da je vrlo interesantno, kao da su dve države. Pa nekad potrefi se da je drugačije vreme na toj prognozi. Ono što se u suštini dešava u Bosni i Hercegovini koja je prošla sva ta moguća... Svi ti mogući eksperimenti rada na ovu temu, pa i temu ratnih zločina i suočavanje sa prošlošću doveli su do toga da proces suočavanja sa prošlošću još uvijek nije ni počeo. Znači od 1995. godine ako uzmemo da je prošao rat, to je skoro već 15 godina, vi imate recimo ako počinju dnevne informativne emisije što na privatnim,

što na javnim servisima u 7:00, imate te emisije do 8:00 sati naveče, imate, budite uvjereni da ćete videti barem desetak leševa, kosti, lobanje, ispitivanje DNK analize, imaćete utisak da su ratni zločini prisutni itekako ali kad uđete i počnete da istražujete na koji način mediji percipiraju te ratne zločine videćete u suštini da uglavnom pričamo o zločinima koji su činjeni nama, a vrlo malo o onim zločinima koje smo činili mi i znači nemate onog Brehtovskog *neka svako priča o svojoj sramoti*. Naprotiv, i dalje je poricanje glavni metod, da tako kažem medijskog rada. I onda imate jednu situaciju gdje se ja u suštini, ne da se ne slažem s gospođom Petrović jer shvatam značaj tih javnih, prijenosa suđenja ali oni često prerastu u suštu suprotnost onoga što se htjelo postići. Jer vi nemate u Bosni i Hercegovini, barem ja pričam o Bosni i Hercegovini, znači vi nemate opšti konsensus društva šta u stvari mi želimo da postignemo. Želimo li mi katarzu, želimo li se mi suočiti s prošlošću? Nedaleko od Banja Luke, znači nekih sat vremena vožnje su Korićanske stijene. 200 ljudi je bačeno. Zamislite, ja ne mogu sada da zamislim kako je izgledao mozak tih ljudi kada su gurali te ljude u ponor sa litica i na kraju sedam, osam ljudi je preživelo, onda su oni vijali i njih da poubijaju. Znači imamo jednu situaciju da su zločini svuda oko nas, da ih vidimo u medijima ali da se niko ne pita zašto se to desilo. Pa čekajte, zašto su ti ljudi gurani s litice, pa zašto su ti ljudi ubijeni? Niko ne ulazi u priču o tome zašto se zločin desio, a to zločin čini ponovljivim, to ga čini ponovo izglednim i to je zadatak novinara. Ja bih volio da čujem vaše mišljenje ali ja ne bih volio da u stvari neko smatra da su novinari ti koji bi trebalo sada da... Evo ja imam prijete redovno, meni i mojoj porodici zapriječeno je smrću, imao sam zaštitu policije, u suštini smatram da je to neka nuspojava bavljenja ovim poslom. Neću odustati. Neću odustati iz jednog prostog razloga što su se moji baka i djeda upoznali u njemačkom koncentracionom logoru. Nemam pravo da prećutkujem ono što se dešavalo u mojoj blizini zato što se to dešavalo njima. Njih dvoje su se upoznali, deda Ličanin, baka iz Ukrajine u njemačkom logoru, znači kao produkt jednog fašizma. Na neki čudan način fašizmu treba da zahvalim svoje postojanje. Retko bi se smuvali tih godina Ličanin i Ukrajinka. Znači zločin je svuda oko nas ali treba o tome da pričamo. Novinari tu mogu da pomognu ali nisu presudni. Mora postojati konsensus u društvu, moraju mediji, pogledajte koji su najgledaniji mediji, da ih ne imenujemo. Najgledaniji mediji nisu najgledaniji zbog edukativne svoje uloge nego naprosto zbog zaglupljivanja, jednog masovnog zaglupljivanja stanovništva. Imate lobotomiju koja se u suštini sprovodi, gdje je *hljeba i igara* glavna medijska struktura u Bosni i Hercegovini konkretno i gledamo da imamo što manje emisija u stvari koje mogu da počnu i pokrenu priče zašto se to desilo. Zašto su ti ljudi ubijeni? Šta je palo na pamet Kvočki, policajcu koji je osuđen na kraju u Haškom sudu kada je naredio svojim policajcima da gurnu te ljude s litice? Pa da dođemo do personalizacije tih ljudi, tih likova, pa da vidimo u stvari, taj čovjek ili ta djevojka koja je bačena sa te litice, možda nam se nekad dopao, možda smo nekad zajedno išli na ekskurziju. Možda smo, da tako kažem taj lični osjećaj prema žrtvi će u stvari da onda eliminiše mogućnost poricanja. Jer ako mi poričemo zločin nad ljudskom osobom, mi gubimo ljudski oblik jer u stvari, kako da kažem, jedna od glavnih ljudskih osobina je da žalite. Životinje baš i ne mogu da žale neku drugu životinju, u nekoj drugoj vrsti su opstanka, ali ljudi smo i imamo ljudski oblik da žalimo. Zato ja u stvari mislim i završiću s tim da je jako bitno, toga u Bosni i Hercegovini u stvari nemamo, da otvorimo te priče u stvari u našim nacionalnim korpusima, da je jako bitno da osnažimo ljude da pre svega pričaju o ratnim zločinima, zašto su se oni desili, a onda će suđenja u stvari i medijski članci biti samo podrška tome. Eto, hvala vam.

Eugen Jakovčić: Naravno, bilo bi dobro da čujemo i vaša razmišljanja. Vjerujem da među vama ima, jako je zanimljivo rekao gospodin Puhovski na nekom skupu, a to je zapravo „ima li među

vama švercera“ misleći zapravo na sve one koji ove manjinske, zanemarene, zapostavljene zapravo ideje, pokušavaju godinama prošvercati zapravo u taj glavni interes medija i javnosti, pa evo, da čujemo neka vaša švercerska iskustva. Ako ih ima bilo bi jako dobro. I prijedloga, apsolutno za cijelu ovu priču.

Tamara Kaliterna: Ja sam se htjela gospodine Jakovčiću na vas nadovezati.

Dinko Gruhonjić: Gospođa Tamara Kaliterna iz Monitora.

Tamara Kaliterna: Međutim, sad moram uložiti oštar protest gospodinu Trifunoviću. Nemojte me gurati ni u kakav nacionalni korpus. A sad ću se nastaviti, mislim da su nam razmišljanja ista. Gospodine Jakovčiću, ja sam se sinoć spremala, pa bih volila da kažem ljudima o čemu sam razmišljala. Ja ukratko imam vrlo malo poverenja da novinari u Srbiji, isključivo ću o Srbiji govoriti, mogu nešto učiniti. Iznjeću i zašto. Prvo, rekla bih da bi najprikladiji način za naziv ove komisije bio Komisija za nestale, a ne Komisija za istinu i pomirenje. To kažem imajući na umu onih 17.000 ljudi koji su još uvijek izgubljeni, koji su još uvijek u evidenciji izgubljenih. Mislim da bi ta Komisija za nestale jedina mogla pobuditi ono što je još nešto ostalo u većini građana ove zemlje agresora, a to je neka sućut, neka solidarnost, neka briga za siročiće, za razorene porodice i tako dalje. Zato što od 1991. godine do 1999. godine u Srbiji nije bilo zabranjeno znati, ko je hteo znati mogao je znati. Istina je bila dostupna. Sada je od rata, zadnjeg rata, bosanskog i hrvatskog prošlo 13 godina. Teško će, što vrijeme više odmiče sve će teže biti prepoznati tu istinu. E sad bih rekla nešto drugo. Mislim da će takođe biti teško definisati početak sukoba, odnosno početak perioda za koji se nudi istina i pomirenje. Da li u Srbiji treba početi od Memoranduma SANU, da li od prve mobilizacije za Dubrovnik i Vukovar? Da li je rat u Hrvatskoj počeo na krvavi Uskrs na Plitvicama, da li je taj rat isprovociralo *Hrvatsko proljeće* ili je on prihvatljiv revanš za Jasenovac? Da li je ubistvo svatova na Bašćaršiji, naoružavanje Srpske demokratske stranke ili Izetbegovićevi Zeleni eseji podstakli agresiju na Bosnu? Treba definitisati nultu tačku od koje se polazi jer bi istraživanje predratnih i ratnih događaja, to je prirodan dio mandata Komisije. Hoću da kažem da u Srbiji nema ni građanskog društva ni nezavisnih medija koji su preduslov za pomirenje. Ovo govorim sa punom odgovornošću. U većini medija Mladić je heroj, Dragan Dabić je epikurejac i dobroćudni švaler, Šešelj intelektualno nadilazi Tribunal, Milošević je umro nevin. U Srbiji ne vidim veliki izbor ljudi koji bi mogli da budu članovi Komisije za istinu i pomirenje. Vjerske vođe su kompromitovane, sjećate se blagosiljanja onih koji su išli da kolju, intelektualci nemaju moralni integritet, većina novinara je unakazila profesiju. Novinari iz Srbije su odlazili na ratište kao dobrovoljni paravojnici ili kao izveštači koji su za nekog ili nešto falsifikovali događaje. Neki su bili svedoci zločina osim dvojice. Ako me pitate ko je ja ću reći. Niko nije svedočio o zločinima, a oba novinarska udruženja, zavisno i nezavisno u Srbiji imaju ukupno 6.000 članova. Oba novinarska udruženja su u poslednjih devet godina propustila priliku da se među sobom lustriraju ili barem da neke članove stave na stub srama. Dolazeći jutros ovamo, ja moram da vas podsetim, za ovih kratkih 60 i nešto kilometara mi smo tri puta prošli pored mesta naknadnog zločina. Ispod novosadskog puta je sekundarna grobnica kosovskih Albanaca, prošli smo pored Batajnice u kojoj je na poligonu specijalnih jedinica osam masovnih grobnica kosovskih Albanaca takođe. Kada su mediji pisali o Dabićevom lap-topu koji je pronađen na ulazu u taj poligon, niko nije podsjetio da je na tom poligonu osam masovnih grobnica u kojima je sahranjeno najmanje 60 djece, beba starosti od 9 do 12 mjeseci, fetus star oko 8 mjeseci, 40 ljudi starijih od 70 godina.

Mislim da je to bila za nas novinare jako dobra prilika da se podsjetimo. Treće mjesto preko kojeg smo prošli, ovo je neka simbolika znati, baš mi se danas namjestilo, to je stratište Ivana Stambolića. Čovjek koji je nadgledao zločin nad Ivanom Stambolićem, tu je, na dnu ovog brda je pre nekoliko dana napisao pismo medijima, koje je objavljeno. Taj čovjek je pravosnažno osuđen za tri masovna ili jednostruka ubistva. Mediji objavljuju njegovo pismo, niko se ne pita kako je pismo došlo do medija i odakle njemu pravo da u listu sa velikim tiražom vrijeđa jednu Sonju Biserko na najvulgarniji način. Niko od nas novinara, izvinite, nije napisao protest. Idemo dalje. Ovde se poslednjih 20 godina nije podučavalo novinarstvu mira, a mediji su podsticali velike povrede ljudskih prava. Vlasnici novina medij vide kao sredstvo, bez obzira ko je vlasnik, vide kao sredstvo propagande ili biznis koji treba da donese profit, a ne kao sredstvo informisanja i obrazovanja. U takvom medijskom ambijentu ne vidim izdavača novina koji će istraživati dalje od onoga što bi eventualna Komisija za istinu i pomirenje utvrdila. Na primer ko je finansirao nasilje, ko se njime okoristio ili koji su bili pioni države u medijima. Ako novinari žele da populariziraju saslušanja pred Komisijom, mediji moraju da ih nacionalizuju što degradira žrtvu. Ja samo ovo stavljam kao predlog za razmišljanje. Čak i ako se novinari uvuku u proces istine i pomirenja jer pomirenje nije u definiciji novinarske profesije, šta će biti istina kad različite interpretacije istog događaja ne čine koherentnu celinu? Novinari brkaju nesvesno i nevoljno, svoju ulogu građanina, pripadnika nacije, vjere koju upražnjavaju, ambicije i lična iskustva i što-šta drugo sa profesijom objektivnog hroničara. Hvala.

Nataša Kandić: Ja bih volela da je Tamara imala prilike da pročita ove tekstove koje smo mi... izvod iz knjiga i ovaj izveštaj o toku konsultativnog procesa. Najpre, nikada ne govorimo i Komisiji za istinu i pomirenje Tamara. Ja sam danas bar 20 puta rekla Komisija za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima i drugim teškim povredama ljudskih prava u bivšoj Jugoslaviji.

Tamara Kaliterna: Ja sam rekla eventualna komisija.

Nataša Kandić: Pa zašto, zašto bi rekla eventualna komisija kad mi dve godine... A onda Tamara, ja sam vrlo kritična, zbog toga sam ne znam, mnogo puta doživela razne neprijatnosti što sve mislim spada u to ali ne bih rekla tako lako kao što ti kažeš „ne postoji građansko društvo, ne postoji ovo, ne postoji ono“. Pa ja stvarno mislim da ima činjenica i hoću isključivo na osnovu činjenica i čitava ova stvar je u vezi sa činjenicama, odnosno zbog činjenica i hoćemo činjenice, nećemo neke fraze i ne znam, neki pioni koje pominješ, ja ne znam ni šta znači to uopšte i neću, hoću činjenice. Posle toga je lako o svemu razgovarati ako mi utvrdimo činjenice. Pa u tom nekom građanskom društvu nigde na Balkanu mi nemamo tako razvijeno građansko društvo da je ono bilo u stanju da spreči ratove, da spreči formacije da odlaze odavde ali smo itekako imali, smatrali da je obavezno da sedimo, ja sam provela i ne znam koliko ljudi koliko meseci ispred onog predsedništva Srbije, pa smo na koje razne načine dolazili do imena, o tome da čitamo svake večeri. Pa nije... Tamara, molim te...

Tamara Kaliterna: I ja sam bila i sve su isti ljudi...

Nataša Kandić: Pa šta ako su isti, pa ne mogu da se menjam, hoću da budem ista kakva sam.

Tamara Kaliterna: Ne, ne širi se...

Nataša Kandić: Tamara, dozvoli molim te. Ne znam da li sam se razbesnela ili imam neku tugu da mi u stvari ne slušamo i kada hoćemo da nešto pozitivno stvaramo hoćemo da budemo negativni i da je to jednostavno uticaj ovog odvratnog, ravnodušnog ovakvog političkog društva koji nas tera da budemo negativni. Pa pokušavamo svi da se izvučemo iz tog blata iz toga što se stidimo, iz tog polja užasne laži, hoćemo da suzimo taj prostor laži, možemo jedino činjenicama. Kad ti kažeš „svi su u Srbiji znali“, pa ja se ne slažem. Ja se ne slažem da su svi znali. Mislim da mnogi nisu znali. Ja nisam videla, pitam se stalno noćima i noćima kako nismo videli te kamione sa leševima? Nisam ih videla. A očajna sam, stalno sam bila na tim putevima dok je bilo bombardovanje, stalno sam bila na putu za Kosovo, nijednom nisam videla, jedino ako su bili kamuflirani ne znam, u nešto, u brodove, ne znam, nisam ih videla i pitam se kako je to moguće. Ali dajte da ostavimo taj negativni ton. Sa negativnim tonom nećemo ništa apsolutno postići. Ja hoću, danas mi je jako bilo drago što je Eugen govorio kako se ovo odigrava sada u Hrvatskoj. To je pozitivno, to je odlično da se na kraju nešto događa, kad on kaže „napravite usporedbu od Aleksandre Zec do Ivane Hodak“. Aleksandar nije zaslužio da mu kažete „nemojte me trpati u nacionalistički korpus“. On govori o nečemu što je jako važno, što tamo u toj Banja Luci, u Republici Srpskoj niko nije seo i otvorio pitanje šta sadrži taj izveštaj Komisije Vlade Republike Srpske. Oni su napravili taj izveštaj, za mene najznačajniji zvanični dokument koji se pojavio do sada. Rekli su „treba svi da ga uzmemo“, jedino što su na kraju jednim zaključkom zaštitili Srbiju i njeno vođstvo ali su priznali, molim vas da su odgovorni za 8.000, imenom i prezimenom. Jedino što su rekli „nemamo dokaze“ i naravno, lažu da nemaju dokaze da su formacije Republike Srbije, policija i vojska učestvovali u tome. Zato što štite, učestvuju u nečemu što ja mislim za dve, tri godine u Republici Srpskoj biće otvoreno, pa će onda da kažu kako su primoravani da štite Republiku Srbiju. Pa će razgovarati o rečima Radeta Stojanovića, agenta Srbije koji na našoj konferenciji otvorno kaže „naš zadatak je bio da odbranimo Srbiju po cenu da sve svalimo na Republiku Srsku“ što su i uspeli. Jel' tako bilo? Ali sam htela, hoću da kažem ne vredi, ništa nećemo dobiti od tog negativnog tona. Daj da vidimo kako ćemo da nametnemo to pitanje činjenica, kako ćemo da znamo sve činjenice u vezi Korićanskih stena, kako ćemo na Vlačiću... Mi znamo na primer šta se dogodilo na *Ovčari* a ne znamo šta je na *Veleprometu*, ne znamo da su s jedne strane iz skloništa izvlačeni Hrvati ali s druge strane su izvlačeni i Srbi. Ne znamo da je sestra onog Šafranca živela i živi dan danas ovde, jedna, u užasnim uslovima i da je to da je on došao iz Nemačke da učestvuje na strani Zbora narodne garde, a onda njegov brat je bio na strani srpskih snaga, a onda šta se dogodilo, onda su znači Srbi uzeli njegovu devojčicu i ubili im majku. E ja hoću da to znam.

Dinko Gruhonjić: Ovo sve što je Tamara rekla, manje ili više je prosto tačno i notorne su to činjenice i sve ostalo. Ali ono što ja hoću da kažem je da krenemo zapravo od nečega što je potpuno drugačije. Treba da krenemo od one realnosti u kojoj sada živimo, treba da krenemo od činjenice da mi nismo specifični po pitanju, kad kažem mi mislim na čitav region, apsolutno nismo specifični po pitanju poricanja ratnih zločina, niti smo najgori na svetu kada je to u pitanju. Čuli smo vrlo interesantno izlaganje Marijane Tome po tom pitanju. Dakle desilo se što se desilo, tu smo gde jesmo. Mi bismo sada da se bavimo činjenicama i da nađemo najbolji medijski ugao, dakle o tome je danas ovde reč. Na koji način ovu profesiju privoliti da se bavi pitanjima suočavanja sa prošlošću i da promoviše ideju Regionalne komisije za istinu i pomirenje.

Nataša Kandić: Ovo je Komisija za utvrđivanje činjenica, ovde pomirenje niko ne podosi, dajte da izbrišemo to. Samo činjenice.

Dinko Gruhonjić: Znači nećemo da se mirimo.

Nataša Kandić: Pa ne, to je bilo za Južnoafričku komisiju i tamošnju situaciju. Kod nas uopšte... jednostavno ljudi ne mogu da prime to.

Dinko Gruhonjić: Dobro, možemo i o tome pričati pošto su ovde sve ljudi iz medija, pa oni se u svakom slučaju razumeju u to.

Bogdan Ivanišević: Nema ja mislim ovih nesporazuma nego do vrlo oštro, do različitih mišljenja dolazi zbog nedvoljne jasnoće samog koncepta. Mislim, ti si sam koristio u uvodu mnogo puta sintagmu *istina i pomirenje*, kada se kaže „ne, niste pomenuli nego činjenice“. Nije ista stvar istina i činjenice. Činjenice su kako da kažem... istina je već stvar interpretacije. Mislim da je bolje da krenemo sa skromnim konceptom, a to su činjenice, lakše je napraviti konsensus oko toga, a pomirenje, svi bismo hteli da do njega dođe ali ako se zada kao cilj to je izuzetno ambiciozno i nije tako očigledno od koje tačke je to pomirenje jer to uvek može da se kaže da ta komisija nije uspela zato što na današnji datum, 1. januara 2010. godine ovi narodi nisu još uvek opipljivo pomireni. U tom smislu niko nije protiv pomirenja, svi smo za pomirenje ali ako to ističemo u naslovu mislim da onda prebacujemo akcenat sa činjenica koje su vrlo lako u suštini ustanovljive.

Dinko Gruhonjić: Znači moja je krivica, evo ispravljam se, znači Regionalna komisija za utvrđivanje činjenica, tako je REKOM. Ja sam bio očigledno zaveden pričom o Južnoj Africi, pa sam onda to preuzeo jednostavno. Ali ja zaista mislim da mi u ovom momentu zaista gubimo vreme na ovo da li je istina i pomirenje, ne vidim smisao u tome uopšte i da stvaramo neku negativnu atmosferu kad ovde pokušavamo zapravo da pričamo o ulozi medija u promovisanju REKOM-a, znači to je suština priče. Da li ste vi kritični prema tome, da li vi mislite da je to nemoguće, zašto je nemoguće, šta je to što čini nemogućim ili mogućim, to je ono što bih ja voleo da čujem danas i to je čini mi se ključna stvar u našoj profesiji. Kad smo pominjali Korićanske stene sećate se da je Kopanja dobio bombu pod automobil, dobio zbog Korićanskih stena. Da li se mi plašimo, hajde da priznamo, plašimo se, ne želim da pričam, recimo ne želim da pišem i da izveštavam o REKOM-u zato što se plašim da izveštavam o ratnim zločinima jer su ratni zločinci delom još uvek u strukturama vlasti, policije, državne bezbednosti. Hajde da vidimo kako da savladamo taj strah, hajde da pričamo o konkretnim stvarima, to hoću da kažem, a ne da konstatujemo šta je bilo u prošlosti.

Eugen Jakovčić: Ali mi smo, evo prije nego dam i Aleksandru i kolegici riječ, možda samo vrlo kratko, ova frustracija koja proizlazi, mi smo negdje na jednom od naših susreta i konstatirali da nas je ona negdje i skupila. Nataša čini mi se sada insistira na onome da OK, frustrirani smo, tu smo gdje jesmo, idemo napraviti taj korak naprijed usprkos svemu ovome jer zaista smo frustrirani činjenicom i ja stvarno sam frustriran činjenicom da se u medijima tjedan dana priča o Ivani Hodak, a ne priča o Aleksandri Zec i to su frustracije apsolutno i ja sam u svoj emisiji te frustracije razbio i tu priču otvorio i stavio ih u kontekst, tako da je to skroz legitimno, skroz legitimno ali negdje tražimo od vas tu povratnu informaciju kako naprosto krenuti dalje jer

upravo ta frustracija nas je dovela tu i dovela nas je do same ideje da zapravo krenemo u formiranje ove komisije. Aleksandar ili kolegica...

Aleksandar Trifunović: Ja ne znam da li je moje izlaganje proizvelo takav efekat da sam bilo koga pokušao staviti u bilo koji nacionalni kontekst, pričao sam o Bosni i Hercegovini kao o jednom podijeljenom društvu i novinarstvu Bosne i Hercegovine tako da sam više iznenađen vašom reakcijom što ste to tako shvatili ali zaista to nije bila namjera.

Gizella Stanyo Tot: Gizella Stanyo Tot, novinarka Magjar Szo. Izvinjavam se malo zbog glasa zato što posle kijavice još... U početku da kažem, naša redakcija podržava formiranje ove inicijative i osećamo da kažemo i to u vezi da je jedna praznina, barem tako preživljavamo jednu prazninu što je jako puno vremena već prisutna na našim prostorima. I globalno gledano a i sa aspekta našeg manjinskog bitisanja koja je stvarnost na našim prostorima i kako se gleda na to globalno, a kako se gledamo mi iz tih zajednica. Naša redakcija je od početka bila antiratna, mislim to jedna komparativna analiza koja još uvek fali bi ukazala, ali pre nego što uđemo u neke konkretne doprinose iz naše redakcije da kažem da na neki način ja preživljam i ono što je Tamara izrekla, a i ono što Nataša, a i svi vi koji ste izneli jer od početka i pratimo te civilne organizacije i prisutni smo od tih paljenja, prvih paljenja sveća u Vojvodini i ja lično i kao individua, kao novinarka, kao čovek koji je protiv rata jer to sam uvek otvoreno govorila da jedino možemo živeti pod ovim podnebljem razičitih kultura i jezika jedino ako imamo mir. Mislim to je moj životni *credo* bio od 1989. godine ali podržavam i lustraciju nas medija, počevši od sebe, to sam rekla i mojoj redakciji gde sam još uvek u manjini sa mojim pogledom jer uvek sam govorila da do 2000. godine najkritičnije je prema mojim pisanjima bilo uredništvo u 2000. godini. Magjar Szo je bio zadnji koji je verovatno, ali to bi jedna uporedna analiza takođe ukazala, bio na onom dubokom konopcu pred Evropom za ugled kako se rešavaju manjinska prava u Jugoslaviji, u Srbiji. Dok je Mihail Ramač ukazao na to što je objavljeno u NUNS-ovim sveskama 2000. godine, ukazao uporednom analizom svih medijskih kuća, tu su sad kolegice i kolege iz tih manjinskih medija, kako je Miloševićev režim stavio pod sebe te medije, a ostao je Magjar Szo. Magjar Szo je zadnja, što sam ja rekla i upozorila neke, sada da ne kažem pošto sam osetila pritisak na mene da ću ja nakon 24. septembra dobiti knjižicu. Mislim sada da ne ulazim u ono zašto, zato što to još nije razjašnjeno u mojoj redakciji. Ali podržavam lustraciju zato što sam jedno vreme i sklonjena iz novinarstva, 1975. godine, pa u kritičnim danima 1988. godine bila u Pokrajinskom komitetu zadužena za odnose sa medijima ali u tu fijučku sam stavljena 1975. godine. Ja to ovde moram da kažem zato što neke kolege su tu, koje me pamte iz tih perioda i posle toga, na svoju molbu sam odmah mislim vraćena u redakciju odakle sam izbačena. Sad da ne ulazimo, ali mogu i to da kažem, mislim nije to sad bitno u ovom trenutku nego ono što sam mislila da kažem. Ja sad polazim od globalnih pitanja, spomenuti su mediji i prosveta što je jako bitno i udžbenici i suočavanje sa prošlošću. Sa Tamarom se u tome duboko slažem, od kada krenuti, gde je nulta tačka? Ona je spomenula Jasenovac. Usuđujem se pošto se nalazim u Vojvodini da kažem, jer nekoliko puta sam javno rekla i napisala da sem što se dogodilo 90-tih, da li bi se dogodilo da se suočavanje sa svim što se dogodilo za vreme Drugog svetskog rata [dogodilo], a naročito [sa onim] posle, u miru za vreme vojne diktature, u navodnom miru i sad gledamo da je jedna cela populacija, ako gledamo na Nemce, nestala iz Vojvodine, proglašeni su kolektivnim krivcima i dan danas ta kolektivna krivica nije skinuta. Ta sudbina je čekala i Mađare. Tri mesta, Čurug, Mošorin i Žabalj još su i dan danas kolektivni krivci. Samo da kažem, Tamara je spomenula ta mesta gde smo prolazili, tu je i Dunav, a tu je

Mošorin, tamo danas u 11 sati sa dozvolom mesnih vlasti je otkrivena ploča o odmazdi učinjenoj za vreme vojne diktature 1944, 1945. godine. To je prva ploča, kolega Laslo Tot je prisutan, on će uraditi, novinar Televizije Novi Sad, sada u penziji i za naš list će učiniti, pošto nismo mogli biti na dva mesta ali to je samo primer da je suočavanje veoma bitno i o tim stvarima u udžbenicima posle Drugog svetskog rata nismo učili. Odraslo je nekoliko pokolenja i mene hrabri bez obzira što Tamara kaže naš krug je isti, onih koju su palili sveće 90-tih godina ali mi moramo zato što je naša budućnost u ovim pokoljenjima, a kako će nova pokoljenja naučiti sve ono ako to ne dođe do udžbenika... i još molim vas, samo...

Dinko Gruhonjić: Možete malo krenuti sa predlozima ako imate...

Gizella Stanyo Tot: Da, pa to sam rekla mislim. Sa novinarskim, na to ćemo doći verovatno zajednički do onoga sa novinarskim člancima, kako da... a ono što sam još želela da kažem da uporedne analize bi ukazale i na to kakve poruke nose ili objavljuju ili tumače mediji na većinskom jeziku o nama manjinskim zajednicama, šta mi i da li je to paralelno bitisanje jedan pored drugog i sad dolazimo do onog kako većinski narod želi nas da vidi, samo nas stavlja u geto i kritikuje nas zbog toga da smo u getu ali ne postavlja pitanje... Prvo to treba ustanoviti geto, da ili ne, ako jeste zašto je došlo do toga mislim da je tu puno otvorenih pitanja vezanih i za lustraciju, a i za sve ono što je...

Eugen Jakovčić: Hvala vam. Ovo zapravo govori koliko svi mi imamo dosta toga što se nakupilo u svima nama.

Gordana Petrović: Ja bih samo u najkraćem rekla. U predvečerje definitivnog raspada bivše Jugoslavije i početka rata na tom njenom istom prostoru, rođena je generacija mladih koja je od polaska u osnovnu školu do mature u udžbenicima istorije čitala samo to da je početkom 90-tih počeo rat na prostoru bivše Jugoslavije i nešto tako, da sad ne zloupotrebim ovaj skup žargonom šta se tu još dogodilo i ništa više. Istorija Socijalističke federativne republike Jugoslavije samo ide onako redukcijom, SFRJ, pa znaš SRJ, pa ovo, nema zašto i zbog čega i onda deca postavljaju pitanja. Ovo što ste rekli Nataša, to što budu naše činjenice jednom će biti činjenice za istoriju. Mi moramo da preuzmemo deo odgovornosti, da počnemo da sastavljamo mozaik za tu istoriju zbog naše dece. Ne mogu da podnesem te četiri rečenice u udžbeniku istorije, a mi smo očevici, savremenici toga.

Dinko Gruhonjić: Kolega Lazukić, pa kolega iz Foneta. I Niku i onda ćemo pauzu za ručak.

Boro Lazukić: Samo taksativno, predstavio me je Dinko ali ću ponoviti, Boro Lazukić, TV Panonija, Novi Sad. Mislim da smo na dobrom putu. Mene je strašno obradovala sada ova polemika na temu da li je Komisija za utvrđivanje istine ili Komisija za utvrđivanje činjenica. Upravo taj ambijent, kada smo na ovim prostorima izgubili varijantu da su činjenice zapravo istina, dolazimo do posledica kojima se danas bavimo. Neko je par puta pomenuo u ovim diskusijama do sada „zaboravimo uzroke, bavimo se činjenicama“. Bojim se da bez uzroka nema posledica, a bez činjenica ni u jednom ni u drugom nema pune istine, da će ceo posao biti uzaludan. Nisam naravno kolegu Trifunovića razumeo da ikoga svrstava u nacionalni korpus osim poruke da ova naša misija mora pre svega dospeti do onih koji su već masovno svrstani u nacionalne korpuse. Njima će biti najteže prezentirati te činjenice. Ako sam dobro shvatio. Jedna

rečenica Natašina me je strašno ponukala u celoj ovoj priči da zapravo shvatim koliko je ozbiljna inicijativa kada je rekla da postoji prvi dobar odgovor na celu onu priču užasa koji nam se dešavao na prostorima bivše Jugoslavije, a to je početak rada sudova za ratne zločine u okviru regiona, dakle sa prestankom ingerencija Haškog tribunala. Bojim se da možda i tu treba tražiti neke uzroke nedostatka činjenica, ja bih samo pomenuo primer *Škorpiona*, gde, OK, izrečene su neke kazne ali bojim se kazne više radi umirivanja savesti nego radi utvrđivanja istine jer znamo barem dva ili tri imena iz Beograda i Novog Sada koji stoje kao direktni finansijeri tih paravojnih formacija. Ne budemo li išli do kraja utvrđivanja činjenica bojim se da nećemo uspeti da dođemo do onoga što je najčešće definitisano ovde danas, katarza, suočavanje sa prošlošću i na žalost suočavanje sa tom odvratnom i teškom istinom. Meni je preslatko ovde u materijalu, u naslovu ove diskusione studije iz avgusta 2007. godine, *Tranziciona pravda i uloga medija na Balkanu*. Hajde da se potrudim upravo ako dogovorimo nekakvu medijsku akciju na ovu temu da ne bude tranziciona pravda nego pravda kao univerzalan pojam, kao nešto što jeste pravda ili je nepravda. A bojim se da će ova tranzicija, mogli bi na tu temu otvoriti diskusiju, biti najveći problem za ovaj naš poduhvat je upravo ta priča medija i njihov položaj danas, bojim se u svim društvima, dakle i u Bosni i u Hrvatskoj i u Srbiji, bojim se da ne obećava baš.

Eugen Jakovčić: To je jedan opći trend, to nije samo naš trend ali to ne znači da mi moramo ići za tim trendom jer mi vrlo često čujemo od naših zapravo da je tako tamo negdje na zapadu, u Americi, pa bi sada i mi trebali. Ne, mi upravo trebamo graditi neke svoje trendove.

Boro Lazukić: Ne Eugene, govorim o drugom strahu. O tome, OK ima pojedinaca zaista pre svega u našoj profesiji koji su spremni da idu do kraja bez obzira na sve pretnje, na sve strahove koji eventualno postoje zarad utvrđivanja činjenica ali se bojim gde plasirati. Jer znate, teško je sa medijima, sa privatnim vlasnicima koji imaju samo jedan interes, a to je paravan za pranje novca ili neke druge, još gore poslove, plasirati informaciju. Od javnog servisa još uvek očekivati, uz dužno poštovanje, skeptik sam.

Eugen Jakovčić: Mislim da je vrijeme za te javne servise. Mi to od početka guramo zapravo tu priču. Opet se vraćam na situaciju u Hrvatskoj gdje se također onako skrivački otvorilo ipak ovih dana i pitanje osim te institucionalne korupcije kada govorimo o cijeloj ovoj situaciji i o toj medijskoj korupciji, o tome što je s tim medijskim kanalima, koliko oni na neki način doprinose ne samo suočavanju sa prošlošću nego zapravo cijelom ovom procesu koji je negdje blokiran i zamrznut i kontroliran iz određenih centara tako da se ta pitanja vjerujte mi, ipak otvaraju. Otvaraju se koliko god to izgledalo teško, mučno, nepravedno, ipak se otvaraju i mislim da će doći na dnevni red. Idemo dalje.

Nenad Vulović: Da, Nenad Vulović iz Foneta. Koleginica iz RTS-a me je inspirisala da se javim, na njeno drugo izlaganje. Mislim da je jako važno ono o čemu je ona govorila da se u regionu prikazuju emisije o zločinima i s druge strane. Mislim da je jako dobra i ta inicijativa da se dozvole snimanja suđenja za ratne zločine i za organizovani kriminal i da se to emituje. Uz sve kritike javnom servisu ja mislim da javni servis u Srbiji, ja ne mogu da pričam o javnom servisu u Hrvatskoj, ne zbog toga što ga ja ne gledam nego zbog toga što ja u Hrvatskoj ne živim, ne volim da kritikujem televizije u drugim zemljama, mislim da je Radio televizija Srbije ili javni medijski servis, kako hoćete, emitovao i priloge i filmove o zločinima na ovom prostoru. Ali, s druge strane ja pripadam toj generaciji koja je rođena 90-tih godina i koja je u vreme

recimo genocida u Srebrenici, kada sam imao 14 godina, ja o tim stvarima nisam znao i mislim da je jako važno formiranje ovakve Komisije da bi ljudima koji su rođeni tokom 90-tih godina i koji o ratu zaista ništa nisu znali, vrlo važno da se utvrde činjenice i zbog toga je jako važno da se, ne znam, televizijski filmovi, prenosi suđenja emituju, ne znam, ili na javnim servisima, na privatnim televizijama, ja mislim da postoji interes privatnih televizija u ovoj zemlji da se prenose takve stvari. Ne znam kakva je situacija u Hrvatskoj. Za ovde sam potpuno siguran da interes za takve stvari postoji i da je to jako važno. Ja podržavam tu inicijativu. To je to, neću da dužim pošto se ide na ručak.

Boro Lazukić: Samo da ne budem pogrešno shvaćen. Kada sam odreo na ideju da javni servisi budu ti koji će dobrim delom nositi ovu priču, nisam bio protiv ideje nego naprosto u strahu od one konstatacije na samom početku da ceo ovaj posao moramo krenuti bez ikakve podrške i logistike države, a izvinjavam se, javni servisi su još uvek deo državne nomenklature, da ne kažem više političke i partijske. Dakle tu je negde moj strah od javnog servisa. S druge strane, nemojte zaboraviti da još nije vreme za javne prenose, barem kada su suđenja u regionima u pitanju. Drugi je ambijent Haga kada svedok malo slobodnije dođe i kaže ono što ima da kaže. Znae, kad biste ovde rekli da je javni prenos, pitanje koliko bi svedoka došlo na suđenje. Treba imati sve te neke okolnosti u vidu, čisto da bismo bili negde u realnijem ambijentu onoga gde smo, a želimo nešto da uradimo.

Eugen Jakovčić: Ozbiljna problematika i traži velike zapravo mogućnosti od strane samih novinara, a o urednicima da i ne govorimo. Nataša, kratko.

Nataša Kandić: Boro Lazukić je izneo jednu činjenicu o kojoj moramo da vodimo računa kad govorimo o toj Komisiji za utvrđivanje činjenica. Presuda *Škorpionima* pred Većem za ratne zločine je donela jedan težak, užasan falsifikat. Tom presudom je pokušano da se sudskim putem da legitimitet zvaničnom stavu Srbije u odnosu na događaje u Srebrenici. I presuda Međunarodnog suda pravde sadrži takođe taj jedan falsifikat u činjenicama. Ali ono što mi možemo tom Komisijom... Pazite, šta se dogodilo sa *Škorpionima*. Sud je u presudi utvrdio da nema dokaza da su žrtve dovedene, one koje su streljane, iz Srebrenice. I pored toga što su majke, sestre njihove svedočile, govorile o tom poslednjem trenutku sa onima koji su posle toga ubijeni. I naravno, srpski zvanični stav je pred tim Sudom i od strane tog Suda dobio potpunu potvrdu da policija Republike Srbije nije učesvovala u tom zločinu, a to što su *Škorpioni* stavljali oznake policije Republike Srbije, pa to je bilo da bi se ulio moral borcima Vojske Republike Srpske na terenu. Ali mi ćemo ovom komisijom izneti sve te činjenice, znači ostaće to. I što kažu majke onih streljanih ljudi i onih mladića, i njihove sestre, šta kažu u poslednjem trenutku i to je nešto čini mi se značajno, mi moramo naći način da ispavimo te falsifikate. Događaće se još... Doduše taj Sud nije sporio da se to dogodilo ali je što se tiče odbrane državne odgovornosti u tome koristio sud i uspeo u tome, a ova eventualna komisija, ona stvarno može da iznese sve te činjenice i da omogući jedno pravilno zaključivanje koje jednog dana može da dovede i do revizije presude.

Nicu Ciobanu: Nicu Ciobanu, iz Pančeva. Novinsko izdavačka ustanova *Libertatea* koja postoji 60 godina, objavljuje na rumunskom jeziku, svakako da će podržati inicijativu za osnivanje Regionalne komisije za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima, da ne pogrešim. Mislim da... naravno, ja sam shvatio kolegicu, ali nije samo obaveza javnog servisa da govori o ratnim

zločinima. Mi jedan zločin, mislim da ne treba da prođe a da ne bude osuđen jer inače ćemo postati saučesnici svega toga što je bilo na ovom prostoru. *Libertatea* je recimo, ja sam uzeo kao reper 2005. godinu, bila je 11. jula u Srebrenici, pisali smo o problemu Srebrenice, u više nastavaka, pisali smo čak o onome što se desilo među nama, među rumunskim življem, u Torku u Begejcima je postojao logor, koncentracioni logor za Hrvate, mi smo o tome pisali. Naravno, ono što je redovno, o suđenju u Hagu, svakako ali govorim o ovim malo krupnijim detaljima. Mislim da nepriznavanje sopstvene krivice odnosno krivice koja se desila kod nas i od strane, hajde da kažem u Srbiji u odnosu na pripadnike drugih nacionalnih entiteta, zajednica, to može samo da generira posle toga u još veći problem. Ono što se dešava danas, što se desilo 90-tih godina to je naravno posledica onoga što je bilo 40-tih godina, što se nije pisalo i nije govorilo o tome. Čak šta više sam razmišljao tome da li je moguće da paralelno, mada je to jako obimno, bude paralelan proces Komisije za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima u vreme Drugog svetskog rata, koleginica Gizella je takođe spomenula 500.000 Nemaca kojih je bilo ovde, baš na ovim prostorima Vojvodine, naravno i drugim, na prostoru bivše Jugoslavije. To je jako obimno da se to radi ali možda je to potrebno u nekom paralelnom procesu.

Eugen Jakovčić: U Hrvatskoj je ta priča još uvek aktuelna. S Jasenovcem, Blajburgom, to je... Imali ste prije dva tjedna, ispričavam se što vas prekidam, da, ali smo imali zapravo raspravu, nas nekoliko. Kolega Latin je zapravo htio, pa i kad je bila Latinica, u tom smo... na neki način dobiti povratnu informaciju ali dobro je da o tome pričamo jer time dajemo njemu podršku i stvaramo žrtvu i onda smo došli, i mislim da je bio dobar zaključak, negdje bih volio i vama dati tu informaciju, a to je da smo došli do zaključka sa svim ljudima bez obzira slažu li se ili ne slažu s tim pjevačem, njegovim pjesmama, da se o tome treba govoriti. Da je najgore zapravo da se o tome šuti i da svi uđemo u neakve svoje tabore i da se gledamo preko, naprosto o tim stvarima se treba govoriti. Treba raditi emisije, treba otvarati zapravo i to je zapravo možda ključna poruka.

Nicu Ciobanu: Kalezić na početku piše, pita kako da pridobijemo medije. Mislim da uopšte se ne treba pitati o tome zato što je to stvar naše savesti, naše etike, možda pravde prema žrtvama, bez obzira s koje strane su te žrtve bile. To je na kraju krajeva jedna naša civilizacijska potreba, moramo to tako shvatiti. Mediji jesu odgovorni, neki su bili, ali takođe mediji su ti koji moraju ispraviti te greške. Naravno, Nezavisno društvo novinara Vojvodine, oni su na čelu toga u tom medijskom prostoru kod nas. *Libertatea* je recimo objavila, u Somboru su 2005. godine imali tribinu o ratnim zločinima i medijima, tada smo to objavili i pisali smo o tome. Mi smo ti koji moramo da ispravimo neke greške u medijima. Naravno, nismo mi napravili te greške, kao što su i političari krivi za ono što je bilo na ovom prostoru ali oni neće verovatno nikad ispraviti svoje greške. Na žalost. O REKOM-u sam hteo da govorim. Ja sam hteo da predložim, čuo sam da je u Sarajevu to predloženo da se pokrene možda publikacija jedna, mesečna, da li sajt gde bismo mi imali pristupa, gde bismo... Evo ja prvi put držim u rukama zbornik tekstova ali vidim da ima i *copyright* ovde, ali mi možemo preuzeti tekstove odavde? Pa vidim, pošto je *copyright* to treba pitati i gde bismo, recimo *Libertatea* bi sigurno dala pola stranice ili celu stranicu, posvetila toj problematici, utvrđivanju činjenica o ratnim zločinima, svakako. Sad je pitanje ko bi trebao da osniva... Molim?

Eugen Jakovčić: Imamo Perine novine, ja Dinkove tekstove čitam na web-u. Mislim kako bih vam rekao, to je sad mjesto gde se okupljaju stavovi različitih novinara, novinara koji su ostali bez svojim matičnih redakcija, ali evo govorim sad o Perinom...

Nicu Ciobanu: Pa dobro, REKOM još nije osnovan, ovo je inicijativa za osnivanje REKOM-a. Da li treba da bude uključena država, parlament? Plašim se jer, govorim sad o Srbiji, kako da bude uključen i da imamo podršku parlamenta koji nije u stanju da reši već nekoliko godina Haški problem. Da li će oni biti iskreni prema REKOM-u? Ja verovatno... Možda treba naći i rešenje u drugom pravcu. Imamo, u Srbiji ja mislim da ima ljudi koji, na kraju krajeva, ne na kraju, Fond za humanitarno pravo, Helsinški odbor za ljudska prava, ima, sigurno da ima pojedinaca, ima snage koje mogu da pokrenu osnivanje REKOM-a. A možda ja nisam... možda treba tražiti podršku u nekoj međunarodnoj fondaciji pre nego u parlamentu ili u državi Srbiji. Na žalost o ovakvom vremenu ja mislim...

Dinko Gruhonjić: Evo, da pročitam smo jednu poruku, upravo je stigla. „Postavljen je ručak, da se ne hladi“.

Eugen Jakovčić: Evo, imamo još jednu rečenicu.

Nicu Ciobanu: REKOM je zamišljena kao regionalna organizacija, što je jako pozitivno, čiji delovi ili kako će se već zvati, filijale ili departmani, u Srbiji mogu pomognuti one i saradivati sa onima u Hrvatskoj i obrnuto. Ono što je potrebno ovde moraće tamo pronaći. Mislim da je... No, da rezimiram. Novinsko izdavačka ustanova *Libertatea* podržava i podržaće osnivanje REKOM-a.

Dinko Gruhonjić: U 17.30 se vraćamo.

(Pauza)

Dinko Gruhonjić: Izjava o pristupanju, dakle možete da je potpišete u ime medija ako imate ovlašćenje, odnosno udruženja, ili kao pojedinci. Dakle ove izjave, hvala svima koji potpišu, naravno možete upoznati i druge kolege s tim i ukoliko bude još zainteresovanih možete poslati. Dakle idu na adresu Fonda za humanitarno pravo ili na adresu Nezavisnog društva novinara Vojvodine ovde, što se Srbije tiče. Dobro, nastavljamo, posle ručka je uvek malo teže ali mislim da je ovaj prvi deo rasprave bio prilično zanimljiv. Ja se izvinjavam ako sam u nekim momentima izgledao nervozno pošto sam zaključio da sam polazio na žalost iz svog ugla zato što ja učestvujem u ovoj inicijativi već duže vreme, pa pokušavam neprestano, kažem pomalo nervozno da insistiram na konkretnim predlozima. Na žalost ovo su tek prve konsultacije sa novinarima u Srbiji i ja sam očigledno u nekim momentima bio zaboravio na to, te ako sam nekog povredio, dugujem mu izvinjenje. U svakom slučaju sada bismo u narednih recimo sat vremena nastavili sa diskusijom, imamo već prijavljene sledeće diskutante. Ja bih ipak, sada potpuno smireno zamolio znači da probamo da se fokusiramo, pre svega na pitanje koji su to praktični i mogući načini da se mediji u Srbiji i Vojvodini maksimalno uključe, dakle u promovisanje ideje [o osnivanju] Regionalne komisije za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima i koji su to problemi i kako prevazići te probleme. Eto, to je to. Kolega, ostali smo mu dužni iz prvog dela.

Nenad Živadinović: Nenad Živadinović, Televizija Kragujevac. Mislim da je odlična ideja i praktično javni servis ima obavezu da se uključi u realizaciju nekog ovakvog projekta s tim što ne znam koliko bi bilo delotvorno prenositi suđenja jer to zna kod nas da izazove kontraefekte. Mislim da je mnogo efektivnija priča žrtava. Sad samo treba naći način kako te priče prezentovati javnosti, a da to izazove one efekte koje zapravo i želimo. Ali u ovoj fazi kada je cela priča praktično u začetku, dok koalicija još nije ni oformljena, mislim da bi dobro bilo krenuti po Srbiji sa nekim tribinama, nekim pričama, barem u onim mestima gde ima prostora i gde može da se očekuje da će mediji to propratiti i objaviti. Na neki način da krenemo da pripremamo teren za neke kasnije priloge, emisije i sve ono što ćemo ponuditi gledaocima. Konkretno za Kragujevac, za moju kuću mogu da tvrdim, a pretpostavljam da bi druge dve televizijske kuće rado ispratile neku tribinu koja bi se bavila ovakvim problemima. Ne bih da dužim, toliko.

Dinko Gruhonjić: OK, ovo je čini mi se jedan potpuno novi predlog koji do sada nismo imali, a koji je vredan pažnje. Održavanje tribina, je li, po Srbiji, upravo na temu o kojoj danas govorimo. Koleginica Perković.

Jelena Perković: Podržavam formiranje Komisije za utvrđivanje činjenica jer je to jedini siguran institucionalni oblik koji nam može pružiti relevantne podatke. Bez toga krenuti u neku priču prilično je riskantno za medije. Znači potrebno je jedno mesto, a to je ta Komisija koja će biti izvor sigurnih podataka na osnovu kojih mediji mogu da istražuju. Ja nisam zagovornica, baš ono, biti slobodan strelac u takvoj priči, međutim i zbog toga što sam žena, pa se ne usuđujem, malo me strah, to treba svi da znamo da to nije jednostavno, da je to skopčano i sa kako da kažem, mogućnom ugroženošću fizičkom a i naravno pitanje karijere i svega, mislim karijere, posla, na to sam mislila, može da bude veoma sklizak teren. Slažem se sa kolegom, mislim da je jedan od načina da na površinu znači veoma kvalifikovano, sigurno i argumentovano u javnost izađu podaci vezani za zločine na ovom terenu, koji su činjeni i s jedne i s druge strane, jesu upravo te tribine koje mediji prate u tehničkom smislu, moraju da ih prate u tehničkom smislu ali se onda i u sadržajnom čitaocima pružaju podaci koji recimo ne izlaze svaki dan u javnost, to je prvo. Mi ovde pričamo o javnom servisu, možda mene pamćenje izdaje ali koliko ja znam, prema Zakonu o radiodifuznoj organizaciji javni servis je dužan da u strukturi svog programa ima određeni procenat nezavisne produkcije. Mislim da neke kolege to bolje... I ta nezavisna produkcija je kako da kažem, pretpostavljam otvorena grupacijama i ljudima koji rade nezavisnu produkciju, mislim da je to takođe jedan od puteva, veoma legitiman jer ako ne bi pristali onda možemo da se pozovemo na Zakon, jel' tako. Znači trebalo bi razmišljati o osmišljenim serijalima koji bi se bavili tim problemom, a naravno pod uslovom da se ova komisija na regionalnom [nivou] oformi, da počne da radi, da da sigurne podatke. I naravno da treba investirati, mislim finansijski u takve serijale i naravno praviti kampanje. Mi vrlo dobro znamo, nije primereno poređenje i molim vas da mi to ne uzmete za zlo, da mi neko tu ne replicira ali vi se sećate poslednjih, poslednje dve, tri godine, recimo u medijima Srbije su vođene kampanje protiv nasilja i porodici. I da su te kampanje dale značajan rezultat. Mislim da bi možda trebalo razmišljati o takvom modelu, mada je to mnogo osetljivije govoriti o zločinima na teritoriji čitavog Balkana ili recimo tog regiona. Nije jednostavna stvar kao nasilje u porodici ali treba razmišljati. I naravno, ovi kontakti koje vi imate sa nama kao poslenici u medijima mnogo znače jer će se nama izoštriti fokus kada budu recimo stizale informacije o njenom formiranju i o radu i verovatno će znači opet ona i u tehničkom smislu doći na dnevni red nas koji radimo u medijima.

Skrenuće nam pažnju takve informacije, recimo da li će one biti agencijski članci ili ćemo zbilja možda potražiti portal da vidimo šta se radi, koji su to podaci, koji su to novinari. Mislim da kada su u pitanju mediji znači produkciju ustanoviti, voditi kampanje i imati kontakt sa medijima kroz tribine. Nije to jednostavno, ja to znam i to je veliki posao, velika je je to teritorija, osjetljive su, izuzetno osjetljive stvari ali svakako da mora da se pomogne. Ja se slažem sa gospođom Tamarom da smo mi pomalo i indolentni, da, i da je ona to poprilično solidno skenirala naše stanje, mada je i Nataša u pravu, to ne sme da nas obeshrabri. Ta navika na zločin da ovde, nemojmo zaboraviti, ne samo iz poslednjeg rata nego i u prethodnim ratovima da zločini ostaju nekažnjeni ili ih pravda stiže kroz 50 godina. Bojim se da kad ovog puta ne uradimo nešto da će, ne znam ko je tu rekao da je velika verovatnoća da će se oni ponoviti da li u širem ili užem regionu ali je to... to je strašno.

Jelena Stevančević: Dobar dan svima. Ja da se predstavim pošto nisam vaš kolega, ja sam Jelena Stevančević, radim u Misiji OEBS-a u Beogradu i prosto sam htela samo da se nadovežem na ovo što je Goca još pre, puno pre ručka pomenula i što je sada koleginica, moja imenjakinja rekla u vezi tih tribina i same transparentnosti procesa. Pre svega ovaj Gocin deo priče, transparentnosti suđenja za ratne zločine. Misija OEBS-a u okviru svog mandata ima i taj program pomoći i pravosudnim i svim ostalim institucijama koje se na bilo koji način bave ratnim zločinima i u okviru tog programa je pre dve godine i više, zapravo u martu 2006. godine održana jedna ambiciozno zamišljena i vrlo velika konferencija sa naslovom *Transparentnost suđenja za ratne zločine*. Ona je bila regionalnog karaktera, bile su kolege, stručnjaci, ljudi, kako god hoćete iz Bosne i iz Hrvatske, takođe su bili pozvani i ljudi iz Haškog tribunala koji su prisustvovali konferenciji. Svi su izneli neka svoja iskustva i ideje i probleme kako to kod njih izgleda transparentnost u najširem smislu suđenja za ratne zločine. Nama je neka početna ideja tu bila da sednemo i da porazgovaramo na koji način bi ta suđenja koja se odvijaju i u Tribunalu i u regionu učinili vidljivijim za javnost. Naravno da je jedna od prvih ideja bila to da se ta suđenja prenose jer su se prenosila neka Haška, pa smo kažem onda gledali kako to rade ljudi u regionu, u Bosni i u Hrvatskoj, bili su sudije, tužioci i novinari i pošto je Misija na sebe preuzela taj organizacioni deo i zajedno sa Incijativom mladih za ljudska prava smo pozivali razne učesnike, pozvali smo 32 glavna i odgovorna urednika medija uglavnom iz Beograda jer je to bila jednodnevna konferencija ali bilo je i nekih lokalnih medija takođe koji su bili uključeni u celu priču. Uglavnom smo dobili potvrde da će se urednici pojaviti, čak smo i hvaljeni kako je to vrlo interesantno, postoji nekakvo zanimanje ali ljudi ne znaju kako to da prezentuju i tako dalje. E pa od 32 glavna i odgovorna urednika pojavio se... Goco, pomoz mi, kako se zvao zamenik urednika Informativnog programa, znači jedan jedini. Zamenik? I mi jednostavno nismo imali s kim da razgovaramo o tome kako da mi to uradimo. Ja se pre svega kao pravni savetnik, moram da se složim sa ovim, neko je to rekao da ne možete ni da puštate suđenja svaki dan po ceo dan naravno. S druge strane imate problem i svedoka i bezbednosti, tu neku priču, da ne ulazimo sada u te detalje krivične procedure. Ali naša ideja zapravo je bila da sednemo i da porazgovaramo kako to da izvedo. Pa su bile recimo ideje da se rade neki sažeci, pa se naravno pojavio problem ko je ovlašćen da ceni šta je važno, a šta nije važno u nekom sudskom postupku, ko će to da radi, kako će to da radi, ko će da procenjuje da li je neki svedok važan ili nije važan, da li će to da ugrozi svedokovu bezbednost ili njegove porodice ili nekog na kog je ukazao i tako dalje, da ne širim sad priču na taj pravni teren. Ali hoću da vam kažem da smo zaista bili, Nataša će da me razume i neće da me kritikuje da sad širim defetizam ali na kraju dana smo seli, onako smo se pogledali svi, prilično tužno i pesimistički jer kako sad da mi to

uradimo, znate mi ne možemo nikoga da nateramo da prenosi ta suđenja, da intervjuiše žrtve, oštećene, svedoke, na kraju da ih čeka ne znam, ispred zgrade. Nije problem u novinarima. Puno vas poznajem koji se trude da rade svoj posao i radi ga jako dobro ali na kraju mi dobijemo informaciju da je urednik rekao to nije važno, nije zanimljivo, nije za crnu hroniku. Kako ono beše „pa mi smo mislili da će tu da bude tuče“... baš je sve bilo u redu, pa kao to nije interesantno, pa prosto nećemo pustiti. Ja evo, Misija OEBS-a podržava ovu inicijativu Koalicije za REKOM i uopšte samu ideju o osnivanju komisije kako god da se ona bude zvala jednog dana ali hajte malo, ja bih sada volela da se umešam i u suštinu današnje priče, da čujem i neku vašu ideju, kako vi možete da prinudite urednika, mislim ne znam ali eto, prosto iznutra, šta treba da uradite da biste objasnili tom nekom uredniku koji je postavljen kako je postavljen, da ne otvaramo tu priču, da objavi to nešto što je važno.

Aleksandar Trifunović: Ja se izvinjavam, da samo reagujem u jednom dijelu koji se tiče... Rekli ste 32 urednika, a nije se pojavila jedna osoba jel'? Tako nešto?

Jelena Stevančević: Zamenik jednog urednika.

Aleksandar Trifunović: Samo jedna osoba, da, to sam i shvatio.

Jelena Stevačević: Ne, pojavilo se puno novinara ali nama... mi smo sa novinarima već utvrdili da nije problem u novinarima...

Aleksandar Trifunović: Htio sam zato što ste u drugom dijelu rekli kako prinuditi, mislim nećemo o tome pričati, ja mislim da je to veoma loše organizovana konferencija ali u nekim segmentima moramo voditi računa šta u stvari mi želimo da postignemo i ovim skupom gdje mi sad sjedimo, da odemo odavde i da kažemo, čekaj, došli smo i stvarno je bilo koristi ovaj dan cijeli što smo proveli na Fruškoj Gori. Nema prinude. Urednik mora da... ne, ne shvatam, shvatam, nisam vas drugačije ni razumeo. Jednostavno mora se razumeti da javnost na neki način, odnosno vlasnici medija pritišću te svoje urednike na ovaj ili onaj način. Javni servis ima određenu obavezu zato što mi plaćamo pretplatu i najodgovorniji je za tu vrstu tumačenja. Privatni mediji nemaju ama baš nikavu obavezu da pričaju o ratnim zločinima. Nemaju nikavu, možda neku moralnu ali i to je upitno. Recimo Pink je najgledanija televizija u Bosni i Hercegovini. Međunarodna zajednica, to sam čuo nedavno, o tom se samo pričalo, pomogla je ulazak Pinka u Bosnu i Hercegovinu. Nikad riječi nije bilo o ratnim zločinima na Pinku. Hoću da kažem da mora se pripremiti teren, mora postojati jedna velika kampanja, zašto je bitno da se o ovome govori i onda će tih 32 urednika biti sramota da se tu nisu pojavili. Kakvu posledicu mogu podnositi ti urednici da je u novinama izašao dan posle članak da se niko od njih nije pojavio? Nikakvu. Zašto? Zato što je opšte rasploženje u javnosti takvo da se ne treba pričati o ratnim zločinima. A što se tiče... i Bosna i Hercegovina ima nesrećan pimer kako to ide sa tim saopštenjima. Ona su po meni najveći problem u suočavanju sa prošlošću Bosne i Hercegovine. Šta se dešava? Imate pres službu suda koja napiše jedan kratak tekst o suđenju tog dana i na primer kaže „NN osoba je pobila u tom mjestu 30 ljudi, silovala 20 žena“ i ovi to objave, potpuno. Bez ikakvog ulaska u suštinu priče šta su to ovi ljudi uradili, ko im je naredio, koje su okolnosti pod kojima sa taj zločin desio. Znači novinari kažu mi prenosimo, sud kaže mi smo rekli novinarima šta se desilo i zatvorio se krug, a da u suštini u ni jednom momentu nismo došli do suštine da je to ratni zločin sa kojim društvo treba da se suoči. Mislim samo da u tom

kontekstu nemojte očekivati da ćete na idućoj konferenciji imati i jednog urednika. Znači mora se pripremiti skup. Ovo je recimo Dinko dobro organizovan skup, ja to moram da primjetim ali pretpostavljam da se pojedinačno razgovaralo sa najvećim brojem osoba ovde, bar mi se čini tako. Znači suština je da se svi mi malo moramo potruditi. Znači, da se potrudimo, da na neki način iako ne možemo da se održi skup, ako svi ti urednici neće doći, nemojmo ga održati, hajmo to pomeriti, razumete me.

Jelena Stevančević: Da repliciram kratko. Mi smo shvatili da smo preambiciozno krenuli. Godinu dana je rađena neka analiza, naša partnerska organizacija je poslala ljude na teren i rađena je analiza kako se to radi kako da kažem i u zemljama u regionu i kako je u Tribunalu uopšte krenulo sa tom pričom, da li se prenosi Sense agencija koja prenosi ta suđenja odnosno preko koje ide prenos i jeste u principu u pravu kad kažete da je bilo greške. Mi smo mislili da smo se razumeli. Jer pričajući sa ljudima koji izveštavaju sa suđenja, sa ljudima koji se bave tom temom, evo kao što Goca klima glavom kad pričamo o tome, mi smo se jako lepo složili, a onda smo pokušali prosto i prošli kako smo prošli da porazgovaramo sa onima na koje nam je ukazano da prave problem u celoj priči. Da vidimo šta mi tu možemo da uradimo jer kao međunarodna organizacija, Srbija je članica, zemlja članica OEBS-a i tako dalje, znači imali smo čak i neku političku podršku i podršku iz pravosuđa jer je u tom trenutku postojala radna grupa koja je radila na donošenju novog Zakona o ratnim zločinima, da ne širim priču i podržane i od Vrhovnog suda i od strane Tužilaštva, kao što je Goca rekla, i predsednika Beogradskog okružnog suda pred kojim se sada suđenja dešavaju. Oni su svi podržali tu ideju i ostalo je samo da se sa tim ljudima koji se sa te medijske strane pitaju šta treba da se uradi, šta može da se uradi, mi smo jednostavno se dogovorili, hajte sada da se dogovorimo. Međutim nikakvog odgovora nije bilo. Kažem to je bilo pre dve i po godine, u međuvremenu se ništa nije dešavalo jer upravo da se opet vratim na taj glagol prinuditi, ne možemo mi nikog da prinudimo.

Nenad Živadinović: Mogu li samo ja, zato što nismo izgleda do kraja... kakve su vrste tribine na koje sam ja mislio. Znači ne tribine tipa da se razgovara sa novinarima ili nekim drugim zanimanjima, osobama drugih zanimanja koje želite da uključite u ovu priču nego jednostavno da se obraća javnosti, a da mediji budu pozvani da te stavove, te priče, tu suštinu prenesu kako bi što širi krug gledalaca, ljudi, bio upoznat sa pričom i sa idejom.

Bogdan Ivanišević: Samo kratko povodom onoga što je Jelena rekla. Moje razumevanje inicijative je da bi REKOM kada postane realnost, da bi deo paketa osnivanja bio da vlade preuzimaju na sebe obavezu da putem javnih servisa omoguće da javnost sluša javno ta svedočenja. Da li bi to bilo u formi radio prenosa kao što je, koliko razumem Marijanu bio slučaj u Južnoafričkoj Republici ili u formi nekih televizijskih prenosa ili sažetaka televizijskih prenosa ali to bi bio deo paketa bez čega verovatno cela ideja ne bi imala puni smisao. I to dakle u tom smislu ne prinuda, vlade bi se obavezale na to kao deo tog celog pregovaračkog procesa koji vodi do osnivanja komisije jer to je čisto, da budemo sasvim sigurni, da se slažemo oko toga, to bi bilo zvanično telo, to ne bi bila nevladina komisija. I kao takva vlada preuzima obavezu, ne vlada nego vlade u regionu pošto se radi o regionalnom telu, preuzimaju obavezu za ispunjavanje, preuzimaju obavezu za rad Komisije. Deo toga bi bilo i prenošenje tih svedočenja u elektronskim medijima pošto su svedočenja... dakle jedan aspekt rada komisije je prikupljanje činjenica, sistematizovanje već postojećih činjenica i tako dalje. Drugi, jednako važan deo su javna saslušanja. Slušanja? OK zbog termina saslušanja koji ima neku policijsku konotaciju.

Tako da, samo sam prosto hteo na to da ukažem zato što je generalno danas bilo u nekoliko izlaganja izražena skepsa, potpuno osnovano u vezi toga koliko je javnost, koliko su vlasti zainteresovane da se uopšte govori i sluša o ratnim zločinima. E pa ovde ideja sa REKOM-om je da vlasti budu zainteresovane kao deo celog projekta.

Dinko Gruhonjić: Mislim da se isplati da ponovimo još jednom. Naš cilj jeste da kao koalicija nevladinih organizacija i pojedinaca zapravo stvorimo takvu atmosferu u javnosti u kojoj će biti moguće skupiti milion potpisa na peticiju. Dakle to sad zvuči kao naučna fantastika, jel' tako? Isključivo zato što kao ideja još uvek nije dovoljno artikulisana. Posle toga dakle, sa tih milion potpisa i sa dovoljno osnaženom Koalicijom kroz javno zagovaranje i javni pritisak u čemu je nezaobilazna uloga medija, ideja je da ta Koalicija ide i pred vlade i pred šefove država i da od njih traži da preuzmu odgovornost za formiranje te komisije i da formiraju komisiju na najvišem nivou. Dakle u regionu, na nivou vlada i na nivou šefova država. Dakle da oni budu ti koji će stajati iza te komisije. Ovo sve što sada pričamo je priča kako stići do toga, kako stići do kreiranja takve atmosfere da je to uopšte moguće, dakle da je moguće skupiti milion potpisa. Kolega Zlatko.

Zlatko Romić: Ja na svu sreću nisam upoznat sa toliko detalja o ratnim zločinima kao što su mnogi ili barem jedan deo ovde prisutnih ljudi ali na žalost upoznat sam preko pisanja drugih, pre svega perko Ferala kojeg na žalost niko, mislim na žalost sviju nas verovatno, kojeg više ne možemo čitati, i preko Helsinške povelje. Međutim ja se duboko slažem sa gospođom Kaliternom u najvećem delu. Pre svega mislim da je potrebno raščistiti u svojim redovima, znači sami sa sobom. Nisu ni svi novinari isti, zapravo mislim da je mnogo manji broj novinara koji, evo mi smo čak i žrtvovali neko vreme da dođemo subotom i tako, nisam siguran da bi najveći deo novinara prihvatio ovako nešto, uvek je lepše otići na modnu reviju ili na nekakav prijem ili biti vitez švedskog stola bilo gde. Tako da mislim da pre svega, s obzirom da lustracija nije urađena, a davno je trebala biti urađena, i u jednom i u drugom udruženju novinara kao članovi se pojavljuju oni koji su naneli mnogo, mnogo propagandnih, ratnih propagandnih tekstova, priloga i tako dalje, ja sam u razgovoru sa gospođom Natašom Kandić i rekao da ću predložiti, ovo nije usko vezana tema ali u širem kontekstu mislim da jeste i da se uklapa u nju, da bi Koalicija ili REKOM ili kako god se bude zvala, doslovce svakodnevno trebala vršiti pritisak na državne institucije, pre svega mislim na instituciju javnog tužioca za svaki izgovoreni ili napisani govor mržnje. Svakog dana bi javni tužilac mogao reagovati po svojoj službenoj dužnosti zbog tekstova koji se objave u Pečatu, Kuriru, u Gazeti, ja ne znam kako se zovu sve te novine ili nakon emisija *Marko Janković Šou* i mislim da bi ovakva organizacija kakva je REKOM, ukoliko bude formirana, svakodnevno, doslovce dok ne dosadi javnom tužiocu bi naravno trebala skretati pažnju javnosti da to radi, a da recimo državne institucije, u ovom slučaju imenovao sam koga, ne reaguju.

Miomirka Mila Melank: Pa Dinko, ti si maloprije u stvari skrenuo fokus na tu stvar o kojoj mi pričamo. Mi dakle danas treba da malo damo predloga i definišemo na koji način bismo tu kampanju zagovaranja za osnivanje komisije mogli da organizujemo i da izložimo neke svoje ideje o tome i to je stvar o kojoj bismo mi sada u stvari trebali da razmislimo, pa da eventualno u nekom narednom periodu te predloge damo, a ovoga trenutka mi nećemo razgovarati samo o zločinima nego o stvaranju komisije koja će tek da te zločine izdefiniše i nekako se čini mi se svi bave temom predstavljanja zločina u javnosti. Ono čime treba da se bavimo sad na ovom

sastanku jeste ta kampanja zagovaranja i način na koji bismo u stvari tu komisiju doveli u fokus javnosti da se ona formira, a potom će komisija kroz svoje djelovanje, kroz svoj nekakav rad, formulirati šta su bili ti zločini, ko su zločinci, kako će se uopšte proces odvijati i ono što sada treba nekako da primimo k znanju jeste to da treba da razmišljamo o načinima. To jeste teško, neku temu društvenu postaviti u žižu medija, to se najlakše postiže tako što ćemo izazvati nekakav skandal i onda će ona biti u žiži javnosti ali je to u stvari pomicanje nekakvog fokusa javnosti na ozbiljne društvene teme kojim društvo treba da se bavi i to je uvijek jako teško. To će biti jedan veoma dugačak proces i veoma težak proces do formiranja komisije. Znači nama predstoji formiranje komisije i to je sada najteže, a sama priču o zločinima tek treba da bude naknadno proizvedena. Dakle mi možemo i na druge načine, ne samo pričom o zločinima da razgovaramo o komisiji, da je promoviramo na različite načine. O tome koliko je ona nužna i na koji način će doprinjeti rješavanju nekih problema u društvu, odličan je primjer Hrvatska. Eto šta se desilo kad se oni dakle nisu upoznali sa svojim zločinima, pošto niko za to nije odgovarao. Dakle mi treba da razgovaramo o jednom procesu sada, a ne o samim zločinima. To sam samo htjela da skrenem pažnju, da možda i nama treba nekog vremena da sada razmislimo o tom šta bi to moglo sve da se uradi, pa da ne znam, iskomuniciramo na nekakav drugačiji način, ne samo za ovim stolom. Jer je tema, iako smo o njoj godinama već obavješteni, je li, o ratnim zločinima, ipak o formiranju komisije kao jednom posebnom segmentu toga nismo baš tako dobro informisani i trebaće nam vremena da shvatimo na koji sve način možemo da promoviramo formiranje komisije.

Dinko Gruhonjić: Odlično. Pa mislim niko nije ni mislio, ovo je samo kao inicijalni sastanak. Ovo su prve konsultacije sa novinarima [u Srbiji], a ostaćemo u kontaktu. Mi smo razgovarali o mogućnosti dakle formiranja jedne *mailing* liste za početak, na kojoj će biti oni koji će dobijati sve informacije u vezi sa novostima koje se tiču konsultacija i regionalnih foruma i da barem na tom osnovnom nivou formiramo dakle kakvu takvu medijsku mrežu u regionu i da za početak makar, kako si rekao, šverceri, ko je citirao Puhovskog, na tom osnovnom nivou dakle imamo barem bazičnu informaciju o tome šta se dešava, odnosno da se priča neprestano drži u fokusu.

Nataša Kandić: Ja bih samo podvukla da su se ipak danas iskristalisala dva pitanja. Jedno je pitanje kampanje za osnivanje REKOM-a preko organizovanja ove Koalicije i pružanje podrške toj Koaliciji i stvaranja pozicije u kojoj će to postati tema, to čime se bavi i šta propagira i promovira ta Koalicija. Drugo, mi treba od samog početka kroz znači ovu Koaliciju da razgovaramo o tim preporukama, o tome šta će Koalicija sugerirati, predložiti vladama kao mandat rada. I danas je neko pomenuo tako da to nije, ne moramo i ne treba da razgovaramo, da navodimo da sada mi izigravamo istražnu komisiju, pa da otkrivamo, počnemo sa istragom ali moramo da govorimo o tome šta mi hoćemo da ta, šta mi kao Koalicija mislimo da treba a bude mandat REKOM-a i neko je pomenuo, čini mi se da je to bila Marijana, da ona misli da bi možda odgovarajuća komisija za naš slučaj mogla da bude Komisija za nestale. Ja mislim da o tome treba da razgovaramo i ja mislim da je pitanje nestalih, odnosno rješavanje sudbine nestalih vrlo važno i da ta komisija bi mogla na pitanju nestalih da zbilja istraži sudbinu preko otkrivanja masovnih grobnica i iznošenja na javnu scenu onih koji su odgovorni i za naredbe za masovne zločine i za skrivanje, i za uništavanje tragova. Tako da bi na pitanju nestalih komisija mogla da pokaže koliko je sposobna da istraži toliko prećutkivane zločine kao što su prisilni nestanci. Ali mislim da ta komisija mora da se bavi i drugim teškim i masovnim zločinima zato što se moraju razjasniti brojni zločini i suziti taj prostor za laži i za razne falsifikate i političke interpretacije.

Pa mislim da je i to jedno dobro polje da mi razmišljamo o tome, da vidimo... Ja nisam za to da mi ostavimo neko veliko polje slobode tom telu, pa da ono na kraju kaže, nećemo to, nećemo ovo, ostavićemo, evo bavićemo se samo na primer popisom ili utvrđivanjem činjenica o uništavanju kulturne, religijske imovine ili objekata. Ja mislim da je to toliko dobro istraženo u suđenjima Haškog tribunala da time Komisija, po mom mišljenju ne bi trebalo da se bavi jer ima toliko studija već o tome da je to, čini mi se najbolji, jedan od najboljih rezultata Haškog tribunala. Ali dajte da razmišljamo o tome, da li bi na primer, neko je danas spomenuo da bi dobar deo komesara trebalo da predlože nevladine organizacije. Ukoliko mi budemo imali više konkretnih preporuka, utoliko ćemo biti sposobniji, imati više moći da utičemo, a ne da prepustimo sve, da kažemo oni će odrediti, komisija će odrediti vrste i kategorije povreda, oni će odrediti geografske... oni će ovo. Mi moramo da budemo jaki, veoma stručni, kompetentni, da preporukama možemo da utičemo i da vršimo pritisak imajući vidu šta mi hoćemo. Hoćemo činjenice, hoćemo potpunu sliku o tome šta se dogodilo, hoćemo obrasce nasilja, hoćemo da vidimo, da nam te činjenice jasno pokažu i tu jednu institucionalnu odgovornost. Evo ja hoću da vas pozovem da razgovaramo o dva različita aspekta o tome, toj Koaliciji je potreban savet o tome, stručni savet o tome, kako da pitanje Koalicije, sadržaja rada Koalicije, onoga što zastupamo, te kampanje, kako da dovedemo da to bude relevantno pitanje za medije.

Ivana Jovanović: Ja ću samo jednu tezu, suziću taj okvir, pošto nisam se posebno pripremala, sad me inspirisala Nataša sa ovim, sa poslednjom svojom rečenicom. Ta komisija i svako to telo imaće neku svoju težinu za medije samo ukoliko u tom telu budu ljudi koji predstavljaju i koji su značajni za javnost, koji imaju neku težinu, da li svojim funkcijama ili svojom ličnošću, svojim integritetom, svojom nekom karijerom, uopšte nije bitno da li su to neki umetnici ili su vladini, vladin sektor ili ne znam, političari, ovi, oni ali svakako smatram da u toj komisiji treba da sede i jedni i drugi i mislim bez obzira na struku ali predstavnici vlasti bez sumnje. Zato što ono što kaže Tadić to za svakog ima težinu i svaki medij će to preneti bez obzira da li je Tadić danas sedeo sa, ne znam... da li će preneti neku poruku sa njegovog sastanka sa Robertom De Nirom ili ne znam, sa nekog sastanka vladine sednice ili ne znam čega već. Mislim, to ima najveću težinu za medije samo ukoliko tamo sede zaista kompetentni ljudi. Iza tih ljudi oni isto tako imaju moć da lobiraju, da se u onim drugim telima koja imaju neku snagu donose ključne odluke koje za takve komisije isto znače.

Nataša Kandić: Samo da dodam. Ovo pitanje ovlašćenja *supoena*, komisija bez toga neće imati nikakvu moć. Doduše mi unapred treba da razmišljamo o svim tim stvarima. Da komisija mora da ima moć da može da pozove Radeta Bulatovića, da mu naredi da on sve podatke o masovnim grobnicama mora da iznese.

Boro Lazukić: Nešto se iskristalisalo iz cele ove priče, što kaže Nataša. Kampanja. Mislim da bi možda u toj kampanji za početak trebalo krenuti od varijante, pre svega obraćanja upravo aktuelnim državnim nomenklaturama u svim zemljama regiona da se još jednom eksplicite, u stvari ne još jednom, zapravo po prvi put možda, eksplicite izjasne o karakteru rata. Zašto to kažem? Ne, ali to nam je dobar povod zato što će se otvoriti priča...

Dinko Gruhonjić: Znači da prvo zakuvamo, pa da se pojavimo kao potrebna komisija...

Boro Lazukić: Pa ne ali pomenuta je varijanta... dozvoli mi da završim, molim, ne govorim slučajno, da se izjasne o karakteru rata upravo ako već krećemo sa inicijativom utvrđivanja činjenica, ti znaš Nataša da je najviše spora bilo da li suditi po komandnoj odgovornosti ili ne. OK ako smo avanturisti u *Camel Trophy-ju* u tom ratu, ne stoji država, onda će svako pojedinačno da odgovara za zločin, a neće se vaditi na varijantu, ne ja sam izvršavao naređenja. Ako ide po komandnoj odgovornosti jasno je da država stoji iza toga. Prema tome kada dođemo do nekih odgovora, činjeničnih, u tom delu, mislim da će biti lakše krenuti dalje sa tim činjenicama. Jer ovako bežimo od realnosti, bežimo od onoga s čim moramo kad-tad da se suočimo.

Dinko Gruhonjić: E pa u tom pristupu i to što je na neki način i koleginka iz Bete rekla, nama kao ljudima iz medija je poznato da moramo da vodimo računa na koji način to može da postane događaj. Dakle REKOM, kako REKOM učiniti događajem, kako REKOM učiniti veću koju ćete bez puno ubeđivanja, odnosno bez ikavog ubeđivanja zapravo, ponuditi medijima kao nešto što je atraktivno. U vezi s ovim što si ti rekao ja se isto slažem sa idejom recimo da predstavnici Koalicije zapravo zatraže prijem kod šefova država regiona, šefova država i vlada, već u zavisnosti od toga ko ima jaču funkciju koju održava jer to onda jeste događaj i to je događaj koji već ima regionalni karakter. Znači ako nas primi Sanader ili Mesić u Hrvatskoj, ko će pre? Mesić. U Bosni možemo hvala Bogu da bismo ko će da nas primi.

Boro Lazukić: Idemo na varijantu skupljanja milion potpisa, vrlo ambiciozan projekat. Međutim mnogo manje ambiciozan za svaki region ponaosob je 100.000 potpisa koji barem ovde, po važećem Ustavu inicira vanrednu raspravu u Skupštini na zadatu temu. To ne treba isto smetnuti s uma jer inače skupljamo potpise, znači da svako regionalno može skupiti 100.000 potpisa, hajde da iskoristimo tih 100.000 potpisa pre nego što postanu zbir od milion. Imam pitanje za OEBS...

Dinko Gruhonjić: OEBS nas je napustio.

Bogdan Ivanišević: Mogu li samo oko 100.000 potpisa? Ja mislim da je pitanje Boro da li želimo da se ide u parlamentarne rasprave u svakoj od pet, šest, koliko već ima država ovde iz praktičnih razloga, jer ako se ostavi svakom parlamentu kao što je Marijana pomenula, koliko, 300 sati se diskutuje o toj ideji i o recimo tekstu koji bi makar načelno govorio o toj komisiji, onda će verovatno sve to produžiti proces za još nekoliko godina, a možda neće ni rezultirati. Mislim samo o nečemu o čemu vredi razmišljati, da li ići na parlamente ili na vlade, predsednike ali mislim da je to nešto što je ipak u nekoj kasnijoj fazi. Prvo treba prosto da ljudi čuju o toj ideji.

Boro Lazukić: Mislim da je prva faza jer mislim da će odmah odbiti inicijativu što nama otvara prostor dao bjasnimo zašto je potrebno raditi na ovakvom projektu.

Dinko Gruhonjić: Ja baš nisam siguran da će odbaciti tu inicijativu, pogotovo ako idemo, ako imamo ono, jasne targete. Pa dobro, možemo ići ako hoćete sada da pričamo onako kolokvijalno i na zicere, dakle možemo ići na Stipu Mesića. Pazite, njima su puna usta evropskih integracija. Jedan od uslova evropskih integracija jeste suočavanje sa prošlošću, omrznete reči istina i pomirenje, otvaranje javne debate o zločinima i tako dalje tako da nikom od njih nije politički

profitabilno da to odbiju. Ja kažem da to možda nije loša ideja i da se to uradi već sada kada Koalicija možda nije dovoljno jaka da bi se učinila jačom jer to je isto neka vrsta prilično jakog zagovaranja da ne upotrebim reč spinovanja ali u svakom slučaju vrlo efikasan način ukoliko je moguće dakle izlobirati susrete na najvišem nivou, Nataše Kandić recimo, Mirsada Tokače i Vesne Teršelič, na primer onda je to apsolutno vest koja zaslužuje da bude plasirana u prvih pet minuta Dnevnika, na prvim stranicama novina i onda imamo neki štof od kojeg možemo dalje da...

Boro Lazukić: A nama daje argument zašto uopšte idemo sa akcijom.

Dinko Gruhonjić: Tako je, tako je.

Nataša Kandić: Evo samo, htela bih da nekako odmah odgovaramo na ono što... Ja mislim da bismo mi samo sebe ukopali kada bismo krenuli s tim da sada najpre da se odredi karakter rata. Pogotovo, to bi bilo... ne bismo više uopšte imali prostora za ovakvu inicijativu. Vi svi znate koji to stav ide iz Srbije. Stalno se govori o nekom građanskom ratu iako s tim nema veze. Mi koji smo uključeni u ta suđenja za ratne zločine, mi reagujemo na svaku tu optužnicu odavde gde se ti oružani sukobi kvalifikuju kao neki građanski rat ali je to taj srpski odnos prema onome. Dajte da izbegnemo ono što može da nas ukopa. Koristićemo terminologiju Haškog tribunala, bićemo na ravni međunarodnog prava što se tiče toga. Naravno da Hrvatska neće da prihvati ništa dugo nego da je imala odbrambeni rat. Naravno da Bosna, Federacija neće da prihvati ništa drugo nego da je imala odbrambeni rat. Ne upuštajmo se u nešto što će da nas potpuno ukopa. Drugo...

Boro Lazukić: Nisam insistirao na tome da našom inicijativom tražimo da se dođe do nekakvog zajedničkog definisanja karaktera rata. Upravo to da dobijemo tri odgovora. To je poeta.

Nataša Kandić: Ne treba nam to. Pa to znamo, pa to imamo svuda u medijima. Ostanimo na ravni međunarodnog prava i to je...

Boro Lazukić: Hajde da napravimo anketu u javnosti da li znamo. Da se kladimo da građani ne znaju.

Nataša Kandić: Svi će da kažu to je bio građanski rat ovde. Pa molim vas šta ćemo onda? Zar će Sarajevo da prihvati, zar će Hrvatska da prihvati da je to bio građanski rat? Mislim da je to opasan teren i to je zatvaranje vrata ovoj inicijativi. A što se tiče toga da li otvaranje parlamentarne rasprave, Bogdane, ja mislim da u jednom trenutku mi moramo da računamo na to da mora da postoji parlamentarna rasprava. Naravno ja verujem da ti imaš u vidu srpski parlament koji jeste ovakav kakav je, u političkom demokratskom smislu stvarno ružan, nakazan ali u jednom trenutku kako će parlamenti doneti odluku ukoliko nemaju neku raspravu o tome. Ali naše umeće mora da je takvo da ih dovedemo do toga da oni razgovaraju o proceduri. Znači da mi moramo biti tako jaki da se više uopšte ne raspravlja o tome, da nikome ne pada na pamet da kaže „aha, mi hoćemo da se utvrdi da je to bio građanski rat“. Nema, nećemo o tome raspravljati zato što je primena međunarodnog prava u Haškom tribunalu utvrdila sve te stvari, sve je utvrđeno. Nema šta sad mi da raspravljamo o međunarodnom pravu u parlamentu ili da mi raspravljamo u Koaliciji. Nema potrebe. Možemo samo da iznesemo ono što je već utvrđeno. Ono što mi treba da vidimo to je kad ćemo mi da postanemo dovoljno jaki da možemo da

izađemo pred predsednike odnosno parlamente. Mesić je otvorio Forum u Zagrebu i nema tu dileme, on jeste na ovoj našoj strani, on je neko ko će ovo uvek podržati. Kad je bio beogradski forum, otvorio je Oliver Dulić, predsednik parlamenta i on je stvarno jedno bistro stvorenje i kaže „ja sam na strani regionalnog pristupa“. Ja sam ga tada zamolila, rekoh „znate, ovde ima jako puno učesnika sa Kosova, molim vas da vam ne padne na pamet da pričate o Kosovu kao delu Srbije“, on kaže „pa ne mislite da sam ja lud“. Tako je rekao, što je meni bila odlična reakcija. Sada na Kosovu imamo dogovor da predsednik Kosova otvori taj Forum, a onda da vidimo, ja mislim da ćemo kao Koalicija, da ćemo posle tog Foruma biti jaki. A onda rekli smo koja je sad inicijativa koja pripada Koaliciji, onda ćemo ne samo nas troje, ja Mirsad, Vesna, nego molim vas, vi svi treba da znate, mi imamo jedno operativno telo, Koordinacijska grupa, Koordinacijsko telo, tu su ova trojica novinara, oni su članovi i toga. Vi ste videli danas kako oni lako vode ovaj skup, znači njihova uloga je veoma važna, hoćemo znači da više ljudi u tome učestvuje i naravno, onda će doći jedan trenutak kada ćemo to da uradimo što Dinko predlaže ali nam je za to potrebno da imamo jaku Koaliciju, Koaliciju civilnog društva i onda da budemo sposobni, da imamo, ne znam, 150 ljudi u čitavoj regiji koji kad god ih pozove neki novinar da mogu vrlo kompetentno da predstavljaju čitavu ideju i da bude ti koji vode kampanju i takođe i ti koji su kompetentni da objasne ovu inicijativu o REKOM-u.

Eugen Jakovčić: Ako se mogu uključiti, mislim da ono što je možda iz dosadašnjeg popodnevnog djela gdje smo možda malo otišli na neke strane ali dobro, slažem se, dobro je čut svačije mišljenje, a upravo smo tu da čujemo vaša razmišljanja o cijeloj ovoj inicijativi, primjetio sam zapravo mnogo situacija kad ste govorili o tome s kojim idejama da idemo, kako da zapravo to iskomuniciramo s javnošću onda bi zajednički nazivnik svih tih vaših razmišljanja bio nekakva getoizacija što mislim da nije dobro zapravo da se o ovakvim sadržajima i ovakvim temama govori u nekakvim posebnim terminima, posebnim emisijama. Mislim upravo suprotno. Treba insistirati upravo na tome da ove teme, ova razmišljanja i ovi sadržaji ulaze u sve moguće informativne sadržaje. Kada bih vam rekao, da to naprosto bude, i mi se zapravo... naši javni servisi su postali dio tog *main stream*, tih ono, kolovođa, tih *main stream* medija, mi naprosto insitirajući na njima pokušavamo u te njihove sadržaje postojeće informativne sadržaje, gledane informativne sadržaje ubaciti zapravo tu temu. U gledane televizijske emisije, kod gledanih televizijskih voditelja, u Latinici, ne znam kad govorim o Hrvatskoj televiziji, na RTS-u ne znam šta je to, ja imam svoje omiljene tamo emisije... ubacićemo. Prema tome mislim da bi trebalo poraditi na tome da ove teme i priča o ovome ulazi, pa sam čak na početku i rekao, i osporavanja i različita razmišljanja i apsolutno sukob različitih razmišljanja jer mi to i tražimo Nataša od javnosti. Mi apsolutno tražimo ta različita mišljenja i tražimo neku svoju komisiju. Ne Južnoafričku, ne ovu u Čileu, u Peruu, Gvatemali i tako dalje. Čija su iskustva sjajna ali vidjeli smo, ima različitih razmišljanja. Ja sam tu takođe izvukao neka razmišljanja kolega, mislim zaista kolega novinara koji su kritični ali na jednom od naših prošlih susreta smo rekli da je i to dobro, da je naprosto po onoj staroj medijskoj špranci dobro da se o komisiji govori, pa makar i loše. Ali da se govori. Naprosto onda je dobro da koliko možete u svojim medijima, u svoj svakodnevni rad ubacite te teme, da radite relacije sa svakodnevnim događanjima mislim. Ja sam danas isto napravio ovu paralelu sa ovim tjednom u Hrvatskoj ali to je to, naprosto ja suočavanje sa prošlošću vidim u tom kontekstu, ne u kontekstu nekakvog ono kako bih vam rekao, specijalnog programa ili nekakvog ne znam, nego naprosto da je to nešto što je dio i naše svakodnevice ali da su naprosto te bitne teme i da one ulaze u ove *main stream* sadržaje apsolutno. Mislim ne znam kakva su vaša razmišljanja o tome?

Boro Lazukić: Znači razmišljamo isto na temu ideje i cilja ali si rekao pravu stvar, kako ući u sve informativne sadržaje stvarajući događaj. Hajde da se dogovorimo koji su to događaji koji će okupirati tu priču dnevno-informativnih emisija. E tu sam ja pokušao da isprovociram sa ovim ludovanjima tipa izjašnjavanja sa svake strane jer to nam daje šlagvort da reagujemo, da odgovorimo. Dobićemo suprotna mišljenja ali šta da radimo.

Eugen Jakovčić: Naravno, mi tih sadržaja imamo u našim medijima u udarnim terminima...

Boro Lazukić: Mi imamo sadržaj ali mi moramo stvoriti događaj da bi bili deo sadržaja.

Eugen Jakovčić: Ali se opet vraćamo na ono ko te sadržaje kreira u ovom momentu apsolutno. Ja ne znam, sad sa ovom rečenicom bježimo predaleko ali možda Nataša stvarno da ubacimo, ne znam je li se slažu kolege i kolegice, da ubacimo ovo da komisiji damo zadatak ovo sa ratnim huškačima i da ubacimo taj segment, evo naš mali doprinos nas novinara svemu ovome, pa da damo komisiji i taj nekakav mandat ili da pred nekim drugim forumima, sa drugim kolegama u regiji ispitamo tu priču, da vidimo je li možemo...

Dinko Gruhonjić: Pa to je to, to se svakako uklapa...

Eugen Jakovčić: To se definitivno uklapa u tu priču. Jer mi naprosto cijelo vreme se vraćamo na tu priču kad govorimo zapravo. Jer u ovom momentu, ne znam, sjajni ljudi B92, i nekakvi redatelji, Baljak, napravili su sjajan film o Vukovaru i jako je dobro da je to napravljano ovdje u Srbiji šta se događalo u Vukovaru ali Hrvatska televizija je taj dokumentarni film otkupila ali ga ne emitira i to je njihova praksa, to je praksa tog javnog servisa koji je, kolegica sa RTS-a kaže lider u regiji svima ali taj nacionalni servis, javni servis, otkupljuje dokumentarce i ne objavljuje ih ni na godišnjicu pada Vukovara, ni prije, ni poslije, ni u specijalnim emisijama koje su bili oformili, koje je Zovko počeo voditi, pa je naglo zaustavljeno jer je Zovko bio pretvoren, a mislilo se da neće takav biti i tako dalje. Evo, to su neke teme koje...

Duško Medić: Duško Medić, slobodan novinar, Nezavisni bulevar, Dnevnik i još neki mediji. I sam sam pisao, jednog trenutka sam pomislio da nismo razgovarali o tome, zapravo sam sam pisao o tome, o kulturnoj zaostavštini koja je bila predmet ratnih zločina. U Prigevici konkretno, katolička crkva i tako ali dobro, Nataša je objasnila da je to već dovoljno istraženo. Nešto drugo mi je palo dok smo razgovarali o tome da je neophodno da se sama Koalicija postavi da ima taj neki totalni menadžment, znači da ona otprilike prezentuje u javnosti da ne bi dolazilo do nekih nerazumevanja, jel', same inicijative, da ona sama svoje ciljeve definiše što preciznije moguće, pa jedan od ciljeva može biti na primer to da se ne želi izaći sa karakterom rata pre nego što se ispituju ili popišu svi... ili se ne dođe do zaključka rada Komisije i znači da to budu neke vrednosti koje će sama inicijativa definisati, pa samim tim i ponavljati u medijima i širem sloju tako biti jasno od početka šta se želi sa tom inicijativom i kakve su namere sa tom inicijativom. Isto tako takav neki pristup totalnog posmatranja i upravljanja onda sa svim tim procesima, zapravo razumevanja i praćenje procesa koji se tiču ratnih zločina u regionu, a nisu deo inicijative, nisu deo organizacije koje su pokrenule inicijativu. Znači tu spada isto i rad novinara, praćenje njihovog rada, pa eventualno neki sistem nagrada uspostaviti, da se nagrađuju novinari, pa samim tim će oni biti bolje prepoznati u svojim redakcijama kao vredniji novinari koji nose

nešto redakcijama sa svojim nagradama, a isto tako i možda nekim drugim organizacijama ili drugim nekim subjektima koji možda budu doprinosili nekim svojim aktivnostima tome i da to bude prepoznato, da postoji neki sistem, mehanizam ili tako nešto, čak ne pritiska nego neke analize čitave situacije, vezano za razvoj, razvoj te svesti o ratnim zločinima na primer i da se onda kao inicijativa pokaže da je ta inicijativa sposobna da prepozna te stvari. To može biti na razne načine. Može biti po reagovanju na negativne stavove prema tome, pa onda recimo davati argumente za negativne stavove ili može biti pohvalno...

Eugen Jakovčić: Ali možemo imati inicijativu u smislu nebitno, *a priori* negativnu, ne znam, samo kritizirati, možemo i tražiti te stvari kao komisija, evo ne znam, razmišljam sad, tražit da se neke stvari emitiraju, da se prostor otvori nekakvim programima, da zapravo s te pozicije komisija uputimo apel mislim Hrvatskoj televiziji da se...sa Koalicije, imamo celo vreme zapravo zabunu, prema tome da nosimo tu inicijativu, da apsolutno ta inicijativa unese apsolutno nešto novo u cijelu ovu priču s kojom javnost je negde zamorena, toga moramo biti svjesni, javnost je malo umorna upravo od ovih tema jer one su se prikazivale do sada kako su se prikazivale i dobivale su nekakve stvari koje možda i nisu trebale i tako dalje. Prema tome treba naprosto, ja bih grubo rekao, svježa krv zapravo cijeloj ovoj priči.

Dinko Gruhonjić: Da, ovo je vrlo zanimljivo što je Duško predlagao, bilo je još na nekim konsultacijama, doduše ne sa medijima, bila je ta priča o *fellowship* programima zapravo i mislim da je to itekako vrijedno pažnje.

Aleksandar Trifunović: Mislim da ste vi dobro primetili da se mora napraviti događaj. Mi smo u nekom kontekstu razgovarali o nekoj našoj ograničenoj komunikaciji na *mailing* listi, da bi dobro bilo da istovremeno konferencija u glavnim gradovima bivših jugoslovenskih republika bude o ovoj temi, znači istovremeno u svim gradovima, da to bude već posebno, a sama komisija po sebi, ideja komisije je događaj ali nije dovoljan. Znači šta, ako izađemo sada onda ćemo biti još jedna od tih koalicija koja umara. Zato mislim tome služi ovaj današnji skup. Mi prije svega trebamo u svojim malim medijskim svijetovima u kojima funkcionišemo da damo doprinos ovoj priči. U ponedjeljak u mojoj emisiji na regionalnoj televiziji koja pokriva i dio Srbije i dio Hrvatske i gotovo cijelu Bosnu, ide emisija o ovome. Nije mi niko rekao iz ove Koalicije ili inicijative da je pravim, nije mi znači niko to pomenuo, „e sad moraš to uraditi“. Nisu ni morali to uraditi, ne, ja sam sam pozvao ljude da dođu i da malo pričamo o tome. I pozvao sam *a priori* čoveka koji ima negativno mišljenje, koji mi je odmah rekao da je to loše. I onda posle te diskusije, na kraju je onda to njegovo izlaganje bilo najblaže u odnosu na početno i onda je čovek shvatio da nema baš toliko argumenata za negativno ali će biti negativnih mišljenja i u suštini sada je ta teza o ulasku Zapadnog Balkana zajedno u Evropsku uniju. Taj nesretni izraz Zapadni Balkan neko voli neko ne, činjenica je da će Hrvatska tu najviše ispaštati pošto je otišla najdalje u tim procesima pristupnim, ali izgleda da se radi o tome. Pa eto, i to je neki doprinos, ajmo ucjenjivati te političare, ajmo reći mi radimo s vama zajedno na ovoj inicijativi, mi želimo... Čisto mislim da je ovo pitanje pre svega ljudsko i moralno, želimo da znamo šta se to dešavalo u prošlosti, želimo da znamo ko je kriv, nećemo da naša djeca, unuci, ne znam više... hodaju i šetaju sa zločincima po ulicama. Hoćemo da budu osuđeni ili već slično. Da su utvrđene činjenice, to su tako jednostavne i ljudske stvari, nemojmo ulaziti u meritume, da li je bio građanski, da li je bio vjerski, da li je bio ovaj ili onaj. Tu se potpuno slažem s Natašom, otići

ćemo predaleko. Držimo se mandata. Želimo utvrditi činjenice, a ko će šta s činjenicama raditi, hoće li ih negirati ili prihvatiti, to više nije naša stvar.

Nataša Kandić: Ja samo hoću da opet podstaknem ta naša neka razmišljanja o tome šta bi moglo sve biti u mandatu te Komisije. Jer ako stvaramo neki naš model treba imati u vidu kako u stvari utiču na javnost prikazivanje da kažem nekih pozitivnih priča. Mi smo na forumu u Beogradu imali dve priče. Crnogorski policajac koji je govorio o tome kada je njemu naređeno da hapsi muslimanske izbeglice i kada je on to odbio i koji je o tome govorio. I onda smo imali drugu priču kada su Jusuf Tubić i Đorđe Krstić pričali o tome šta se događalo u Bijeljini i njihove lične priče. I to ima neki da kažem uticaj koji je toliko ozdravljajući, nekako nudi neku nadu. Odjednom sam... Posle toga su svi ljudi strašno plakali, posle toga bili očajni i odjednom, kad sam pogledala ta lica, to je bilo nešto potpuno drugo, svi su se smešili, svima je to bilo jako drago i mislim da treba da razmišljamo da možda ta neka naša komisija koju zamišljamo, da bi mogla da ima i tu neku dimenziju zato što bi to otvaralo mnoge priče. Jer kao što treba da kaznimo, da se založimo za kažnjavanje onih koji su počinili, ali treba da imamo poštovanja prema onim ljudima koji su imali te hrabrosti. Inače u Hrtkovcima, evo danima svedoči Aleksa Ejić iz Hrtkovaca, ja ga znam od te 1991. godine, pa ja bih njemu ne znam koje nagrade dala, kad je on 1991, 1992, 1993. godine, šta je on bio u stanju da uradi u tim Hrtkovcima. Ja sam ih vodila, tu delegaciju kod ministra i on danas, četiri dana je svedočio na suđenju Šešelju i Šešelju mu kaže „pa vi ste neki poljoprivrednik tamo, imate samo srednju školu i ovde nam se predstavljate za nekog eksperta“, a Aleksa mirno, fantastično, na nivou činjenica, s tim što ponekad kaže to je moje uverenje ali takvi ljudi su... treba ih znati... Mislim da je imao hrabrosti i ima puno drugih ljudi tamo, na primer u tim Hrtkovcima i nekim drugim mestima, treba ih izneti u javnost, a onda i ovo pitanje, dajte da to sad nekako polako pokrećemo, da podstičemo na primer policajce i oficire koji su se profesionalno ponašali. Oni će se osećati stvarno ohrabreni time da ima, znači da postoji ovde svest da postoji takvi ljudi.

Dinko Gruhonjić: Pa to je ta priča o Srđanu Aleksiću...

Nataša Kandić: Jeste, jeste, kakva je reakcija, to je neviđeno.

Dinko Gruhonjić: To to zaista ima neki katarzičan efekat.

Larisa Inić: Ja ne bih zaboravila ni lokalne medije, ovde su manje više govorili o najmoćnijim medijima ali čini mi se, možda je Subotica tu malo specifičnija i malo senzibiliranija u odnosu na neke druge sredine ali nekada mi se čini da je to... da je u stvari pomanjkanje takvih informacija najčešće neka vrsta lenjosti kod novinara koji često zaborave da mogu podsetiti povodom nekog događaja na tako nešto. Često smo i prinuđeni da izmišljamo teme, a ne setimo se nečega tako bitnog, pa mi je palo na pamet da se otprinta jedan... kao planer, recimo za 2000. godinu gde bi umesto značajnih praznika bili ti najbitniji datumi koji su vezani za ratne zločine i da se to podeli novinarima kao neka vrsta podsetnika pošto svi mi u planere beležimo neke svoje događaje gde mi se milion puta desilo da mi kolege iz drugih redakcija kažu kako si se setila toga? Zato što ih najčešće mrzi da provere da li je neka godišnjica ili tako nešto.

Nenad Vulović: Ja ne znam kako se tome prišlo i da li se o tome razmišljalo povodom ove Koalicije, od onih marketinških kampanja, ne u onom klasičnom smislu kakve se vode ali je to

isto tako... ja se setim one kampanje Inicijative mladih za ljudska prava za Srebrenicu koja je imala onako jak naslov, gde bi se neke od tih stvari, recimo za prikupljanje potpisa publikovale u svim medijima, prosto to je...

Dinko Gruhonjić: Da, da, imamo tim za kampanje. Za tu marketinšku baš.

Nenad Vulović: Pošto nije pomenuto, pa...

Dinko Gruhonjić: Da, da, da.

Nenad Vulović: Ili se to drži u tajnosti...

Dinko Gruhonjić: Hteli su prvo s nama ali mi smo onda njima lepo rekli da su oni propagandisti, a mi smo novinari, da ne želimo s njima da imamo ništa. Šalim se. Dobra stvar isto, ne znam ni ja, mi imamo neku, na jednom vrlo regionalnom vojvođanskom nivou, *ad hoc* inicijativu nevladinih organizacija koja se zove Građanska Vojvodina. Ja ću sada da ispričam jedan fazon. Kad smo mi zapravo izabrali za predsednika ovog Nezavisnog društva Vojvodine, to društvo je bilo potpuno, mislim iskreno govoreći upropašćeno, dakle ono nije postojalo. Posle 5. oktobra je nekom palo na pamet da više nezavisna društva neće trebati nikome jer će biti izvršena lustracija, to će biti sad ovo, jel', kraj je, sve veselo i tako dalje. I naravno, ispostavilo se da to nije tako, dakle onda smo mi to preuzeli, onda smo se pitali a šta sad da radimo pošto nemamo ništa. Onda smo nabavili jedan kompjuter i ja sam rekao Nedimu, imam strategiju. Kaže šta? Rekoh pišaćemo saopštenja za javnost. Kaže on zašto? Rekoh zato što je Koštunica pisao saopštenja za javnost tokom 90-tih i postao je predsednik i premijer, rekoh tako ćemo i mi, malo po malo, pa dogurati do nečega. Šalim se, izgleda glupo ali deluje. Definitivno. Definitivno deluje. Tako da zapravo ono što ja hoću da predložim, ako već formiramo jedan široki krug novinara koji će da bude uključen u ovu koaliciju, hajte onda da reagujemo na pojave, barem one koje se tiču onoga što je postavljeno kao osnovni aspekt čitave priče, a to su činjenice o ratnim zločinima u bivšoj Jugoslaviji, da se oglašavamo recimo kada počne licitiranje brojkama u Srebrenici. Kaže nije 3.000, a mi se oglasimo, pa kažemo, Haški tribunal je tad, tad i tad ustanovio, u toj i toj presudi da je to tako, Vlada Republike Srpske u svom izveštaju isto tako utvrdila da je ta cifra u pitanju, molimo vas da ne manipulišete žrtvama, upristojite se i tako dalje. Naravno, samo napred.

Tamara Kaliterna: Milivoje Ivanišević pre dvije godine je napisao da u Srebrenici, Glas javnosti, u rubrici *Pisma čitalaca*, da je u Srebrenici ne znam, bilo 1.800, ne znam 1.872 žrve. Ja sam napisala zašto nije i koliko je bilo. To Glas javnosti nije hteo da mi objavi. Kao pismo čitaoca. Šta da radim, šta sad ja da radim? Ali čekaj, u Glasu javnosti je to objavljeno, ti moraš kao novinar odgovoriti mediju u kome je to objavljeno.

Dinko Gruhonjić: Slažem se, to je zakonska obaveza.

Tamara Kaliterna: Izvini, šta sam ja mogla raditi? Da hodam naokolo od Terazija do Slavije sa tablom, „Milivoje Ivanišević laže jer je u Srebrenici ubijeno toliko i toliko“.

Eugen Jakovčić: To je isto bitan dio priče jer u jednom momentu smo rekli da privatni mediji, prvenstveno smo mislili na privatne televizije, mogu sve. Nije točno da mogu sve. Postoje nekakve naše i cehovske etičke norme na koje ih možemo pozvati, uostalom postoje nekakva tijela koja daju koncesiju, prema tome može se i takvim tijelima... Naprosto mi smo u Hrvatskoj, razmišljajući o toj situaciji, upravo došli do toga. Nije baš situacija da se može sve i da se u svakom momentu može. Postoje nekakvi elementi, nekakva ograničenja na koja ih bar možemo pozvati u datom momentu, to je apsolutno. Prema tome nije da... A isto možda zanimljiv je bio onaj aspekt da javni servisi imaju obavezu vanjske produkcije. Naravno u Hrvatskoj Hrvatska televizija to daje Toču Huljiću da radi sapunice. To je vanjska produkcija Hrvatske televizije. To su nezavisne televizije.

Jelena Perković: Ja sam samo htela da kažem, da se nadovežem, s obzirom da bi ova komisija bila regionalna, onda i umreženi novinari su regionalnog tipa, mi imamo i međunarodna udruženja novinara, znači i tamo tražiti podršku za neku, hajde uslovno rečeno podršku za takvu kampanju, za neke konfliktne situacije koje bi se možda oko izveštavanja javile. Ja to samo, evo sada mi to pade na pamet, ja sad shvatam, to je čitav region, novinari čitavog regiona, mi smo svi članovi nekih asocijacija, međunarodnih udruženja novinskih. Pa evo da i to imamo pred očima, da i oni mogu da nam pomognu i da, hajde recimo lobiraju ako imaju negde uticaja i tako.

Eugen Jakovčić: Koji je problem u tim udruženjima? To je takođe veliki problem, mislim to je jedna velika tema, to je zaista jedna velika tema. Jer pitanje je šta oni rade. Mi smo [na konsultacijama sa novinarima] u Sarajevu imali predsednika, to jest tada potpredsednika, danas već predsednika novinarskog društva u Hrvatskoj, Zdenko Duka. Taj čovjek mislim, kako bih rekao reagira zaista, evo sada u poslednje vrijeme na ova događanja na Hrvatskoj televiziji, u ovim svim smjenama ali kažem vam, to bi isto trebalo biti puno jače, puno agresivnije jer to su te platforme o kojima je i Nataša govorila. Ne moramo mi tuć na forume, političke, mislim imamo mi i građanske opcije, imamo platforme koje u razvijenim demokratskim društvima nose inicijative, koje su itekako bitne. To što nema inicijative od strane tih tijela to je opet sad naš interni problem kojeg svi negdje rešavamo na ovaj ili onaj način. U Srbiji osnivanjem novih paralelnih udruženja, nezavisnih udruženja novinara i to su te priče. Naravno znamo da je sve ovo skupa teško, nismo uopće mislili da će ova inicijativa imati, da će sve to ići ovako glatko i da će ta priča zapravo biti... Jer naprosto mi govorimo o stvarima koje baš i ne želi svak više slušati i naprosto priča o istini je priča koja ne mora biti ono što je neko u jednom momentu rekao. Ja mislim da s pravom od toga bježimo, priča o komisiji za istinu i pomirenje. Istina ne znači pomirenje, mislim istina nije vesela, istina nas ne mora uvesti automatski u nekakvi ljepi odnos, istina može biti za neke itekako mučna i problematična. Prema tome u tom kontekstu mislim da smo dobro definirali ime ove komisije i da su ovo neke teže stvari kojima se moraju baviti neki drugi forumi u društvu i tako dalje.

Zlatko Romić: Ja bih se probao nadovezati na reči gospođe Kaliterna, ništa čudno što Glas javnosti nije objavio pismo čitalaca gospođe Kaliterna. Upravo taj Glas javnosti je pre 2, 3 godine, ne znam tačno datum, objavio jedan, ne znam da li je plaćen ili neplaćen, ali oglas više autora ili jednog autora u kom se preti svim posetiocima buduće novootvorene samoposluge *Idea* pod nekakvim tekstom „Ne dopustimo fašističkoj hrvatskoj čizmi da ponovo gazi“. Čini mi se kao da je ovde priča o društveno prihvatljivom i društveno neprihvatljivom kršenju zakona. Ovo je bio jedan flagrantan primer kojeg se neki učesnici verovatno sećaju, međutim mi svakodnevno

imamo i ono što izgleda potpuno normalno, da se uz počinioca nekog nedela po pravilu navodi njegova nacionalna pripadnost, naravno ukoliko nije... nacionalna i verska pripadnost, naravno ukoliko nije pripadnik većinskog naroda ili državno društveno prihvatljive verske organizacije koja, ne moram je imenovati. Dakle i dalje smatram da je naša osnovna ideja ovde, ljudi koji su prisutni, antifašizam. Mi na fašizam svakodnevno moramo i reagovati. To je isto deo naše istine, naše stvarnosti.

Vuk Cvijić: To najviše ide kroz konkretne priče s imenom i prezimenom. Kad se govori u Srbiji, meni je to najpoznatije, najviše se primaju priče da su Srbi činili zločine kad o tome priča Srbin. Na žalost je tako ali je to prosto činjenica. Ljudi koji svedoče, takvi ljudi se najviše slušaju. Ne znam, prvo je napisana knjiga Ana Frank, pa se onda pronašao i onaj koji ju je odveo, onda je takav neki redoslad poteza i ovde. To su neke, kako novinari kažu tople ljudske priče. Jesu grozne priče ali to je to.

Nataša Kandić: Ali u odnosu na čitavu ovu Koaliciju, inicijativu, kako do toga?

Vuk Cvijić: To je jedini put do medija. To je u suštini jedini put do medija da se čuje glas žrtava, da se čuje neko ko će da kaže „jeste, to je bilo tako, oni su došli, pobili, uradili su to, to i to“ i tu nema dileme nikakve, to ne može niko da osporava.

Nataša Kandić: Dobro ali vi govorite o tome, eventualno kada bude ta komisija osnovana da onda o vašem odnosu, o vašem uključivanju u rad komisije, da onda bude...

Vuk Cvijić: Ne, mislim da se stvori atmosfera da se i razmišlja o komisiji. Mislim meni se čini, možda grešim, da ima mnogo koraka da se uopšte stvori neka atmosfera da bi se govorilo o toj komisiji.

Bogdan Ivanišević: Pa dobro, deo ovih foruma i jesu slušanje žrtava. U februaru se to desilo i ovaj disk sadrži to. Ne znam da li je i jedan pisani medij preneo nešto iz svih tih svedočenja i da li je ijedan elektronski emdij to prikazao. U Prištini /Prishtinë će se sada, krajem ovog meseca desiti nešto slično, videćemo da li će posle toga... Sad ne znam u kojoj će meri mediji van Kosova uopšte biti prisutni, verovatno malo... dobro, uključujući i elektronske. Eto otprilike to su te, što si ti rekao tople ljudske priče, tragične ljudske priče...

Dinko Gruhonjić: To sam i ja hteo da postavim kao dilemu, mi tople ljudske priče imamo i na Šešeljavom suđenju i na svim suđenjima iz Haškog tribunala ali hoću samo malo da pitam kako je moguće da neprestano imamo isti tretman, da je zapravo Šešelj ili bilo ko od njih zapravo *celebriti*, čije se reči prenose, a žrtve ostaju potpuno u transkriptima i tu se priča završava? A tu ima neverovatnih toplih ljudskih priča. Dakle zaista zastrašujućih toplih ljudskih priča.

Aleksandar Trifunović: Ali te tople ljudske priče mogu da budu, kako da kažem isplative u ovakvoj vrsti inicijative ali mogu da imaju i totalno drugačiju isto inicijativu. Mi moramo da se suočimo sa tim da javnost, ako krene sa suočavanjem sa prošlošću, prije svega svako od nas treba da se suoči sa sobom i ogledalu. Ja sam pisao jedan članak... pomenuli smo Srđana Aleksića. To je jedna priča koaj zaista, ako nekome treba spomenik bosanskohercegovački da se napravi logično je da bi to trebao da bude Srđan Aleksić. Međutim na suđenju advokat ubica je

rekao „ko mu je kriv kad je branio balije“ a Srđanov otac je napisao „umro je vršeći svoju ljudsku dužnost“. Znači imamo dve dileme. Jedna je „ko mu je kriv što je branio...“ koga već, a druga je „umro je vršeći svoju ljudsku dužnost. Znači, nemojmo *a priori* uzeti da će se svi složiti sa Srđanovim ocem. U ovom trenutku u Bosni i Hercegovini veliki broj ljudi će se složiti sa advokatom ubice.

Dinko Gruhonjić: Možda hoće ali smo već, već smo u toj fazi kad neće javno reći, niko tako nešto neće javno reći, to je, to je ipak prevelika sramota, „neka su ga ubili zato što je branio balije“. To više čak ni u Trebinju neće niko javno reći. Bio, vidio, tako da tu nema sumnje nikakve.

Nataša Kandić: Ja mislim da mi ne možemo u ovom trenutku da počnemo kampanju za osnivanje REKOM-a na ovaj način, tako što ćemo početi sa prenošenjem svedočenja žrtava. Svedočenja žrtava mogu da budu ukomponovana ako se napravi neki stvarno, da kažem jak program te kampanje, nešto, ne znam 10-minutni program koji će najavljivati šta će to biti ali mi sad da krenemo se prikazivanjem, iznošenjem tih svedočenja, pa onda, kako ćemo kad dođe ta komisija organizovati ta javna saslušanja. Mislim da ne možemo sada ići na taj način. Mi možemo da najavljujemo, da kažemo koliko su važna ta javna saslušanja, tako što ćemo ne znam, da napravimo neke spotove od 5, 10 minuta gde ćemo stavljati delove određenih nekih svedočenja, pa naravno to treba da radi neka jako stručna agencija koja će to da uradi dobro, pa bi možda kombinovao sa ovim pričama, ovo sa Srđanom Aleksićem i još nekim pričama ali nisam sigurna da je vas dvojice predlog da mi sad krenamo sa tim pričama i da na taj način vi možete da imate... to bi posle pet dana puklo...

Vuk Cvijić: Ja nisam govorio o medijskoj kampanji već o medijskom prostoru koji možemo da..

Nataša Kandić: O tome ćete vi izveštavati kad bude formirana Komisija, to će biti javno saslušanje, biće u mandatu deo rada, ali mi razmišljamo sada kako da vi... obostranim savetom, kako da vi u stvari... da je to neka vest ili šta je nešto iz neke naše delatnosti Koalicije za vas vest, pa da je objavite. Znamo, *Blic* je... to su kratke neke vesti ali da vidimo šta je neka vest koja polako možda gradi tu Koaliciju, da gradi značaj toga, tako da kada u nekom trenutku postignemo to, kad se kaže Koalicija za REKOM, da to nešto znači kao što znači za nas.

Smiljana Milinkov: Evo, pomenuli smo malopre Srđana Aleksića. Srđan Aleksić u Novom Sadu ne bi bio vest da nije Građanska Vojvodina pokrenula akciju da se jedna ulica nazove po njemu i tada je tadašnja vlast zabranila to i čitava priča je krenula dalje. Ali jednostavno potrebna je neka inicijativa, nešto što se konkretno sada dešava i eto, u tom slučaju smo imali da se zaista, da je to nešto bilo zabranjeno i mnogo dalje je otišla priča od Novog Sada. Ali isto takođe ste pomenuli na beogradskom forumu da su bile pozitivne priče. Novinari nisu pisali o tome ali dajte i dalje, dajte novinarima mogućnost, makar jednom, drugom, trećem, jednostavno takvi smo, uzimamo jedni od drugih, dajte mogućnost da imaju mogućnost kontakta sa nekim ljudima. Da dođu do nekih...

Eugen Jakovčić: Kolegice imali ste situaciju da je na primer B92, bez obzira što u poslednje vreme čujem jako puno kritika o njima, s obzirom na neke sadržaje koje uvode, ali u momentu kada je bio uhićen Karadžić oni su na svojim web stranicama puštali Fondove priče, putem

youtube, sa naših foruma. To je na primer bilo to. To je bio jedan senzibilizirani pristup celom problemu, priči, i tako dalje, naprosto to je bilo jako zanimljivo. Ljudi koji svaki dan idu, a ide ih dosta na njihove web stranice se bilo susrelo s tim pričama, u momentu kada imamo cijelu onu estradizaciju oko ratnog zločina, ono o čemu pričamo, imamo zapravo medij koji baci u oči svjedočenje žrtava, forume, organizacije koje se time aktivno bave...

Smiljana Milinkov: To sve stoji ali mi računamo... recimo ovde smo mi, mi smo negde istog stava ali treba imati u vidu znači širi krug. Jednostavno novinarima treba ponuditi na tacni, to je to.

Ivana Jovanović: Mogu li da pitam nešto? Pre svega Nataša, vas bi htela da pitam, Ivana Jovanović, Beta. Zar nije dovoljno, dovoljan, kako da kažem podatak, odnosno zar nije dovoljna činjenica kao razlog za osnivanje te komisije ili bilo koje koalicije činjenica da su sa mape nestala mnoga sela, mesta, zbrisane porodice, da se ne zna šta je bilo s tim ljudima, a da neko to mora da zna. Znači neko ipak postoji, uvek neko zna nekakvu istinu. Zar to nije dovoljan razlog da takva komisija i takva Koalicija počne da postoji? To je pod jedan, to je za svakog normalnog živog stvora, to je sasvim dovoljan razlog, za svakog normalnog živog stvora koji nema neku patologiju ili patološko neko stanje. Znači bilo da je on nacionalista ili da je ne znam šta, svaki živi čovek hoće da čuje neku istinu o nečemu.

Dinko Gruhonjić: Sem onaj ko je učinio zločin možda.

Ivana Jovanović: Ali njih je ipak manje, moramo da polazimo od te teze da je njih ipak manje. To je jedno, a drugo pošto mislim naša društva su puna predrasuda i dalje mi, bez obzira što tu žive ili živimo jedni pored drugih, i dalje imamo pogrešne slike i pogrešne predstave o pojedinim narodima i ne znam, vi u Vojvodini to mnogo bolje znate nego mi možda u Beogradu ili šta ja znam. Svako tu ipak živi svoj život i to tako teče. Međutim ako na čelu te komisije bude osoba, na primer tri osobe da budu, da li su to predsednici ili premijeri, da li oni imaju formalne te funkcije ili zaista ono, aktivne, nije bitno, ali ako taj čovek pozove tu komisiju da uradi nešto i da saopšti nešto o nečemu, znači to je vest i to za medije ima težinu i uvek će imati težinu.

Bogdan Ivanišević: Pa dobro članovi komisije ne bi bili predsednici država ... Vlasti bi imale udela... da, delom moguće. Pa dobro, ali ja bih se vratio još jednom na ono što sam rekao. Ja mislim da deo paketa bi bio da to mora naći svog prostora u javnim servisima, to bi bio deo celog tog dogovora tako da ne bi se pitanje ni postavljalo. Ako mi nemamo unapred...

Nataša Kandić: Vodite računa da to treba transkribovati, ne možete u glas.

Bogdan Ivanišević: Ništa, Bogdan Ivanišević. Ja bih samo podsetio na ono što je Nenad predložio u vezi tog traženja povoda za izveštavanje. Te tribine, to je jedan staromodan ali zar to nije događaj? Bar za lokalne medije ali i u Beogradu može da se napravi tribina gde će biti 500 ljudi ili ne znam već koliko, u Domu omladine ili negde, evo ovo danas mogu da pišu i o tome, to je događaj vredan pisanja pretpostavljam. Ja ne znam da se o ovoj ideji govorilo do sada javno, osim na ovakvim skupovima koji uostalom nisu javni. Dakle ima, ima prostora.

Boro Lazukić: Dakle konkretan predlog, upravo na temu pomenutog javnog servisa, kako animirati možda sva tri javna servisa u isto vreme. Kažem ponovo žao mi je što je gospođa iz OEBS-a otišla jer pre svega ne treba da žali što nije uspela sa pričom urednika. Činjenica je da je OEBS stajao svojim autoritetom i predznakom iza reforme pravosuđa i u Hrvatskoj i u Srbiji i u Bosni. Hajde da nam pomognu da napravimo TV Most emisiju na javnim servisima gde će biti gosti ministri pravde, plus poneko iz nevladinog sektora poput Nataše Kandić u Beogradu, nekoga u Zagrebu i nekoga u Sarajevu, da otvorimo temu dokle se stiglo sa činjenicama o ratnim zločinima. Dovoljno. Ministar će imati svoju opciju priče ali zato imamo i civilni sektor koji će imati itekako argumentovane podatke za jednu drugačiju priču. Eto dovoljnog povoda da umrežimo u jednom trenutku sva tri javna servisa i da otvorimo, što je nama najbitnije, temu činjenica o ratnim zločinima. Upravo zbog inicijative koja nakon toga sledi.

Dinko Gruhonjić: To je jedan vrlo konkretan predlog. Sad nam je vreme da se polako približavamo, kako ovde piše zaključnoj reči. Evo, još Gizella.

Gizella Stanyo Tot: ... pitanje kolega iz manjinskih redakcija, da u ovom slučaju, ako govorimo o prihvatljivosti u našim manjinskim zajednicama, da su manjinske zajednice otvorene prema takvim pitanjima jer ako bi se pogledalo, prelistalo unazad kako smo izveštavali, onda bi se to i podrazumevalo. Znači mi smo i ovog puta slušali većinske medije, predloge od vas i podržavamo sve što će dovesti do formiranja ove Koalicije i želeli bismo da što pre krenete, krenemo s tim malim koracima. Tu su, da ne ponavljam predloge za kalendarčić, tu su nam već tradicija Žene u crnom koji iz godine u godinu na sličan način obeležavaju sve datume. Znači nije na odmet i to, do svega onoga, i do živog foruma što je najbitnije u početku. To bi bilo toliko.

Nataša Kandić: Meni se čini da smo mi došli do jednog vrlo jakog predloga kako dalje. Ove tribine, nije to uopšte ovako uzgred rečeno, to mi se čini kao jedan dobar način. Samo da vidimo, Nezavisno udruženje novinara može da organizuje. Znači možemo da krenemo svi s tim, s tim što treba da uložimo napor da hoćemo da učestvujemo u tome, i to je jedan dobar način. Evo da vidimo ko bi to mogao u Kragujevcu da organizuje. Znači mi smo spremni, hoćemo u tome da učestvujemo i to je odličan način. Onda tu ima smisla pozivati, na primer Ibro Bulić, ima tužilaca koji apsolutno razumeju koliko je, dokle mogu da idu tužilaštva, dokle mogu da idu sudovi, šta bi njima, u kom smislu bi za njih bila dragocena neka komisija. Znači tu bismo mogli da uključujemo osim nas iz Koalicije, tu ima mesta za sudije, za tužioce, za neke intelektualce koji se bave time, tako da ja stvarno za sada ne vidim bolji predlog od ovog o tribini. Čini mi se da je to nešto ostvarivo, da možemo da počnemo sa tim. Tako da evo, prvo u Kragujevcu.

Nenad Živadinović: Konkretno ako treba partija, ako hoćete da uključujete politiku, ima opcija, ako hoćete da uključite NGO scenu, nevladine organizacije, skoro da sam siguran bi podržale, tako da mislim da nije uopšte komplikovano u Kragujevcu napraviti takvu tribinu, a pretpostavljam da od tri televizije koje funkcionišu u gradu da bi sve tri to pokrile u svom informativnom programu, a verovatno ako se to blagovremeno pripremi i blagovremeno budemo svi obavešteni, može da se dogovori gostovanje bar na jednoj od te tri.

Iz publike: Još ako dođe 1389, biće puni...

Nenad Živadinović: Neće, nema njih tamo. Moraju iz Kruševca da doputuju.

Aleksandar Trifunović: Nemojte čekati, ja u tom kontekstu mislim ako je bilo šta interesantno vam bilo ovde, meni jeste, ja sam već snimio neke teme, danas su mi pale na pamet dve teme za emisiju, ako mislite da je neko od ovih ljudi interesantan, možete da već sada uzmete kontakt za neko učešće u radio emisijama, televizijskim, radio je nekako najjednostavniji, mislim možemo pričati o ovome sigurno još dosta dugo dok se prave konture cele ove priče ne formiraju ali neke stvari već znamo o kojima možemo da razgovaramo.

Dinko Gruhonjić: OK ako sam ja dobro shvatio, na kraju smo našli ipak konsensusa da svi smatramo da je ovo projekat koji može da se ostvari. Uz sve teškoće je li. Dobro, ova inicijativa može da bude uspešna. Možemo tako. Dakle da ova inicijativa može da bude uspešna s obzirom da je nekako počelo ono, u rano popodne sa priličnom skepsom, čini mi se da... Ja sam barem zadovoljan, sad nemam pojma, možda sam ja malo neobjektivan ili sam optimista.

Eugen Jakovčić: Pa mislim naravno da možemo iskoristiti, zapravo mislim da su neke ipak ono, i usprkos svim našim današnjim ovim kritičkim razmišljanjima, mislim da su ipak bolja vremena, drugačija vremena i da možemo iskoristiti ta vremena apsolutno. U jednom momentu, u nekoliko slučajeva htio sam se uključiti i zapravo reći da danas više nije ni politički, ni bilo kako, naprosto medijima u Hrvatskoj nije poželjno, ne radi se više, to ne rade niti oni najzagriženiji desničari da ljude etiketiraju jesu li Srbi, jesu li ovi, jesu li oni. Naprosto, to je postala stvar političke kulture i mislim da nekako to vrijeme koje ipak dolazi, da možemo ga zauzdat, da možemo sa ovakvim... Fokus, hrvatski Fokus. Da to je marginalna novina koja... ja nikad tu novinu zbog svoje osobne neke mentalne higijene nisam uzeo u ruke, i nema utjecaj i ništa. Govorim o ovom glavnom udarnom prostoru, to naprosto više nije poželjno, to se više ne radi. Ne znam šta ko misli negdje duboko u sebi ali hajmo to iskoristiti. To je prisutno na političkoj sceni, kod političkih stranaka svih mogućih opcija i to je sad jedan trend. Ne znam, ja mislim da je dobro vrijeme, opet se vraćam na onaj početak, bilo je ovih inicijativa, prije svega u Bosni i Hercegovini, one su propadale. Ja mislim da je vrijeme za ovu inicijativu zbog svih ovih trendova, zbog svih ovih procesa s kojima su naša društva suočena, svi se ti naši predsednici, političari, predstavnici parlamenta vole hvaliti tom nekom propom, tim nekakvim procesima, svi velike demokrate, ali hajmo to iskoristit. Hajmo naprosto im baciti ovu ideju u lice. Ovako možda demagoški zvuči ali mislim da ima prostora za cijelu ovu priču usprkos svojoj našoj skepsi i svemu onome naravno šta se događalo i svemu onome, što svako osobno ima spoznaja o svim tim događanjima. Evo, to je moje za kraj.

Dinko Gruhonjić: Ja ne bih da kvarim ovaj Eugenov optimizam, te više neću ništa rijeći sem da vam se zahvalim, da kažem da je bilo vrlo konkretnih predloga za poboljšanje, pre svega kroz medije, ove naše inicijative. Bićemo u kontaktu, razmieniće mo e-mail adrese, dobijaćete obavještenja i nastavljamo dalje da radimo.